

Wiem

Stosuję

Partycypuję

**Materiały edukacyjne
dla uczniów, rodziców,
opiekunów i nauczycieli**

Stowarzyszenie Projekt Akademia
www.projektakademia.org

Treść: Krzysztof Kociubiński, Elżbieta Kocowska-Siekierka
Redakcja: Elżbieta Kocowska-Siekierka
Skład i opracowanie graficzne: Elżbieta Kocowska-Siekierka

Wiem – Stosuję – Partycypuję.

Materiały edukacyjne dla uczniów, rodziców, opiekunów i nauczycieli

Wrocław 2023

Wydanie I [stan prawny – styczeń 2023]

ISBN 978-83-66438-12-5

Publikacja bezpłatna
na Licencji CC-BY-NC-SA

WYDAWCA

Stowarzyszenie Projekt Akademia
ul. Legnicka 65
54-206 Wrocław
www.projektakademia.org
kontakt@projektakademia.org

PARTNERZY

Uniwersytet
Wrocławski

**DOLNY
ŚLĄSK**

ODLOT
STREFA PARTYCYPACJI

Wrocław
miasto spotkań

SŁOWO WSTĘPNE

Nie ma demokracji bez partycypacji!

Już starożytni Grecy wiedzieli o tym, że demokracja nie może funkcjonować bez zaangażowania ogółu wolnych obywateli. Na słynnej agorze ateńskiej przez setki lat debatowano, głosowano i wybierano urzędników sprawujących swoją służbę dla dobra *polis* i jej mieszkańców, a sama agora stała się nieprzemijającym symbolem demokracji. W tym samym czasie na Półwyspie Apenińskim patrycjusze i plebejusze, ze zmiennym szczęściem, rywalizowali o możliwość udziału w kształtowaniu całokształtu polityki Rzeczypospolitej Rzymskiej.

Kilkanaście wieków później w państwie nad rzeką Wisłą powstał dokument o znaczeniu niemożliwym do przecenienia – Konstytucja *Nihil novi* i przyświecająca jej zasada „nic o nas bez nas” były nie tylko fundamentem polskiej demokracji szlacheckiej, ale przede wszystkim wyrazem dążenia do możliwie szerokiej partycypacji obywatelskiej, na kontynencie zdominowanym przez zazdrosnych o swoją władzę monarchów. Musiało upłynąć kolejne kilkaset lat, aby za oceanem koloniści zamieszkujący wschodnie wybrzeże Ameryki ukuli aforyzm jeszcze popularniejszy – nie ma podatków bez reprezentacji (ang. *no taxation without representation*). W gruncie rzeczy, nie o podatki tu chodziło. Amerykanie byli przepełnieni pragnieniem decydowania o swoim losie i dlatego nie chcieli, aby robił to za nich Król i Parlament w odległym Londynie.

Niechęć do bycia zarządzanymi z odległej i obcej stolicy również kierowała naszymi rodakami w 1989 roku, gdy 4 czerwca, w pierwszych częściowo wolnych wyborach w „bloku wschodnim”, odrzucili sowiecką dominację. Kolejne lata to okres poszerzania naszej wolności i możliwości partycypacji w życiu politycznym, społecznym i ekonomicznym. W efekcie, Polska kroczyła w awangardzie przemian w Europie Środkowej i Wschodniej. Zaledwie dziesięć lat po odzyskaniu suwerenności wstąpiliśmy do NATO, a pięć lat później do Unii Europejskiej. *Ipsa facto* w XXI wiek Europa weszła zjednoczona, wolna i demokratyczna. Jednak demokracji nie można traktować jako danej raz na zawsze – szczególnie w obliczu wzbierającej fali populizmu i autorytarnych skłonności wśród polityków oraz części obywateli. Polacy wciąż nie są przyzwyczajeni do korzystania z przysługujących im praw. Mała frekwencja w wyborach i relatywnie niskie zaangażowanie w działalność samorządową i pozarządową w porównaniu z państwami Europy Zachodniej świadczy o ograniczonej świadomości, jak istotna jest partycypacja obywatelska dla stabilnej demokracji. Z głębokiego przeświadczenia o potrzebie zmiany tego stanu rzeczy i o konieczności budowy świadomego swoich praw społeczeństwa, przygotowaliśmy dla Was ten podręcznik, w którym przeczytacie m.in. o znaczeniu Konstytucji dla funkcjonowania demokratycznego państwa, o prawach i wolnościach obywatelskich oraz o roli samorządu i znaczeniu NGO-sów dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.

dr Marcin Adamczyk
Wiceprezes Zarządu

SYLWETKI AUTORÓW

dr hab. prof. UWr Krzysztof Kociubiński

Prof. Uniwersytetu Wrocławskiego. Pracuje w Instytucie Studiów Międzynarodowych. Autor ponad 50 publikacji krajowych i zagranicznych poświęconych m.in. samorządowi terytorialnemu w Polsce i Europie, współpracy transgranicznej oraz Unii Europejskiej. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół problematyki samorządu terytorialnego oraz ewolucji systemów politycznych. Prywatnie lubi słuchać jazzu i bluesa oraz klasycznego rocka. Wolny czas poświęca pasji motoryzacyjnej. Jednak jego pierwszą, prawdziwą miłością pozostaje historia.

dr Elżbieta Kocowska-Siekierka

Ukończyła historię sztuki i prawo na Uniwersytecie Wrocławskim oraz malarstwo na Akademii Sztuk Pięknych we Wrocławiu. Doktor nauk prawnych, prezes zarządu Fundacji Europejskiej Kultury Prawnej. Wykładowczyni oraz autorka opracowań z zakresu prawa ochrony dziedzictwa kultury, prawa własności intelektualnej, prawa cywilnego i administracyjnego. Współpracuje z wieloma instytucjami przy realizacji projektów wymagających interdyscyplinarnych umiejętności. Pasjonatka historii i kultury Czech oraz pogranicza kłodzkiego (Kladské pomezí).

SŁOWO OD AUTORÓW

Opracowanie, które Państwu udostępniamy powstało w efekcie naszych przygotowań do projektu „Lekcje demokracji”, zainicjowanego przez Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego i realizowanego przy współpracy z Fundacją „Krzyżowa” dla Porozumienia Europejskiego. Naszą intencją było zebranie i powszechne udostępnienie materiałów merytorycznych, które stanowią bazę wiedzy wykorzystaną podczas szkoleń dla nauczycieli. Projektując poszczególne części, braliśmy pod uwagę zebrane na tych spotkaniach postulaty, opinie i uwagi pedagogów, za które serdecznie dziękujemy.

Tworząc to opracowanie, przyjęliśmy za cel zebranie, uporządkowanie, weryfikację i uprzystępnienie wiedzy na podstawowe tematy związane z demokracją i partycypacją. Informacje, które znajdują się w tym podręczniku, nie stanowią wiedzy „tajemnej”. Już nie trzeba sięgać do książek czy specjalistycznych opracowań, aby znaleźć wyjaśnienia pojęć z zakresu partycypacji; są one dostępne bezpośrednio w Internecie. Jednak dzisiejsze czasy cechują się przesyceniem danych, a problemem jest brak umiejętności ich właściwej selekcji, tak aby uzyskane wyniki były konkretne, rzetelne i zrozumiałe. To był nasz cel.

Należy pamiętać, że dane zawarte w tej publikacji niekoniecznie będą aktualne po upływie dwóch lat. Prawo jest często zmieniane, dlatego ważne jest aby uwzględniać aktualny stan prawny. Data umieszczona na stronie redakcyjnej opracowania – styczeń 2023 r. – wskazuje na uwzględniony w nim stan prawny. Postaramy się udostępniać aktualne wersje publikacji, jednocześnie zalecamy wnikliwą lekturę zagadnień, które znajdują się na początku pierwszego rozdziału. Nakreślają, jakie kroki należy podjąć, aby mieć gwarancję, że tekst aktu prawnego, po który sięgamy jest aktualny. Zawierają także kilka ważnych informacji o tym, czym są normy prawne i jak prawidłowo przywoływać przepisy aktów prawnych.

W treści znajdują się podkreślenia – zawierają praktyczne podlinkowania.
Na końcu opracowania umieściliśmy zestawienie aktów prawnych.

Zachęcamy do kontaktu, jeżeli macie Państwo uwagi dotyczące treści podręcznika, postulaty lub pytania. Zapraszamy również podmioty zainteresowane tworzeniem pokrewnych opracowań.

Proszę do nas pisać na adres:
kontakt@projektakademia.org

SPIS TREŚCI

1 **PRAWO MIĘDZY WSPÓŁCZESNOŚCIĄ A TRADYCJĄ**

STR. 7

JAK POZNAWAĆ PRAWO • PRAWO I WARTOŚCI •
HISTORIA POLSKIEGO KONSTITUCJONALIZMU •

2 **ADMINISTRACJA I SPOŁECZEŃSTWO**

STR. 23

SYSTEM WŁADZY • ADMINISTRACJA PUBLICZNA •
SPOŁECZEŃSTWO • DIALOG • SZKOŁA - MAŁA
WSPÓLNOTA •

3 **DEMOKRACJA I PARTYCYPACJA**

STR. 54

DEMOKRACJA UCZESTNICZĄCA • ORGANIZACJE
POZARZĄDOWE • ORGANIZOWANIE SIĘ MŁODYCH •
PARTYCYPACJA MŁODYCH • FINANSOWANIE •

4 **PRAWA I OBOWIĄZKI**

STR. 84

PAŃSTWO PRAWA • KONSTITUCYJNY STATUS
JEDNOSTKI • ŚRODKI OCHRONY PRAW I WOLNOŚCI •
OGRODNICZENIA PRAW I WOLNOŚCI •

**PRAWO
MIĘDZY
WSPÓŁCZESNOŚCIĄ
A TRADYCJĄ**

GDZIE ZNAJDĘ TEKSTY AKTÓW PRAWNYCH?

Rozpoczynając proces poznawania Konstytucji oraz innych aktów prawnych (aktów normatywnych) obowiązujących w Polsce, należy w pierwszej kolejności uzyskać do nich dostęp. Oczywiście, wiele aktów prawnych znajdziesz w księgarniach i bibliotekach, wydrukowanych jako osobne książki (także z komentarzem) lub jako fragmenty szerszego zbioru, czy też opracowania. Należy jednak wiedzieć, że istnieją oficjalne państwowe publikatory aktów prawnych, czyli dzienniki urzędowe, posiadające formę cyfrową – umożliwiają dostęp do aktów prawnych w wersji obowiązującej. W Internecie funkcjonują też bazy danych pozwalające śledzić wprowadzane w nich zmiany.

Konstytucję oraz inne akty prawne, które stanowią źródło praw i obowiązków dla obywateli, znajdziesz w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Jest to dziennik urzędowy (od 2012 r. wyłącznie elektroniczny), w którym oprócz Konstytucji i ustaw zamieszcza się także umowy międzynarodowe, rozporządzenia z mocą ustawy wydane przez Prezydenta RP i inne akty wskazane w ustawie o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1461).

Konstytucję ogłoszono pod adresem publikacyjnym Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, czyli w Dzienniku Ustaw z 1997 roku o numerze 78 pod pozycją 483 (teksty aktów prawnych wydawane od 2012 r. nie będą posiadały numeru). Zauważ, że zamieszczone w tekście podlinkowanie nie prowadzi do tekstu aktu prawnego w Dzienniku Ustaw, lecz do bazy informacji prawnych – Internetowego Systemu Aktów Prawnych (ISAP), redagowanej przez Kancelarię Sejmu RP. Dlaczego? Chociaż formalnie dokumenty zamieszczane w ISAP nie są źródłem prawa, baza ta zawiera wiele przydatnych informacji, m.in. takich jak status aktu prawnego: obowiązujący, uchylony, uznany za uchylony, uchylona podstawa prawna, posiada tekst jednolity... Zawiera także teksty ujednolicone aktów prawnych, co jest bardzo ważne w praktycznym korzystaniu ze zbiorów. Dlatego powszechnie korzysta się właśnie z tej bazy.

TEKST OGŁOSZONY, JEDNOLITY, UJEDNOLICONY

- **Teks ogłoszony**
Tekst aktu prawnego zamieszczony w oficjalnym dzienniku urzędowym.
  - **Tekst jednolity (t.j.)**
Jest aktualnym i oficjalnym tekstem, który uwzględnia wszystkie zmiany, jakie zachodzą w treści aktu prawnego od jego ogłoszenia lub od momentu ogłoszenia poprzedniego tekstu jednolitego. Jest tworzony zgodnie ze ściśle określonymi zasadami techniki prawodawczej.
  - **Tekst ujednolicony**
Jest „nieoficjalnym” tekstem jednolitym, który jest tworzony na potrzeby różnych podmiotów, takich jak bazy danych lub witryny internetowe. Tworzy się go celem uwzględnienia wszystkich aktualnych przepisów, niezależnie od ściśle określonych zasad techniki prawodawczej.
Baza ISAP zawiera teksty ujednolicone, dlatego też korzystanie z tej bazy jest wygodne i pozwala na szybkie i pewne uzyskanie potrzebnych informacji. Pamiętaj:
    - **zawsze sprawdź status aktu prawnego, aby mieć pewność, że korzystasz z obowiązującego dokumentu,**
    - **nie wybieraj tekstu ogłoszonego, lecz korzystaj z tekstu ujednoliconego, a z jednolitego wtedy, gdy wiesz, że nie uległ on dalszym zmianom.**
- Osoby zainteresowane pogłębianiem wiedzy z tego zakresu powinny zwrócić uwagę na przepisy dotyczące obowiązywania aktów prawnych, w tym na przepisy przejściowe i uchylające. Warunkiem wejścia w życie ustaw, rozporządzeń oraz aktów prawa miejscowego jest ich ogłoszenie. Konstytucyjne zasady dotyczące wejścia w życie aktów prawnych są zawarte w art. 88 Konstytucji RP, a szczegółowe zasady i tryb ogłaszania aktów normatywnych reguluje ustawa o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych. Pamiętaj, że istnieją również różne rodzaje aktów normatywnych, które wchodzą w życie w innych okolicznościach niż okres 14 dni od dnia ich ogłoszenia. Dlatego ważne jest, aby zawsze zwrócić uwagę na tryb i warunki wejścia w życie danego aktu prawnego.

KATALOG ZAMKNIĘTY

KONSTYTUCJA

RATYFIKOWANE UMOWY MIĘDZYNARODOWE WYMAGAJĄCE ZGODY WYRAŻONEJ W USTAWIE

RÓWNIEŻ PRZEPISY STANOWIONE PRZEZ ORGANIZACJĘ
MIĘDZYNARODOWĄ, JEŻELI UMOWA MIĘDZYNARODOWA
KONSTYTUUJĄCA TĄ ORGANIZACJĘ PRZEWIDUJE TAKĄ
SKUTECZNOŚĆ TYCH PRZEPISÓW (ART 91) - UMOWY
MIĘDZYNARODOWE STANOWIĄCE PODSTAWĘ DZIAŁANIA
UE, AKTY PRAWA POCHODNEGO UE

USTAWY

+ ROZPORZĄDZENIA PREZYDENTA RP
Z MOCĄ USTAWY (ART 234)

ROZPORZĄDZENIA

(AKTY WYKONAWCZE DO USTAW)

RATYFIKOWANE UMOWY MIĘDZYNARODOWE

AKTY PRAWA MIEJSCOWEGO

(MAJĄ CHARAKTER POWSZECHNY,
ALE OBOWIĄZUJĄ LOKALNIE)

HIERARCHIA ŹRÓDEŁ

KATALOG OTWARTY

NP.

UCHWAŁY

(NP. UCHWAŁA RADY MINISTRÓW),

ZARZĄDZENIA

(NP. ZARZĄDZENIE MINISTRA ....)

STATUT SZKOŁY

AKTY PRAWA WEWNĘTRZNEGO MAJĄ
OGRANICZONY ZAKRES OBOWIĄZYWANIA

- NIE MOGĄ DOTYCZYĆ JAKICHKOLWIEK PODMIOTÓW,
KTÓRE NIE SĄ PODLEGŁE ORGANOWI
WYDAJĄCEMU TAKI AKT.

BEZWZGLĘDNIE NIE MOGĄ BYĆ SPRZECZNE Z NORMAMI
PRAWA POWSZECHNIE OBOWIĄZUJĄCEGO.

POJĘCIE KONSTYTUCJI

Konstytucja jest najważniejszym aktem prawnym w państwie. Nazywana jest ustawą zasadniczą, ponieważ ma najwyższą moc prawną w systemie źródeł prawa. Nazwa konstytucji pochodzi od łacińskiego słowa *constituo*, które oznacza: „urządzać, ustanawiać, regulować”. Dziś termin konstytucja jest rozumiany w sposób jednoznaczny, jednak zanim narodziła się nowożytna tradycja konstytucyjna, określano nim zbiór ustaw sejmowych, czy też zestawienie fundamentalnych praw obowiązujących w państwie.

Konstytucja różni się od pozostałych ustaw, ponieważ charakteryzuje się szczególną: treścią, mocą prawną i specjalnym trybem jej uchwalania i zmiany (z pewnymi wyjątkami). Wyjaśnijmy te cechy:

- **szczególna treść konstytucji**

Konstytucja określa podstawowe zasady funkcjonowania państwa i społeczeństwa, m.in. zasadę ustroju politycznego, organizację i kompetencje najważniejszych organów państwowych, podstawowe prawa i wolności obywateli,

- **szczególna moc prawna**

Konstytucja zajmuje najwyższe miejsce w systemie źródeł prawa. Pozostałe akty prawne uchwalane w państwie służą realizacji postanowień konstytucji. Normy zawarte w innych aktach prawnych nie mogą być sprzeczne z postanowieniami konstytucji,

- **specjalny tryb uchwalania i zmiany**

Konstytucja może być uchwalana lub zmieniona jedynie w szczególnym trybie, który różni się od trybu uchwalania innych ustaw.

Zwróć uwagę, że konstytucje różnych państw mogą różnić się od siebie, jak i istnieją odmienności w systemach konstytucyjnych. Niektóre państwa posiadają jednolity tekst konstytucji, podczas gdy inne opierają się na systemach złożonych z kilku dokumentów, a nawet norm nie pisanych, np. w Wielkiej Brytanii ważnym elementem systemu prawnego jest prawo zwyczajowe i tradycja. Również tryb zmiany konstytucji różni się w zależności od kraju i jego systemu politycznego.

FUNKCJE KONSTYTUCJI

STABILIZACYJNA

– zawiera podstawowe zasady całego systemu prawa

PROGRAMOWA

– określa kierunki rozwoju państwa

INTEGRACYJNA

– stanowi wyraz konsensusu społecznego

ORGANIZATORSKA

– określa zasady organizacji i funkcjonowania państwa oraz jego struktury wewnętrznej

WYCHOWAWCZA

– jest odzwierciedleniem przyjętego systemu wartości

POJĘCIE KONSTYTUCJI

JAK ZBUDOWANA JEST KONSTYTUCJA?

Konstytucja jest najważniejszym i nadrzędnym aktem prawnym danego państwa i jest traktowana jako ustawa zasadnicza, co oznacza, że wszystkie inne ustawy i przepisy muszą być z nią zgodne. Konstytucja RP składa się z preambuły, rozdziałów i artykułów, ale struktura konstytucji może się różnić w zależności od tradycji danego kraju. W polskich ustawach przepisy ujęte są w artykuły. Artykuły mogą być podzielone na mniejsze jednostki redakcyjne – ustępy, natomiast ustępy na punkty, punkty na litery, a litery na tiret. Jeżeli chcesz określić, czym są przepisy, zauważysz, że w formie gramatycznej są to po prostu zdania (wyrażenia językowe). **Przepisy** wyrażają **normy prawne**. Nie ma jednak zasady, która określa, że jeden przepis będzie wyrażać dokładnie jedną normę prawną, chociaż może się i tak zdarzyć.

CZYM SĄ NORMY PRAWNE?

Normy prawne wskazują na działania, lub zaniechania pewnych działań, które powinni czynić adresaci tych norm – czyli na określone reguły postępowania. Krótko mówiąc, ich celem jest określenie, co jest dozwolone lub niedozwolone (wyrażają zakazy, nakazy i upoważnienia). Niestety, prawo jest zawile i bogate w przepisy prawne, może więc się zdarzyć, że jedna norma prawna zostanie złożona z kilku przepisów prawnych, w tym nawet z przepisów znajdujących się w kilku różnych aktach prawnych. Może być również sytuacja odwrotna – w jednym przepisie prawnym znajdziesz kilka norm prawnych. Ze względu na szczególny charakter ustawy zasadniczej, przyjmuje się, że przepis konstytucyjny powinien wyrażać normę konstytucyjną w całości, co nie zawsze jest możliwe. Na szczęście konstytucjom blisko jest do takiej precyzji.

Zwraca się również uwagę na to, że przez wzgląd na szczególny charakter i rolę Konstytucji, położenie konstytucyjnych norm prawnych w przepisach konstytucji nie jest przypadkowe. Ustawodawca wyraża koncepcję państwa również poprzez rozmieszczenie norm w tekście aktu prawnego, dając pierwszeństwo pewnym preferowanym przez siebie koncepcjom politycznym i filozoficznym.

Norma prawna jest elementarnym fragmentem prawa. Niekiedy normy (lub też same przepisy) mogą przyjmować charakter **zasady prawnej**. Są to normy

o bardzo szerokim zastosowaniu, o pewnym doniosłym charakterze, wynikającym z obowiązującego w danym porządku prawnym systemu wartości. Zasada nie konkretyzuje określonej reguły postępowania, ale wyznacza jego kierunek poprzez odwołanie do pewnej idei (wzorca).

JAKI CHARAKTER MA PREAMBUŁA?

Preambuła jest uroczystym rozpoczęciem tekstu konstytucji (możemy ją też spotkać w innych aktach prawnych) i w odróżnieniu od innych jednostek redakcyjnych, ma formę tekstu zbliżonego do literackiego. Tradycja zamieszczania preambuły jest długa (w średniowieczu była zwana *arengą*), ponieważ jej forma pozwala na wskazanie celu i okoliczności wydania aktu, czy na odwołanie się do wyższego majestatu – np. do Boga. Preambuła może również pełnić funkcje wychowawcze.

Preambuła Konstytucji zawiera odniesienia do historii państwowości: walki o niepodległość, tradycji oraz kultury prawnej I i II Rzeczypospolitej, a także do okresów wojen i komunizmu, w których dochodziło do nieposzanowania wartości ogólnoludzkich. Odwołuje się do wartości leżących u podstaw przepisów konstytucyjnych, wskazując na zasady, które stanowią fundament kształtowania ustroju państwa i zostały uregulowane w dalszych artykułach Konstytucji wprost: współdziałania władz, poszanowania wolności i sprawiedliwości, dialogu społecznego oraz pomocniczości.

W rzeczywistości jest kilka różnych podejść co do charakteru prawnego preambuły. Niektórzy prawnicy twierdzą, że preambuła nie posiada w ogóle charakteru normatywnego i jest jedynie podniosłym wstępem związanym z tradycją historyczną. Inni z kolei uważają, że preambuła może mieć taki sam wiążący charakter, jak inne przepisy zawarte w akcie prawnym. Istnieje również pogląd, że tylko część postanowień zawartych w preambule ma charakter wiążący. Trybunał Konstytucyjny pochylił się nad tym problemem w wyroku z 11 maja 2007 r. Stwierdził, że chociaż sama preambuła nie rodzi skutków prawnych dla adresatów ustawy, to jednak określa kierunek dla interpretacji konstytucyjności przepisów: „Preambuła przede wszystkim określa cel ustawy i determinuje jej charakter, co wpływa na ocenę, czy ustawa odpowiada standardom konstytucyjności”.

WARTOŚCI ZMIENNE, CZY NIE ZMIENNE?

Mówimy, że prawo jest zjawiskiem kulturowym, opartym na wartościach ugruntowanych w społeczeństwie, które służą ochronie i realizacji funkcjonujących w nim zasad. Jeżeli tak nie jest, prawo nabiera charakteru totalitarnego. **Aksjologia prawa** zajmuje się badaniem wartości i ich związków z prawem, a jednym z ważnych zagadnień jest pytanie o charakter wartości, czy są one stałe i wynikające z ludzkiej natury, czy też podlegają zmianom.

W odpowiedzi na to pytanie powstały dwie przeciwstawne koncepcje:

- **subiektywizmu** (relatywizmu) aksjologicznego – uznaje wartości za zależne od badanego podmiotu (społeczeństwa, a nawet od jednostki). Mają wynikać ze stanów emocjonalnych oraz są zróżnicowane regionalnie i temporalnie (zmienne z upływem czasu, uwarunkowanym historycznym tokiem wydarzeń). Są tym, co ludzie w danym czasie i miejscu uważają za cenne;
- **obiektywizmu** (absolutyzmu) aksjologicznego – jej zwolennicy dostrzegają stały i bezwarunkowy charakter wartości. W zależności od przyjętej genezy istnienia świata, traktują je jako byty istniejące samoistnie lub z woli Boga.

Teoria **kompromisowa** zakłada, że istnieją wartości uniwersalne, o niezmiennym charakterze, które stanowią fundament i dziedzictwo ludzkości, natomiast pewne wartości są zależne od miejsca, czasu i tradycji grupy społecznej, która w odniesieniu do tych wartości formułuje oceny moralne.

WARTOŚCI I KOMPROMIS

Wartości mogą stanowić przedmiot sporu. Nie inaczej było w przypadku konstruowania preambuły do Konstytucji RP. Miała uwzględniać poglądy wszystkich środowisk reprezentujących obywateli w Parlamencie, jednak ich przedstawiciele odrzucali kolejne wersje tekstu, nie mogąc osiągnąć kompromisu. W kraju pozbawionym przez wiele lat demokratycznej konstytucji, trudno było uzgodnić, które wartości są faktycznie wyznawane przez społeczeństwo, a które zostały narzucone przez politykę i historię. Sytuację uratowała nowa treść preambuły, przedstawiona przez Tadeusza Mazowieckiego, a zaproponowana przez dziennikarza i działacza katolickiego Ste-

fana Wilkanowicza. Jej pierwotna wersja ukazała się w artykule „Moja prywatna preambuła” („Tygodnik Powszechny” nr 6/1995). Jak podkreślał Tadeusz Mazowiecki, wyzwaniem w procesie tworzenia preambuły było wskazanie w niej konkretnego i spójnego zestawu wartości, tak aby były one odpowiednie dla polskiej tradycji prawnej i nie stanowiły asortymentu zaczerpniętego z zewnętrznego „katalogu źródeł”. Treść i okoliczności przyjęcia preambuły są bliskie kompromisowej koncepcji wartości.

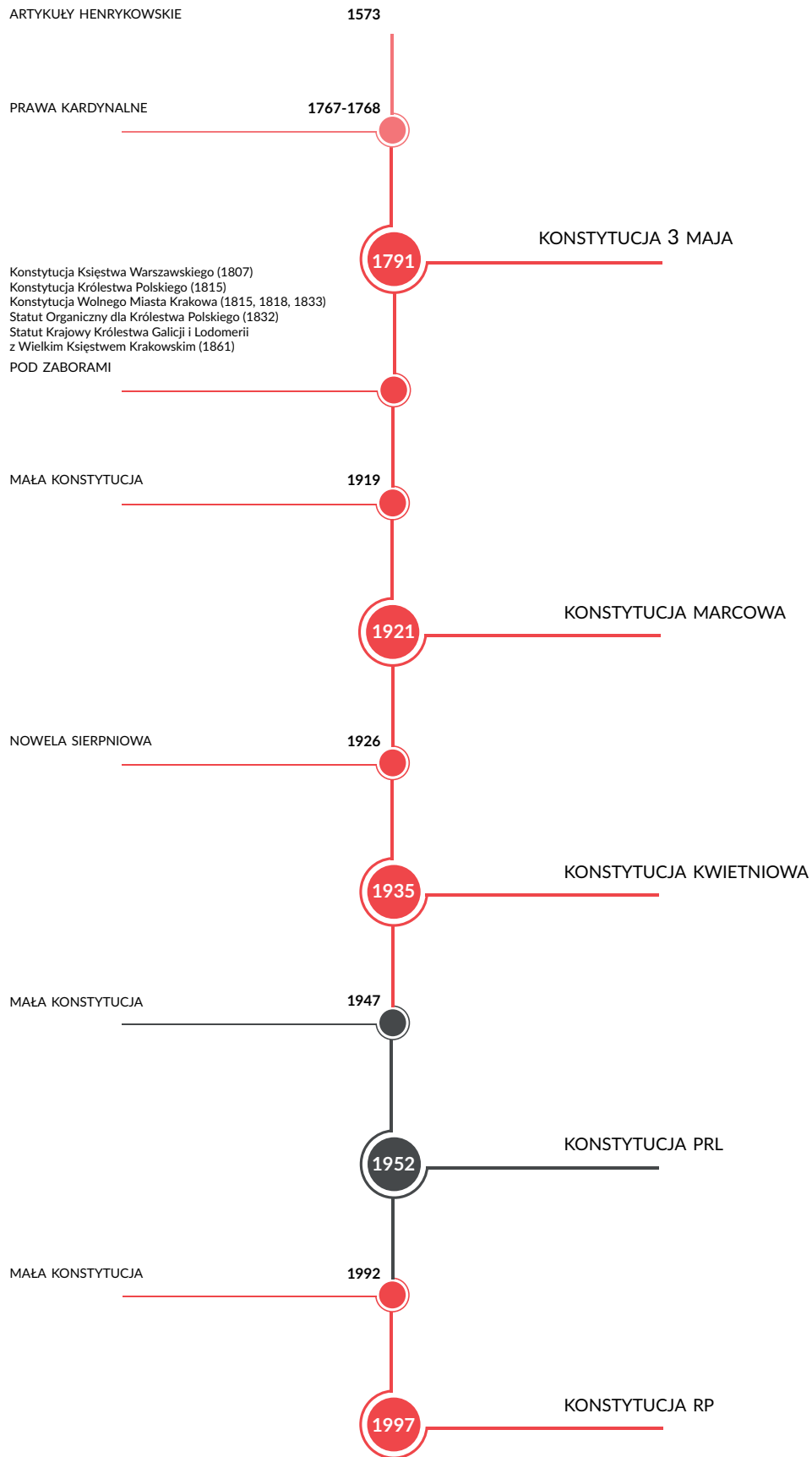
„DOBRY OBYWATEL”

Wiedza o systemie norm i wartości jest kluczowa dla uczestnictwa w debacie publicznej. Kształcenie szkolne jest ważnym sposobem nabycia tych umiejętności, a jego celem jest zaszczepienie istniejącego i uznanego zestawu wartości, dostosowywanego do realiów życia codziennego.

Dojrzały wychowanek powinien znać i przestrzegać norm prawnych oraz reguł obyczajowych wpływających na efektywność komunikacji międzyludzkiej. W życiu szkolnym, rodzinnym i publicznym uczeń nabywa wiedzę o formach zachowań społecznych, czyli znajomość manier i etykiety. Reguły obyczajowe stanowią nieformalną kontrolę wzajemnych relacji, a ich nierespektowanie jest równoznaczne z brakiem odpowiedniego wychowania. Wiele z nich wprowadza system zasad postępowania w dziedzinach, które nie są wprost objęte regulacją prawną. Przestrzeganie tych zasad wpływa na sprawność komunikacji międzyludzkiej. Ten kompletny proces edukacji stanowi „wychowanie obywatelskie”, czyli wychowanie zgodne z obowiązującymi normami i praktykami publicznymi. Bez poddania się temu procesowi, trudno jest jednostce, odnaleźć się w świecie ludzkiej kultury.

Niewątpliwie tematyka wychowania jest nieodłącznym elementem sporu edukacyjnego. Zwłaszcza część obowiązujących kanonów zachowań coraz szybciej przestaje odpowiadać wyzwaniom współczesności, a niektóre z nich zdezaktualizowały się lub zostały zastąpione. Wciąż jednak postawa „dobrego obywatela” wskazuje na ideał jednostki, która jest zaangażowana w sprawy społeczne i obywatelskie, stosuje się do systemu norm i wartości, a także przestrzega reguł obowiązujących w danej wspólnotie. W miarę rozwoju ludzkości, dodajemy nowe zasady zachowania, np. w Internecie – zasady netykiety.

HISTORIA POLSKIEGO KONSTYTUCJONALIZMU

HISTORIA POLSKIEGO KONSTITUCJONALIZMU

Praktycznie każdy polski obywatel, który ukończył szkołę podstawową wie, że to właśnie w Polsce powstała pierwsza w Europie spisana konstytucja. Rocznica uchwalenia Konstytucji 3 maja jest najważniejszym świętem państwowym, lecz wciąż stosunkowo niewiele uwagi poświęcamy wydarzeniom wcześniejszym. Zapominamy, że Rzeczpospolita posiada również jedną z najstarszych w Europie tradycji obywatelskości, republikanizmu i samorządności.

„UTRACONY SKARB EUROPY”

Rzeczpospolita była państwem o silnej tradycji samorządu i decentralizacji władzy, co było odmiennym modelem od scentralizowanego państwa nowożytnego, które kształtowało się w XVII wieku. Opierała swoją strukturę ustrojową na zasadach autonomii i samodzielności jednostek, co stanowiło wyjątkową cechę w kontekście ówczesnej Europy. O fenomenie tradycji i kultury prawnej I Rzeczypospolitej pisze prof. Marek A. Cichocki, nazywając ją „utraconym skarbem Europy”, ponieważ jest praktycznie nieobecna w dyskursie naukowym. To jedna z najważniejszych tradycji politycznych Zachodu, która ukształtowała się na charakterystycznym dla Rzeczypospolitej dążeniu do konsensualizmu. Oznacza on styl uprawiania polityki oparty na poszukiwaniu rozwiązań zadowolających wszystkich przedstawicieli elit politycznych.

Zanim przejdziemy do omawiania poszczególnych „kamieni milowych” polskiego konstytucjonalizmu, zatrzymajmy się w 1573 r., aby odświeżyć wiedzę o bardzo ważnym akcie prawnym, rangi ustawy zasadniczej (tym bardziej, że w 2023 r. przypada 450 rocznica jego uchwalenia). Oczywiście, mówimy o **Artykułach henrykowskich**, wyjątkowych na tle praktyki ustrojowej państw europejskich. Spisano w nich zasady demokracji szlacheckiej – najważniejsze uregulowania dotyczące sprawowania władzy w państwie oraz obowiązki i prawa monarchy. Gwarantowały obywatelom wolność wyznania oraz określały stosunki między monarchą i Sejmem walnym, a nawet zezwalały na wypowiedzenie Królowi posłuszeństwa, w przypadku gdyby łamał przyjęte zobowiązania. Oczywiście, I Rzeczypospolitej daleko jeszcze do demokracji w dzisiejszym tego słowa znaczeniu, jednak to w niej aż 10% społeczeństwa posiadało

wpływ na kreowanie polityki państwa. Gdy w krajach sąsiednich monarchowie ściśle kontrolowali w swoich rękach władzę wykonawczą, ustawodawczą i sędziowską, w Rzeczypospolitej nastąpiło jej wyodrębnianie w rękach poszczególnych aktorów życia politycznego.

„FINIS POLONIAE”?

Lata 1764-1795, okres bardzo ważny dla narodzin polskiego konstytucjonalizmu, jest również nazywany okresem upadku. Jak głosiła zaborcza propaganda, „Finis Poloniae!” („Koniec Polski!”) miał rzekomo wykrzyknąć Tadeusz Kościuszko upadając z konia podczas przegranej bitwy pod Maciejowicami w 1794 r., ostatniej bitwy I Rzeczypospolitej. Chociaż uchwalenie **Konstytucji 3 Maja** nie zapobiegło ostatecznej klęsce, stała się istotnym „kamieniem milowym” polskiej tradycji konstytucyjnej oraz ważnym symbolem niepodległości narodu. To do jej postanowień nawiązywały kolejne demokratyczne konstytucje polskie.

Zanim zwrócimy uwagę na najważniejsze elementy Konstytucji, przypomnijmy, że w 1764 r. (sejm konwokacyjny i elekcja postępowego Stanisława Augusta Poniatowskiego) rozpoczęto program reform ustroju państwa, czego Konstytucja była zwieńczeniem. Obejmowały ograniczenie znaczenia instrukcji sejmowych (które stały się niezobowiązującymi zaleceniami) oraz ograniczenie *liberum veto* (które nie obejmowało już tych spraw, które wnoszono do Sejmu przez Komisję Skarbową dla Litwy i Korony – dla nich wprowadzono rozstrzygnięcie większością głosów). Podjęte próby reform spotkały się z niezadowolaniem uprzywilejowanej do tej pory części szlachty – magnaterii. Nie odsunęły zagrożenia, lecz wywołały wojnę domową, co skutkowało uchwaleniem w latach 1767-1768 **praw kardynalnych** przez sejm delegacyjny. Gwarantem tych praw została Rosja. Prawa kardynalne treścią nawiązywały do Artykułów henrykowskich i tak jak one miały charakter ustawy zasadniczej. Gwarantowały: potwierdzenie dotychczasowych przywilejów szlacheckich, wolną elekcję, trójstanowość Sejmu, tolerancję religijną, nietykalność osobistą, prawo wypowiedzenia

królowi posłuszeństwa oraz posiadanie władzy nad chłopstwem. W 1775 r. otrzymały gwarancję wszystkich trzech mocarstw ościennych.

Tekst Konstytucji 3 Maja został przedstawiony, a następnie przyjęty, z nadzieją na ocalenie Ojczyzny. Chociaż cel ten nie został osiągnięty, konstytucja ta stała się aktem głęboko symbolicznym oraz doniosłym świadectwem nowoczesnej polskiej myśli politycznej, dojrzałej do stworzenia ustawy stanowiącej podstawy całego ustroju państwa. Konstytucja stanowiła mariaż polskiej tradycji prawnej, oświeceniowych ideałów filozoficznych i nowoczesnych wizji państwa. Uchwalając ustawę zasadniczą posłowie w sposób kompromisowy połączyli koncepcję demokracji szlacheckiej z królewską wizją monarchii oświeczonej. W swoich rozwiązaniach Konstytucja 3 maja odwoływała się do nowoczesnej w filozofii europejskiej idei zwierzchnictwa narodu, która stanowiła podstawę kształtowania ustroju Rzeczypospolitej już od II połowy XVI w. Zaadaptowała monteskiuszowską koncepcję podziału władzy, dostosowując ją do specyfiki polskiej tradycji ustrojowej. Wprowadzała zasady ochrony prawnej jednostki w państwie, zrównując częściowo prawa osobiste mieszczan i szlachty oraz stawiając chłopów pod ochroną państwa. Gwarantowała jednocześnie szlachcie posiadane przywileje. Likwidowała także te instytucje ustrojowe, które okazały się słabością demokracji szlacheckiej – *liberum veto*, skonfederowane sejmy oraz instrukcje poselskie przygotowywane na sejmikach.

**Podział już jest zrobiony, idę tym podziałem.
Naprzód: dlaczego mamy przedsięwziąć powstanie?
W jakim duchu? to pierwsze żywotne pytanie;
Drugie rewolucyjnej władzy się dotyczy;
Podział jest trafny, tylko przewrócić go zyczą.
Naprzód zacząć od władzy; skoro pojmiem władzę,
Z niej powstania istotę, duch, cel wyprowadzę.
Co do władzy więc - kiedy oczyma przebiegam
Dzieje całej ludzkości, i cóż w nich spostrzegam?
Oto ród ludzki dziki, w lasach rozpierchniony,
Skupia się, zbiera, łączy dla wspólnej obrony,
Obmyśla ją; i to jest najpierwsza obrada.
Potem każdy wolności własnej cząstkę składa
Dla dobra powszechnego: to pierwsza ustawa,
Z której jako ze źródła płyną wszystkie prawa.**

**Widzimy tedy, że rząd umową się tworzy,
Nie pochodząc, jak mylnie sądzą, z woli Bożej.
Owoż rząd na kontrakcie oparty społeczny,
Podział władzy już tylko jest skutkiem
koniecznym..."**

„Pan Tadeusz”, księga VII, przemowa Buchmana

Rozwiązania Konstytucji 3 maja stanowiły symbol oraz wzór ustrojowy dla kształtowania wizji odrodzonego po odzyskaniu niepodległości państwa. Wizje zostały częściowo spełnione podczas krótkiego istnienia Księstwa Warszawskiego, a następnie, w związku z pozornym nadaniem przez cara postanowień liberalnej konstytucji Królestwa Polskiego (i przez niego łamanych). W 1815 roku z Księstwa Warszawskiego wykrojono niewielki fragment zwany Rzeczpospolitą Krakowską. To małe państwo, znajdujące się pod kontrolą państw zaborczych, wyróżniało się demokratycznymi instytucjami, stopniowo ograniczonymi. W 1846 r. zostało włączone w Cesarstwo Austrii. Wybuch I wojny światowej, przełamujący istniejące od ponad wieku porozumienie między mocarstwami, postawił naród polski przed kolejną szansą na odzyskanie niepodległości. Sprawa polska nie była już tylko problemem lokalnym, lecz także języczkiem uwagi na arenie międzynarodowej, na której dyskutowano o przyszłym ładzie europejskim.

BURZLIWA II RZECZPOSPOLITA

Przekazanie w listopadzie 1918 r. pełni władzy Józefowi Piłsudskiemu oznaczało dla narodu polskiego odzyskanie niepodległości, jednakże nie przesądzało o faktycznym zaistnieniu zewnętrznych i wewnętrznych struktur państwa. Proces ich tworzenia trwał kilka lat, opóźniony przez problemy z ustanawianiem granic i uznaniem za legalną władzy na wszystkich terytoriach tworzących odrodzone państwo (1923 r.). Ukształtowanie silnego i zjednoczonego kraju, o stosunkowo dużej powierzchni oraz zróżnicowanym przekroju etnicznym, wymagało kompromisów elit politycznych – po raz kolejny w historii Polski. Celem było zjednoczenie narodu (ponad ideologicznymi podziałami), który z jednej strony był

HISTORIA POLSKIEGO KONSTITUCJONALIZMU

pograżony w euforii z odzyskania niepodległości, z drugiej przypominał chaotyczną strukturę, w której aż 1/3 obywateli stanowiły mniejszości narodowe. Działaniom tym przyświecała zasada ciągłości państwa polskiego, dlatego też powrócono do nazwy „Rzeczpospolita”, a głowę państwa tytułowano „Naczelnikiem”, nawiązując do tytułu Tadeusza Kościuszki.

Koncepcje ustrojowe zawarte w treści **Małej Konstytucji** z 1919 r., jak i **Konstytucji Marcowej** z 1921 r., spójne były z nowoczesnymi prądami polityki międzynarodowej i ideą samostanowienia narodów, którą forsował Woodrow Wilson. Na charakter wizji ustrojowej wpływ miały: międzynarodowe zobowiązania Polski wynikające z tzw. małego traktatu wersalskiego, zachodnie doktryny ustrojowej, a także polskie tradycje parlamentarne. System demokracji parlamentarnej, dla Piłsudskiego i jego stronników, stanowił motor, który będzie w stanie prowadzić silne i samodzielne państwo oparte na idei solidaryzmu, wywodzącej się z potężnych narodowych aspiracji niepodległościowych. Oparcie władzy na naczelnej roli Sejmu, miało wyrażać polską tożsamość, zbudowaną na jakże istotnej idei demokracji, umocnionej w okresie rzeczpospolitej szlacheckiej oraz podkreślać ciągłość państwa polskiego, odrodzonego po latach niewoli. Stąd tak ważne było nawiązanie do najważniejszych ustrojowych tradycji i Konstytucji 3 maja. W narodzie polskim od wieków silne było przekonanie, że istnienie Sejmu stanowi gwarancję niepodległości i suwerenności kraju, czego najpełniejszym wyrazem były słowa Macieja Rataja, posła na Sejm i późniejszego jego marszałka: „Jest Polska, jest Sejm”. Mała Konstytucja wprowadziła w Polsce system rządów parlamentarno-gabinetowych, a Konstytucja Marcowa go utrzymała, korzystając z wzorców ustrojowych konstytucji III Republiki francuskiej z 1875 r., austriackiej z 1867 r., Republiki Weimarskiej z 1919 r., oraz czechosłowackiej z 1920 r. Oprócz wyżej wskazanych, system oparto na zasadach suwerenności narodu, trójpodziału władz, demokracji przedstawicielskiej oraz państwa liberalnego. Pomimo wielowiekowej tradycji monarchicznej, na czele państwa stanął Prezydent, wybieralny na siedmioletnią

kadencję przez Zgromadzenie Narodowe, który swoje funkcje wykonawcze sprawował przez ministrów kontrasygnujących jego akty. Rada Ministrów decydowała o ogólnym kierunku polityki wewnętrznej i zewnętrznej państwa, a Sejmowi przyznano prawo pociągania ministrów do odpowiedzialności parlamentarnej i konstytucyjnej. Wybierany w pięcioprzymiotnikowych wyborach, składający się z dwóch izb (Sejmu i Senatu) Parlament, skupiał w sobie kompetencje ustawodawcze, ustrojodawcze, elekcyjne oraz kontrolne. Wymiar sprawiedliwości został zbudowany na zasadzie instancyjnej, gwarantującej obywatelom prawo do apelacji i kasacji wyroków, dopuszczono w nim również udział czynnika społecznego. Demokratyczno-liberalne tendencje wpłynęły na umieszczenie w konstytucji zestawu praw obywatelskich, gwarantujących obywatelom bezpieczne życie i należne prawa osobiste. Wprowadzono system ubezpieczeń społecznych, uregulowano stosunki zatrudnienia, a także upowszechniono edukację i szkolnictwo. W ramach praw i wolności politycznych i światopoglądowych gwarantowano nieskrępowany udział w życiu politycznym i społecznym – czynne i bierne prawo wyborcze, dostęp do piastowania urzędów publicznych, wolność prasy, myśli i przekonań oraz swobodę zrzeszania się i zgromadzeń. W ramach zniesienia wszelkich podziałów klasowych zapewniono równość wobec prawa oraz nietykalność osobistą. Za podstawę ustroju społecznego uznano prawo własności, którego zniesienie lub ograniczenie dopuszczalne było tylko w wypadkach przewidzianych ustawowo. Biorąc pod uwagę strukturę ludnościową i wyznaniową oraz odwołując się do wielowiekowych tradycji narodowych w zakresie tolerancji religijnej i wielokulturowości, Konstytucja zapewniała wolność wyznania i sumienia, a także „prawo zachowania swej narodowości, pielęgnowania swojej mowy i właściwości narodowych”.

Wbrew przewidywaniom zwolenników ustroju parlamentarnego, nie zdał on egzaminu w chaosie organizacyjnym w jakim znalazła się Rzeczpospolita po wojnie. Kiedy kraj potrzebował silnej władzy wykonawczej, rozbudowany parlamentaryzm zaczął blokować drogę reformom. Cechowała go wielopartyjność wynikająca z podziałów

klasowych, religijnych i politycznych, przeradza- jąca się w partyjniactwo i sejmowładztwo. Józef Piłsudski, zniechęcony systemem demokracji parlamentarnej, przejął dowództwo nad wiernymi oddziałami i przeprowadził wojskową demonstrację, która przerodziła się w krwawy zamach stanu, poparty przez większość społeczeństwa. Zmiana konstytucji, przeprowadzona w sierpniu 1926 r. (**Nowela Sierpniowa**), wzmocniła kompetencję organów wykonawczych na rzecz osłabienia pozycji Parlamentu i przyznania Prezydentowi silnych uprawnień prawodawczych.

Konstytucja Kwietniowa została uchwalona przez obóz rządzący (Sanację) dopiero w 1934 r., a na dodatek w atmosferze skandalu, z naruszeniem procedury zmiany konstytucji. Odrzuciła zasadę zwierzchnictwa narodu i trójpodziału władzy, którą koncentrowała w osobie Prezydenta, odpowiedzialnego jedynie „wobec Boga i historii” (wybieranego na siedmioletnią kadencję przez zgromadzenie elektorów lub w głosowaniu powszechnym, gdy obowiązujący prezydent skorzystał z uprawnienia do wyboru kandydata). Pod jego zwierzchnictwem i kontrolą pozostawały inne organy państwowe: rząd, Parlament, sądy, siły zbrojne i kontrola państwowa. Prezydent mógł mieć również istotny wpływ na obsadę urzędu, gdyż otrzymał prawo do wskazania kandydata, po ukończeniu swojej kadencji. Posiadał także dodatkowe uprawnienia władzy ustawodawczej – mógł wydawać dekryty z mocą ustawy w przerwach między kadencjami Sejmu lub na podstawie upoważnienia ustawowego, w sprawach dotyczących zwierzchnictwa nad administracją i siłami zbrojnymi. Otrzymał też prawo weta zawieszającego, a co najistotniejsze, uprzywilejowaną inicjatywę ustawodawczą w sprawie zmiany konstytucji i prawo weta do projektu sejmowego. Nie wszystkie akty prezydenta wymagały kontrasygnaty Prezesa Rady Ministrów i właściwego ministra, gdyż posiadał bardzo silne prerogatywy, pozwalające na swobodne decydowanie w kwestiach w nich wskazanych. Prezes Rady Ministrów mógł samodzielnie ustalać ogólne zasady polityki państwa. Ministrowie odpowiedzialni byli zarówno parlamentarnie przed Sejmem i Senatem, konstytucyjnie przed Trybunałem Stanu, jak i politycznie przed

Prezydentem, który w ten sposób mógł kontrolować działania rządu. Sejm i Senat utraciły swoją nadrzędną pozycję i przestały być emanacją woli narodu, realizując funkcje ustawodawcze, ustrojodawcze i kontrolne w zakresie nie ograniczonym kompetencjami Prezydenta. Konstytucja wyraźnie podkreślała zmianę koncepcji regulowania stosunku obywatela do państwa. W przeciwieństwie do poprzedniczki, uznawała, że to nie naród lecz państwo staje się wartością nadrzędną, stąd wprowadzała zmodyfikowany do tej doktryny status jednostki w państwie. Granicą wolności osobistych: sumienia, słowa i zrzeszania, do tej pory szeroko określonych, stało się enigmatycznie określone „dobro powszechne”. Obowiązkiem obywatela było działanie i współdziałanie na rzecz wzrostu siły i powagi państwa. Nałożono również na niego zakaz podejmowania wszelkich działań, które mogłyby „stać w sprzeczności z celami państwa wyrażonymi w jego prawach”. W ustawie nie zamieszczono natomiast rozwiniętych w Konstytucji Marcowej praw społecznych, dotyczących ochrony rodziny, macierzyństwa, zdrowia, opieki nad dziećmi, czy prawa do wynagrodzenia szkody wyrządzonej przez organ państwa. Ograniczeniu uległy również prawa wyborcze, poprzez podwyższenie wieku wyborczego i wprowadzenie cenzusu intelektualnego i moralnego w wyborach do Senatu.

Ustanawiająca zasadę prymatu państwa nad społeczeństwem i wprowadzająca swoisty system rządów prezydenckich o autorytarnym charakterze, była unikalnym przykładem polskiej myśli konstytucyjnej i stanowiła wzorzec dla innych krajów, nawet tak odległych geograficznie jak Brazylia, która przyjęła polski model ustrojowy w 1937 r. w ustawie zasadniczej nazywanej do dziś „polską”. Wpływ Konstytucji Kwietniowej można zauważyć również w kilku innych aktach prawnych: konstytucji litewskiej i estońskiej z 1938 r., konstytucji V Republiki Francuskiej z 1958 r. W warunkach krajowych, pisana pod charyzmatycznego przywódcę, nie spełniła swoich funkcji, gdyż zmarły w 1935 r. Marszałek nie doczekał się godnego naśladowcy. Późniejsi przywódcy nie potrafili wykorzystać władzy, którą oferowała, a na Polskę wkrótce los sprowadził kolejną tragedię narodową – II wojnę światową.

OD KOMUNIZMU DO DEMOKRACJI

W czerwcu 1946 roku podczas „referendum ludowego” obywatelom zadano trzy pytania:

1. Czy jesteś za zniesieniem Senatu?
2. Czy chcesz utrwalenia w przyszłej Konstytucji ustroju gospodarczego, zaprowadzonego przez reformę rolną i unarodowienie podstawowych gałęzi gospodarki krajowej, z zachowaniem ustawowych uprawnień inicjatywy prywatnej?
3. Czy chcesz utrwalenia zachodnich granic Państwa Polskiego na Bałtyku, Odrze i Nysie Łużyckiej?

Oficjalne wyniki sfałszowanego przez władze referendum odpowiadały na zadane obywatelom pytania 3 razy „tak”. Doświadczenia w przeprowadzeniu referendum wykorzystano w organizacji, również sfałszowanych, wyborów do Sejmu ustawodawczego w 1947 r. Nowo wybrany Sejm Ustawodawczy przystąpił do wyboru Prezydenta, jednak nie w trybie przewidzianym w Konstytucji Kwietniowej (którą uznano za autorytarną), a Konstytucji Marcowej, przewidującej wybór Prezydenta przez Zgromadzenie Narodowe (przy braku Senatu, ograniczało się to do wyboru dokonanego przez sam Sejm). Miesiąc później przyjął tzw. Małą Konstytucję, która wprowadziła kontrastujący z Konstytucją Kwietniową trójpodział władz, utrzymywała jednak silną pozycję Prezydenta (do 1952 r. funkcję pełnił Bolesław Bierut). W Londynie kontynuował działalność Rząd RP na Uchodźstwie, funkcjonujący według postanowień Konstytucji Kwietniowej. Po zakończeniu II wojny światowej władze te nie miały znaczenia w świetle stosunków międzynarodowych, jednak pełniły istotną symboliczną rolę ciągłości legalnej władzy państwowej. Oficjalnie kwestionowały podstawę powołania komunistycznych rządów, utrzymywały tradycyjne polskie godło narodowe i przechowywały insygnia władzy prezydenta RP.

Prace nad nową konstytucją toczyły się pod pozorem „narodowej dyskusji” oraz „konsulta-

cji”, faktycznie treść była produktem politycznym, naśladującym stalinowską konstytucję ZSRR z 1936 r. i osobiście przez Stalina poprawianym. Konstytucja PRL z 1952 r. wprowadzała, wzorowaną na rozwiązaniu sowieckim (ale obecną i w Konstytucji Kwietniowej) zasadę jedności władzy państwowej, przeciwną zasadzie podziału władzy. Władza najwyższa należała do Sejmu jako emanacji „woli ludu”, któremu podporządkowano inne instytucje – władzę wykonawczą (rząd i Radę Państwa) oraz sądownictwo. W praktyce Sejm pełnił funkcje fasadowe, stanowiąc narzędzie do przegłosowywania projektów ustaw Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. PZPR, posiadająca status partii politycznej, faktycznie była zorganizowaną strukturą polityczną, sprawującą realną władzę w sposób autorytarny.

Konstytucja była wielokrotnie nowelizowana, a najważniejsze jej zmiany związane są z okresem transformacji ustroju. Po porozumieniach okrągłego stołu (w 1989 r.) Sejm uchwalił tzw. nowelę kwietniową, przywracającą izbę wyższą (Senat) oraz urząd Prezydenta. W grudniu tego samego roku zmieniono nazwę państwa na Rzeczpospolitą Polską i wykreślono odniesienia do ustroju socjalistycznego (m.in. przepisy dot. przewodniej roli PZPR w życiu politycznym i współpracy z ZSRR). W 1992 r. relacje między władzą wykonawczą (Prezydent, rząd) ustawodawczą (Sejm, Senat) oraz samorządową zostały uregulowane w tzw. **Małej Konstytucji**, która uchyliła większość postanowień Konstytucji PRL. W początkowych okresach transformacji ustrojowej metoda, polegająca na zmianie poszczególnych postanowień Konstytucji z 1952 r., okazała się skuteczna dla potrzeby wprowadzania procesów demokratyzacyjnych. Nowa konstytucja miała być dokumentem kompromisowym, dlatego prace nad jej kształtem zakończyły się dopiero w 1997 r. Rozbieżność wizji poszczególnych ugrupowań politycznych dotyczyła głównie problemów światopoglądowych (definicji rodziny, pozycji Kościoła), pozycji ustrojowej Prezydenta, istnienia Senatu oraz ustroju rolnego. Zgromadzenie Narodowe przyjęło **Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej** prawie jednogłośnie, natomiast osiągnęła

ona niższe poparcie społeczeństwa (wynik ważnego referendum konstytucyjnego wynosił $\approx$ 53% „za”).

Konstytucję RP oparto na wzorach ustrojowych państw liberalno-demokratycznych. Przyjęła parlamentarno-gabinetowy system rządów, stabilizując go stosunkowo mocną pozycją Prezydenta i konstruktywnym wotum nieufności (dymisja rządu wymaga konsensusu większości ustawowej liczby posłów i wskazania imiennego kandydata na nowego Prezesa Rady Ministrów). Przyjęła również zasady charakterystyczne dla współczesnych demokracji: państwa prawa, demokratycznego państwa prawnego, społecznej gospodarki rynkowej i godności, jako źródle wolności i praw człowieka. Wykazując otwarcie na współpracę międzynarodową w ramach organizacji międzynarodowych i ponadnarodowych, umożliwiła akcesję do euroatlantyckich struktur bezpieczeństwa i integrację europejską.

Zauważana i analizowana przez socjologów i politologów rosnąca polaryzacja polityczna oraz społeczna Polaków, skłania do rozważań na temat ewentualnych zmian ustrojowych. Wśród bolączek polskiego systemu prawnego wymienia się m.in. problemy: bierności obywateli, „zniechęcenia” polityką i udziałem w życiu politycznym oraz utraty zainteresowania dla spraw publicznych. Jest to zjawisko raczej typowe dla państw liberalnych, pogłębione przez polską specyfikę ustrojową – przegrana strona wyborów nie czuje, że ma wpływ na kształtowanie rzeczywistości politycznej.

Czy jednak zmiana prawa jest jedyną drogą do pokonania bierności obywateli? Można jej przeciwdziałać jeszcze w inny sposób – objaśniając zasady regulujące udział obywateli w życiu społecznym i politycznym oraz zachęcając do aktywnego korzystania z tych możliwości. Dlatego w kolejnych częściach opracowania znajdują się najważniejsze informacje dotyczące możliwości partycypacji w życiu publicznym oraz współdecydowania młodzieży i dorosłych w sprawach kluczowych dla społeczeństwa.

Zapraszamy również do lektury naszej publikacji edukacyjnej rozwijającej temat polskiego konstytucjonalizmu: „Stulecie Odzyskania Niepodległości. Materiały edukacyjne”.

Rafał Wojciechowski

Wybrane refleksje o dawniejszej historii Polski i jej kulturze prawnej

źródło:

Stulecie Odzyskania Niepodległości. Materiały Edukacyjne, Wrocław 2019, s. 10-12

Kultura prawna Polski rozpoczęła się wraz z przyjęciem chrześcijaństwa z Rzymu przez księcia Mieszka I. Wraz z pierwszymi duchownymi przybyła do naszego kraju znajomość pisma oraz języka łacińskiego. To jakby rozszerzenie Imperium Romanum już po zakończeniu jego istnienia. Kościół głosi wiarę chrześcijańską, a jednocześnie według znanej łacińskiej sentencji: *Ecclesia vivit lege Romana* – Kościół żyje prawem rzymskim. Wraz z chrześcijaństwem przychodziła zatem także znajomość elementów kultury antycznej, w tym prawa Rzymian. Po upadku w wiekach ciemnych, Kościół zaczął się zmieniać w duchu reform kluniackich. Starano się wzmocnić dyscyplinę, zadbać o właściwy poziom moralny i umysłowy duchowieństwa. W XI w. Kościół stanął do konfrontacji z cesarstwem. Po raz pierwszy otwartej i instytucjonalnej. W toku tej rywalizacji zarówno prawnicy cesarscy, jak i papiescy poszukiwali legitymizacji swoich poczynań w ustawodawstwie dawnych władców Rzymu. Rozwijać się zaczęła szczegółowa znajomość oryginalnych źródeł prawa rzymskiego. Pod koniec XI w. powstawać zaczęły pierwsze uniwersytety – najpierw w Bolonii i Paryżu, a potem w XII w. w innych miastach Włoch, Francji Anglii i dalszych krajów chrześcijańskich.

Wskutek nauczania uniwersyteckiego i narastających potrzeb praktyki politycznej i prawnej pojmowanie państwa zaczęto wywodzić ze źródeł rzymskich. Zarówno stosunki pomiędzy poddanymi jak i relacje pomiędzy władcami wyobrażano sobie na podobieństwo stosunków prawnych Rzymian. Nawet nieznaną w starożytności klasycznej stosunek lenny ubrany został w formy zbliżone do praw na rzeczy cudzej. Chrześcijaństwo miało tylko dwóch sędziów zwyczajnych: cesarza i papieża. Posługiwali się oni dwoma prawami: rzymskim, czyli prawem cesarskim oraz kanonicznym, czyli prawem Kościoła rzymskiego. Wszyscy inni sprawujący władzę powinni być im podporządkowani, jako sędziowie delegowani, którzy swojej władzy mogli wszakże udzielać dalej. Polskie elity chłonęły te idee. Duchowni – dworzanie i pomocnicy władców Polski kształcili się na Zachodzie, posłowali na obce dwory, także te najważniejsze: cesarski i papieski. W XII w. powstała kronika Galla, potem w XIII w. kronika biskupa krakowskiego Kadłubka, obydwie erudycyjnie pokazujące wydarzenia z dziejów dynastii Piastów na tle rozmaitych histo-

rycznych oraz bajkowych wydarzeń ze starożytności śródziemnomorskiej. W Polsce funkcjonowało bezpośrednio prawo kanoniczne, jako prawo kościoła rzymskiego. Także instytucje rodzinnego prawa świeckiego odczytywane były przez pryzmat prawa rzymskiego, chociaż ono samo, jako prawo cesarskie, nie znajdowało w Polsce bezpośredniego uznania. W 1364 r. erygowany został uniwersytet w Krakowie. Miał za zadanie kształcenie głównie w zakresie prawa rzymskiego. Wymagał jednak odnowienia pod koniec wieku i już jako Uniwersytet Jagielloński stał się trwałym elementem pejzażu naukowego tej części Europy.

I oto, po kilku wiekach czerpania z zachodnioeuropejskiego uniwersalizmu chrześcijańskiego, w chwili, gdy instytucje Kościoła zachwiane wielką schizmą zachodnią drżały w posadach, na soborze w Konstancji pojawiła się oryginalna polska myśl prawnicza reprezentowana przez Pawła Włodkowica, który głosił Europie, że nawet ludy pogańskie zasługują na pokój. Polski prawnik, argumentacją rzymską i kanoniczną, antycypował przyszłe prawo narodów do samostanowienia. W pismach tego uczonego można odnaleźć elementy, które będą charakteryzowały dojrzałą polską kulturę prawniczą: realizm, dążenie do konsensualizmu i zgodę na pluralizm polityczny, a przede wszystkim radykalny sprzeciw wobec wojny.

Śmierć ostatniego Piasta na Polskim tronie – Kazimierza Wielkiego w 1370 r. postawiła panów Królestwa w niezwykle trudnym położeniu: z jednej strony uzyskali władzę, a z drugiej musieli się nią podzielić z nowym władcą. Mogli jednak negocjować warunki. I czynili to chętnie przy każdej okazji. Od drugiej połowy XIV w. aż do początków XVI w. monarchowie polscy udzielałi szlachcie coraz to nowych przywilejów. Aż wreszcie w 1505 r. konstytucja sejmu stanowiła: *Nihil novi* – nic nowego nie może się zdarzyć bez zgody sejmujących stanów: króla senatu i sejmu. Szlachta przystąpiła do współdecydowania o losach państwa.

Najpiękniej kultura prawnicza Polski rozkwitała w XVI w., wraz z nastaniem w kraju epoki renesansu. W myśleniu o relacji państwo – obywatele triumfował konsensualizm. Obywatelami królestwa była w istocie tylko szlachta, mieszczanie byli tylko obywatelami swoich miast, a chłopci stawali się stopniowo coraz bardziej zniewoleni. Jednak ci obywatele – szlachcice byli liczni i tworzyli ustrój, który stanowił ramy demokracji dla około 10% populacji. Warto pamiętać, że podobny odsetek osiągnięto w Anglii dopiero w wyniku dziewiętnastowiecznych reform ustrojowych. Wszystkie zdobycze europejskiej nauki prawa stały się dostępne dla Polaków, a wiedza o nich szybko się rozprzestrzeniała wśród elit szlacheckich. Prawa rzymskiego nauczano, choć nadal, jako że było prawem cesarskim, nie akceptowano jego

mocy obowiązującej w Polsce. Ze spuścizny rzymskiej Polacy wybierali republikanizm, wiadomości o nim czerpiąc raczej od retorów, filozofów i historyków rzymskich niż z dzieł rzymskich prawników. Prowadził on do bardzo praktycznych skutków – rozprzestrzeniania się postaw obywatelskich. Jego wielkim dokonaniem był ruch egzekucji praw, którego protagoniści domagali się zwrotu bezprawnie zagarniętych królewskich i lepszego nadzoru nad tymi dzierżawionymi łąkami.

Z poczucia realizmu oraz z solidarności stanowej wpływała tolerancja religijna. Promował ją także król Zygmunt August, który stwierdził: „Nie jestem królem waszych sumień”. Tolerancji nie było w Rzymie antycznym dla tych, którzy oddalali się od kultów państwowych, nie było w Kościele katolickim dla heretyków, a już na pewno nie było jej w ówczesnych monarchiach absolutnych. I oto w Polsce, bez konieczności doświadczania wojen religijnych, dochodziła w XVI w. do głosu myśl o tolerancji, która dopiero w okresie oświecenia zakwitła na dobre na Zachodzie Europy, jako wartość kultury prawnej kontynentu.

Po śmierci Zygmunta Augusta Polacy starali się zachować ciągłość dynastyczną poszukując męża dla siostry ostatniego władcy – Anny, najpierw we Francji, a potem bardzo dla państwa szczęśliwie w Siedmiogrodzie. Następnie władza trafiła do trzech przedstawicieli dynastii Wazów, co przyniosło Polsce wiele nieszczęść. Królowie marzyli bowiem o wielu poważnych celach, jak Zygmunt III o koronie szwedzkiej, a Władysław IV o wyprawie na Krym. A naród szlachecki pragnął tymczasem korzystać ze swoich dóbr, uprzywilejowanej pozycji prawnej we własnym społeczeństwie oraz europejskiej koniunktury na zboże i produkty leśne, czyli marzył o pokoju, a nie o heroicznych zmaganiach z wrogami. Jednocześnie długie panowanie Zygmunta III charakteryzowało się radykalnym faworyzowaniem katolików na urzędy i podejmowaniem nierealnych prób uzyskania władzy w Moskwie dla samego króla lub jego syna. Sprzeciw szlachty wobec tzw. dymitriad był bardzo poważny i pokazywał w całej pełni pokojowy ideał szlachty polskiej.

Polityka Władysława IV, a zwłaszcza jego śmierć w przeddzień wyprawy na Krym stały się punktami zwrotnymi w historii Polski. Spadały na nią kolejno: powstanie Chmielnickiego, wojna z Rosją, a wreszcie potop szwedzki. W XVII w. prysły: tolerancja religijna i wolność szlachty – prym zaczęli wieść magnaci. Polska kultura prawna podupadała. W XVIII w. toczyły się nawet wojny prywatne pomiędzy magnatami – rzecz niespotykana w Polsce od wczesnego średniowiecza. W miejsce republikanizmu zapanowała oligarchia magnacka, zamiast tolerancji – endemiczna nietolerancja.

Po wypełnionym wojnami panowaniu królów rodzi-

mych Michała i Jana III, nieszczęść XVII w. dopełnił wybór na króla Polski elektora saskiego. Dokonany został przez mniejszość szlachty przy nacisku ze strony Rosji. Po elekcji części szlachty dała się przekonać korzyściami majątkowymi, które początkowo dawała unia z zamożną wówczas Saksonią. Niestety August II stawiał sobie odległe cele, w ogóle nie oglądając się na polskich poddanych. Wspólnie z carem Piotrem I napadł na Szwecję Karola XII. Początkowo sojusznicy przegrywali, a August utracił nawet przejściowo koronę polską. Karol XII przegrał jednak pod Połtawą. Rosjanie wkroczyli w 1710 r. do Polski i pozostali w niej, z krótkimi przerwami, aż do 1918 r. Polska nie podniosła się już z upadku politycznego i gospodarczego. Wraz z kulturą materialną upadała też kultura prawnicza.

I nagle rozbłysk oświecenia stał się widoczny także w Polsce. Wśród pogłębiającego się oświecenia pod koniec epoki saskiej rozwijać się zaczął ruch umysłowy i kulturalny, który wzniósł się wysoko pod rządami ostatniego króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Przejmowano wówczas postulaty oświecenia zachodnioeuropejskiego. Wyciągnięcie korzyści z pochodzącej myśli oświecenia zostało zatrzymane przez rozbiory Polski. Spośród różnych szeroko dyskutowanych przyczyn rozbiorów można spojrzeć na nie także, jako na ustępstwa Rosji wobec Prus i cesarstwa, czynione na rzecz zachowania równowagi w tej części Europy. Oto patronka Rzeczypospolitej zrezygnowała z części terytorium swojego protektoratu w różnych celach politycznych, ale w znacznej mierze dlatego, żeby zrekompensować innym zainteresowanym mocarstwom swoje potencjalne korzyści z ekspansji na tereny imperium osmańskiego, a zwłaszcza planowanego zdobycia Konstantynopola.

Gorąco pragnąc podźwignięcia ocalenia Narodu i Państwa wtajemniczona mniejszość sejmowa podjęła próbę radykalnej zmiany ustroju uchwalając 3 maja 1791 r. konstytucję. Realizować ona miała wiele postulatów oświecenia, między innymi zapowiadała wprowadzenie kodyfikacji prawa w Polsce. Ponadto wprowadzała monarchię dziedziczną w domu saskim. Żadne zmiany nie były jednak możliwe. Zaborcy na nie pozwolili i dokonali kolejnego podziału terytorium państwa. Ostatecznie, po powstaniu kościuszkowskim, polską państwowość zniesiono, a ostatni król naszego kraju abdykował.

[...] Pomiędzy trzecim rozbiorem a epoką napoleońską na terenie Polski wprowadzano porządki zaborcze. Największą brutalnością popisywała się Rosja, jednak w perfidii daleko prześcignęły ją Prusy. Oto bowiem polityka państwa i działania administracji pruskiej doprowadziły w ciągu kilku lat polską szlachtę do tak masowego zadłużenia, że posłużyło ono do jej marginalizacji politycznej i gospodarczej. W okresie napoleońskim

TEKST ŹRÓDŁOWY

zadłużenie to będzie nazywane „sumami bajońskimi”, jako że rząd Księstwa Warszawskiego zobowiąże się do ich spłaty w Bayonne we Francji. Francuzi zażyczą sobie, żeby rząd Księstwa spłacił wspomniane sumy przed terminem ich zapadalności. Tak oto silniejsze kraje eksploatowały gospodarczo społeczeństwo polskie, czy to indywidualnie, czy kolektywnie, w celu zabrania albo też nadania mu wolności.

Wskutek epopei napoleońskiej i kongresu wiedeńskiego wzrosło znaczenie Rosji, mogła więc ona odzyskać znaczną część swojego przedrozbiorowego protektoratu. W jego skład weszły ziemie Księstwa Warszawskiego, które obejmowało między innymi ziemie zagarnięte w aktach rozbiorowych przez Prusy i Austrię. Car nadał odzyskanym nabytkom postać Królestwa Polskiego, które nazywano także Kongresowym. O ile bowiem Prusy i Austria obawiały się odrodzenia imienia Polski, o tyle Rosja wracała w pewien, znacznie ograniczony, sposób do sytuacji powstałej w wyniku wielkiej wojny północnej, gdy kontrolowała ówczesną Rzeczpospolitą. Królestwo Polskie miał zapewne także funkcje przedstawiania innego, łagodniejszego oblicza cara na Zachodzie Europy. Podobne znaczenie „wystawowe” uzyska w dalekiej przyszłości NRD. Ostatecznie eksperyment, w którym car samodzierżca stał się w niewielkim królestwie władcą konstytucyjnym, stosunkowo szybko dobiegł końca za panowania Mikołaja I.

Kultura prawna polski przedrozbiorowej znaczone była w swoich najlepszych okresach kolektywizmem, dążeniem do porozumienia, a w sprawach sądowych do ich łagodzenia przez postępowania polubowne. Normy prawne, choć pozostające pod wpływem rozwiązań rzymskich i innych zachodnioeuropejskich, były własne, polskie. Zabory wszystko to zmieniły i odrodzona w 1918 r. Polska początkowo korzystać musiała bezpośrednio z norm spisanych przez zaborców, a potem kierować się wskazaniem zachodnioeuropejskiej nauki prawa i ustawodawstwa. Nie przetrwały praktycznie żadne przedrozbiorowe rozwiązania, prawo tworzone na nowo, jako typowe dla kontynentalnej rodziny prawa. Co ciekawe, nawet okres tak zwanej „demokracji ludowej” nie stłumił tych tendencji i po usunięciu pewnej liczby typowo socjalistycznych przepisów, dotyczących zwłaszcza szczególnej ochrony mienia społecznego oraz zastąpieniu zasady jednolitej i niepodzielnej władzy państwowej – zasadą trójpodziału władzy, możliwe było przejście do systemu liberalnej demokracji typu zachodnioeuropejskiego. Przejście od socjalizmu do kapitalizmu okazało się znacznie bardziej płynne w stanowieniu i interpretowaniu prawa niż w rzeczywistej gospodarce, która wiązała się w okresie transformacji z wielkimi stratami i wyrzeczeniami znacznej części społeczeństwa polskiego. [...]

ADMINISTRACJA I SPOŁECZEŃSTWO

UNITARNY CHARAKTER PAŃSTWA

Na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej występuje jednolity system prawa, jednorodny systemu organów prawodawczych, wykonawczych i sądowych oraz ujednolicony system organów władzy i administracji centralnej, regionalnej i lokalnej.

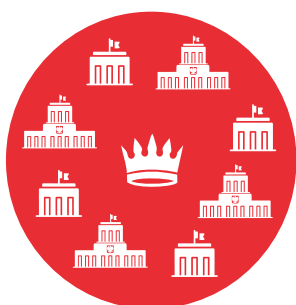

TRÓJPODZIAŁ WŁADZY

Fundamentalną zasadą konstytucyjną jest trójpodział władzy na:

- wykonawczą,
- ustawodawczą,
- sądowniczą.

Naczelne organy władz państwowych i ich właściwość określone zostały w Konstytucji.

DUALIZM ADMINISTRACJI

Pomimo unitarnej struktury państwa, system charakteryzuje:

- decentralizacja władzy (niezależność jednych organów administracji od innych organów – brak hierarchicznego podporządkowania),
- dekoncentracja władzy (rozproszenie kompetencji na większą liczbę organów administracji).

Występują rozbudowane struktury centralnej, zhierarchizowanej administracji rządowej oraz administracja lokalna różnych szczebli realizująca swoje kompetencje na własny rachunek i odpowiedzialność.

Podział administracji publicznej na rządową i samorządową jest charakterystyczny dla państw demokratycznych. Obie działają w ramach unitarnego systemu, jednak pomiędzy nimi nie istnieją hierarchiczne zależności.

DIALOG, KOMPROMIS, RÓWNOWAŻENIE

Zasada trójpodziału władz jest postrzegana jako „model idealny”, do którego stosowane rozwiązania konstytucyjne mogą lub powinny się zbliżyć, ale nie są w stanie osiągnąć idealnego stanu równowagi zarówno z konstytucyjnego, jak i praktycznego punktu widzenia. Pojęcia „władza ustawodawcza”, „władza wykonawcza” i „władza sądownicza” to kategorie, które opisują główny kierunek działania danego organu, ale nie oznaczają one absolutnej separacji kompetencji. W rzeczywistości, konsekwentne realizowanie zasady podziału władzy jest trudne, a czasami nawet niemożliwe, ze względu na skomplikowane uwarunkowania polityczne, ekonomiczne i społeczne, w jakich funkcjonują państwa. W działalności naczelnych organów władzy ustawodawczej i wykonawczej często występują przejawy kompetencji drugiej władzy, co świadczy o niejasnych granicach między władzami. Również rząd i Parlament często wykonują zadania z zakresu kompetencji drugiej władzy, np. zwoływania sesji Parlamentu przez głowę państwa, prawo rozwiązania Parlamentu i zarządzenia przedterminowych wyborów przez głowę państwa, stanowienia aktów prawnych z mocą ustawy. W rzeczywistości politycznej można też zauważyć tendencję do dominacji jednej władzy nad pozostałymi, choć teoria mówi o równorzędności wszystkich trzech władz. W zależności od modelu ustrojowego, można napotkać niepisaną zasadę o dominacji Parlamentu (legislatywy) bądź rządu (egzekutywy) wobec pozostałych władz.

GENEZA

Geneza idei podziału władz sięga okresu oświecenia, a rozwinięte jej koncepcje przedstawili John Locke oraz Charles Louis de Secondat Montesquieu (Monteskiusz). Koncepcja zakłada powołanie trzech rodzajów władz: ustawodawczej (legislatywy), odpowiedzialnej za tworzenie praw; wykonawczej (egzekutywy), która realizuje uchwalone prawa; oraz sądowniczej, która rozstrzyga spory na podstawie obowiązujących przepisów. Ważnym założeniem jest to, że wszystkie trzy władze cieszą się najwyższą legitymacją, pochodzącą od suwerena. Doktryna o podziale władz narodziła się w re-

akcji na średniowieczną zasadę koncentracji władzy w rękach despotycznego monarchy. Ówczesni myśliciele argumentowali, iż przyjęcie i wdrożenie zasady o podziale władzy prowadzić będzie do rozbitcia powszechnie istniejącej koncentracji władzy i do rozproszenia jej pomiędzy odrębne segmenty (tzw. dekoncentracja). Zasada trzech władz miała odzwierciedlać się w tym, że muszą one być piastowane przez odrębne organy i powinny się wzajemnie hamować oraz oddziaływać na siebie (*checks and balance*). Zasada podziału władz ulegała ewolucji, tak jak zmieniały się relacje społeczne, ekonomiczne i polityczne. Pierwotnie, celem było wykluczenie możliwości przechwycenia i zmonopolizowania przez jeden ośrodek decyzyjny pełnej odpowiedzialności za politykę państwa – co byłoby równoznaczne z przejściem do jednolitości władzy w państwie. Podział władz miał zapewnić, że państwo będzie spełniać swoje podstawowe funkcje tzw. stróża nocnego, chroniąc fundamentalne zasady wolności obywatelskich, wolności gospodarczej i prywatną własność. Praktyczny wymiar funkcjonowania zasady podziału władz miał oznaczać jak najmniej ingerencji władzy państwowej w obszar naturalnych praw człowieka – w tym przede wszystkim w prawo do wolności. W epokowym dziele, Montesquieu argumentował wprost:

„W każdym państwie istnieją trzy rodzaje władzy: władza prawodawcza, władza wykonawcza rzeczy należących do prawa narodów i władza wykonawcza rzeczy należących do prawa cywilnego. Mocą pierwszej książę albo prawodawca stanowi prawa na jakiś czas albo na zawsze i poprawia albo usuwa te, które istnieją. Mocą drugiej wydaje wojnę lub zawiera pokój, wysyła lub przyjmuje poselstwa, umacnia bezpieczeństwo, uprzedza najazdy. Mocą trzeciej karze zbrodnie lub sady spory poddanych. Tę ostatnią władzę możemy nazwać władzą sądenia, druga zaś po porostu władzą wykonawczą państwa.

Wolność polityczna obywatela jest to ów spokój ducha pochodzący z przeświadczenia o własnym bezpieczeństwie. Aby istniała ta wolność, trzeba rządu, przy którym by żaden obywatel nie potrzebował się lękać drugiego obywatela. Kiedy w jednej i tej samej osobie

lub jednym i tym samym ciele władza prawodawcza zespolona jest z wykonawczą, nie ma wolności; ponieważ można się lękać, aby ten sam monarcha albo ten sam senat nie stanowią tyrańskich praw, które będzie tyrańsko wykonywał. Nie ma również wolności, jeśli władza sędziowska nie jest oddzielona od prawodawczej i wykonawczej. Gdyby była połączona z władzą prawodawczą, władza nad życiem i wolnością obywateli byłaby dowolną; sędzia bowiem byłby prawodawcą. Gdyby była połączona z władzą wykonawczą, sędzia mógłby mieć siłę ciemiężcy.

(Monteskiusz, *O duchu praw*,
Kraków 2003, s. 148 – 149).

Zasada podziału władzy znalazła odzwierciedlenie we wszystkich nowoczesnych liberalno-demokratycznych zapisach konstytucyjnych, poczynając od Konstytucji 3 Maja poprzez amerykańską z 1787 r., aż do konstytucji francuskiej z 1791 r. Współcześnie doktryna o podziale władz pełni rolę filaru demokracji. Stanowi swoisty fundament wszystkich konstytucyjnych demokracji liberalnych świata zachodniego, a także innych cywilizacji na świecie.

Prawo konstytucyjne zawiera zarówno rozwiązania pozytywne, jak i negatywne dotyczące wzajemnego stosunku między trzema władzami. Dlatego we współczesnych naukach o polityce wyróżnia się dwa zasadnicze modele zasady podziału władzy:

- **separacja władz** – charakterystyczna przede wszystkim dla reżimów prezydenckich. Model separacji władz polega na skutecznym oddzieleniu władz i zapewnieniu ich niezależności, aby uniemożliwić jednej władzy przejmowanie kontroli nad innymi. Zasada negatywna oznacza, że każda władza jest ograniczona w swoich działaniach i nie może ingerować w działania innej władzy, co chroni demokrację przed zdominowaniem przez jedną ze stron. W konsekwencji proces stanowienia prawa staje się niemalże wyłączną domeną organu legislacyjnego, a jego wykonywania – egzekutywy. W praktyce oznacza to, iż w procesach decydowania politycznego, legislatura i egzekutywa mogą wzajemnie się skutecznie blokować, a dla wypracowania

końcowej i zazwyczaj kompromisowej decyzji, konieczne staje się stworzenie (nieformalnego bądź formalnego) mechanizmu przetargów i negocjacji;

- **współdziałanie władz** – charakterystyczne dla reżimów parlamentarno-gabinetowych oraz semiprezydenckich. W tym przypadku model podziału władzy ma pozytywny charakter. Wszystkie władze muszą się wzajemnie „dopełniać” i „inspirować”, mając w ostatecznej perspektywie efektywne podejmowanie decyzji politycznych. Na przykład: rząd i Parlament muszą współpracować, aby uchwalić ustawy, a Prezydent i rząd muszą współpracować w wykonaniu decyzji politycznych; inicjatywa ustawodawcza przysługuje również rządowi, który jest jednocześnie odpowiedzialny przed Parlamentem. Dualistyczny charakter władzy wykonawczej, gdzie jest ona sprawowana przez Premiera stojącego na czele rządu i Prezydenta pełniącego rolę głowy państwa, dodaje dodatkowej złożoności do współdziałania władz i wymaga wzajemnej koordynacji i komunikacji między nimi.

Najważniejsze traktaty filozoficzne:

John Locke, *Dwa traktaty o rządzie*, 1690.

J. Locke przyjął, że społeczeństwo jest suwerenem i tworem pierwotnym w stosunku do państwa oraz władzy państwowej. Ludzie tworzą rządy poprzez kontrakt społeczny w celu ochrony swoich praw i zapewnienia bezpieczeństwa. Sprzeciwiał się absolutyzmowi uważając, że rolą rządu jest ochrona prywatnych praw, a ludzie mają prawo do obalenia rządu, który ich nie chroni.

Charles Louis de Secondat (Montesquieu), *O duchu praw*, 1748.

Monteskiusz dokonał analizy znanych ówczesnie form ustrojowych. Zaobserwował, że o jakości państwa świadczy gwarancja wolności jego obywateli. Sprzyja temu dzielenie władzy na ustawodawczą, wykonawczą i sędziowską, aby żadna z nich nie miała zbyt dużej mocy. Zaobserwował, że każde społeczeństwo ma unikalnego „ducha praw”, który określa jego instytucje polityczne, społeczne i gospodarcze.

SEJM – IZBA NIŻSZA

460 POSŁÓW

WYB. NA 4-LETNIA KADENCJĘ,
WG. SYSTEMU PROPORCJONALNEGO;
PRÓG WYBORCZY – 5% DLA POJEDYNCZYCH PARTII
ORAZ 8% DLA KOALICJI.

MOŻLIWOŚĆ SKRÓCENIA KADENCJI

UCHWAŁĄ PODJĘTĄ WIĘKSZOŚCIĄ CO NAJMNIEJ 2/3 GŁOSÓW
OGÓLNEJ LICZBY POSŁÓW ORAZ W KONSTITUCYJNIE OKREŚLONYCH
PRZYPADKACH Z INICJATYWY PREZYDENTA RP.

SENAT – IZBA WYŻSZA

100 SENATORÓW

WYB. NA 4-LETNIA KADENCJĘ
WEDŁUG ORDYNACJI WIĘKSZOŚCIOWEJ
(WYBÓR WIĘKSZOŚCIĄ WZGLĘDNĄ
W JEDNOMANDATOWYCH OKRĘGACH).

WYBORY DO SENATU ODBYWAJĄ SIĘ WRAZ Z WYBORAMI DO SEJMU.

SKRÓCENIE KADENCJI SEJMU OZNACZA
SKRÓCENIE KADENCJI SENATU.

ZGROMADZENIE NARODOWE

ORGAN KONSTITUCYJNY, ZŁOŻONY ZE WSPÓLNIE OBRADUJĄCYCH IZB PARLAMENTU,
POSIADAJĄCY ŚCIŚLE OKREŚLONE KOMPETENCJE ZWIĄZANE Z OSOBĄ PREZYDENTA,
TJ.: PRZYJMOWANIE PRZYSIĘGI, STWIERDZENIE STAŁEJ NIEZDOLNOŚCI PREZYDENTA
DO SPRAWOWANIA URZĘDU ZE WZGLĘDU NA STAN ZDROWIA,
POSTAWIENIE PREZYDENTA W STAN OSKARŻENIA PRZED TRYBUNAŁEM STANU,
WYSŁUCHANIE OŘĘDZIA PREZYDENTA.

KANCELARIA SEJMU

Urząd wspierający Sejm i jego organy w zakresie prawnym, organizacyjnym, doradczym, finansowym i technicznym. Wspiera pracę posłów, klubów parlamentarnych, kół i zespołów poselskich. W jej strukturze organizacyjnej znajdują się jednostki takie jak: Biblioteka Sejmowa, Biuro Analiz Sejmowych, Biuro Legislacyjne, Biuro Komisji Sejmowych, Biuro Obsługi Posłów, Gabinet Marszałka Sejmu, Wydawnictwo Sejmowe, Straż Marszałkowska (umundurowana formacja podległa marszałkowi Sejmu, powołana do ochrony Sejmu i Senatu).

KANCELARIA SENATU

Urząd wykonujący zadania organizacyjno-techniczne związane z działalnością Senatu i jego organów oraz wspierający senatorów w wykonywaniu mandatu senatorskiego. W jej strukturze organizacyjnej znajdują się jednostki takie jak: Gabinet Marszałka Senatu, Biuro Prac Senackich, Biuro Legislacyjne, Biuro Analiz i Dokumentacji, Biuro Spraw Międzynarodowych i Unii Europejskiej, Biuro Polonijne.

WŁADZA USTAWODAWCZA

MARSZAŁEK SEJMU

„Druga” osoba w państwie – w przypadku opróżnienia urzędu Prezydenta przejmuje jego obowiązki do czasu objęcia stanowiska przez nowego Prezydenta. Wybierany bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Zwołuje posiedzenia Sejmu i przewodniczy jego obradom, stoi na straży jego praw, porządku i godności, reprezentuje Sejm na zewnątrz, dba o tok i terminowość prac jego organów. Wicemarszałkowie zastępują Marszałka w zakresie przez niego określonym.

PREZYDIUM SEJMU

MARSZAŁEK + WICEMARSZAŁKOWIE

Do kompetencji Prezydium należy m.in.:

- ustalanie planów pracy Sejmu,
  - dokonywanie wykładni Regulaminu Sejmu,
  - organizowanie współpracy pomiędzy komisjami sejmowymi oraz koordynacja ich działań,
  - organizowanie doradztwa naukowo-ekspertycznego na potrzeby Sejmu.
- Decyzje podejmuje się poprzez głosowanie.

KONWENT SENIORÓW

MARSZAŁEK + WICEMARSZAŁKOWIE

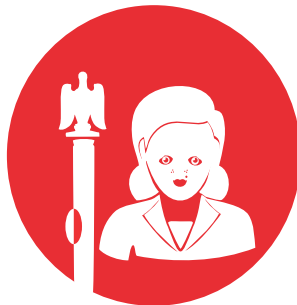
+ PRZEDSTAWICIELE KLUBÓW PARLAMENTARNYCH;
KLUBÓW POSELSKICH ORAZ POROZUMIEŃ POSELSKICH
REPREZENTUJĄCYCH CO NAJMNIEJ 15 POSŁÓW
ORAZ KÓŁ POSELSKICH REPREZENTUJĄCYCH W DNIU
ROZPOCZĘCIA KADENCJI SEJMU OSOBNĄ LISTĘ WYBORCZĄ

Organ zapewniający współdziałanie klubów poselskich. Sprawuje również funkcję doradczą wobec Marszałka Sejmu i Prezydium Sejmu.

KOMISJE SEJMOWE

Ich zadaniem jest rozpatrywanie i przygotowywanie spraw nad którymi pracuje Sejm oraz wyrażanie opinii w sprawach, które są do nich skierowane. Sprawują również kontrolę nad działalnością poszczególnych organów państwowych, samorządu terytorialnego oraz innych organizacji w zakresie wprowadzania w życie i wykonywania ustaw oraz uchwał Sejmu. W Sejmie występują komisje stałe, nadzwyczajne oraz śledcze.

STRUKTURA PARLAMENTU

MARSZAŁEK SENATU

Wybierany bezwzględną większością głosów. Do głównych zadań Marszałka należy: reprezentowanie Senatu, przewodniczenie jego obradom, nadzór nad pracami komisji senackich. Wicemarszałkowie Senatu zastępują Marszałka w przewodniczeniu obradom Senatu (techniczne zastępstwo Marszałka).

PREZYDIUM SENATU

MARSZAŁEK + WICEMARSZAŁKOWIE

Działalność Prezydium dotyczy m.in.

- nadzoru nad prawidłowym przebiegiem prac w Senacie,
  - ustalania harmonogramu pracy izby,
  - zlecenia komisjom senackim rozpatrzenia określonych kwestii,
  - prowadzenie spraw z zakresu stosunków z Sejmem.
- Decyzje podejmuje się poprzez głosowanie.

KONWENT SENIORÓW

MARSZAŁEK + WICEMARSZAŁKOWIE

+ PRZEDSTAWICIELE KLUBÓW PARLAMENTARNYCH,
KLUBÓW I POROZUMIEŃ SENACKICH
SKUPIAJĄCYCH
MINIMUM 7 SENATORÓW

Organ zapewniający współdziałanie klubów senackich i kół senackich. Sprawuje również funkcję doradczą wobec Marszałka Senatu i Prezydium Senatu.

KOMISJE SENACKIE

Podstawowe prace Senatu toczą się w komisjach. Do nich kierowane są ustawy uchwalone przez Sejm. Komisje rozpatrują także projekty ustaw, które powstały z inicjatywy senatorów. Oprócz komisji stałych, Senatorowie mogą tworzyć komisje nadzwyczajne, z tym że nie mogą organizować komisji śledczych, gdyż Senat nie posiada funkcji kontrolnych.

PREZYDENT RP

Wybierany w wyborach powszechnych na 5-letnią kadencję, z prawem do jednej reelekcji. Głowa państwa i najwyższy przedstawiciel polskich władz, jest gwarantem ciągłości władzy państwowej. Stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności jego terytorium. Najwyższy zwierzchnik sił zbrojnych, ratyfikuje i wypowiada umowy międzynarodowe.

Ponosi odpowiedzialność konstytucyjną za naruszenie Konstytucji, ustawy lub popełnienie przestępstwa. Wniosek o postawienie go w stan oskarżenia zgłasza co najmniej 140 członków Zgromadzenia Narodowego, a przyjmowany jest większością 2/3 głosów ogólnej liczby członków Zgromadzenia Narodowego. O winie i odpowiedzialności Prezydenta orzeka wyłącznie Trybunał Stanu.

Akty prawne Prezydenta są w większości kontrasygnowane przez Premiera. Wyjątek stanowią uprawnienia własne Prezydenta określone w Konstytucji. Dysponuje m.in. istotnym prawem zawieszającego weta legislacyjnego w stosunku do przyjętych ustaw. Skutkiem weta jest przekazanie budzącej wątpliwości ustawy do ponownego rozpatrzenia. Żeby „zmusić” Prezydenta do podpisania ustawy, Sejm musi ją przegłosować kwalifikowaną większością 3/5 głosów w obecności co najmniej połowy ogólnej liczby posłów.

RADA BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

Organ doradczy Prezydenta w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego. W posiedzeniach Rady uczestniczą członkowie Rady powołani przez Prezydenta, a także, na zaproszenie Prezydenta, inne osoby niebędące członkami Rady – np. byli prezydenci i Prezesi Rady Ministrów oraz inne osoby, których udział jest wskazany z uwagi na przedmiot rozpatrywanych spraw.

RADA GABINETOWA

Rada Ministrów pod przewodnictwem Prezydenta, zwoływana w sprawach szczególnej wagi. Radzie Gabinetowej nie przysługują jednak kompetencje takie jak Radzie Ministrów pod przewodnictwem Premiera. Stanowiska uzgadniane przez Radę mają charakter polityczny i strategiczny.

KANCELARIA PREZYDENTA RP

Organ pomocniczy Prezydenta. Zespół Kancelarii składa się z Szefa Kancelarii oraz Sekretarzy Stanu. W strukturze urzędu prezydenckiego znajdują się także doradcy etatowi i społeczni.

WŁADZA WYKONAWCZA

RADA MINISTRÓW

Organ kolegialny, który prowadzi politykę wewnętrzną i zagraniczną. Do zakresu kompetencji Rady Ministrów należą wszystkie sprawy polityki państwa nie zastrzeżone dla innych organów państwowych lub samorządowych (zasada tzw. domniemania kompetencji).

Działania rządu dotyczą: kierowania administracją rządową, przygotowania projektu budżetu państwa oraz jego wykonania, zapewnienia wykonywania ustaw, ochrony interesów skarbu państwa, zapewnienia wewnętrznego i zewnętrznego bezpieczeństwa państwa oraz porządku publicznego, sprawowania ogólnego kierownictwa w zakresie polityki zagranicznej państwa.

PREZES RADY MINISTRÓW

Reprezentuje Radę Ministrów, kieruje pracami Rady Ministrów, określa i zapewnia wykonywanie polityki Rady Ministrów, koordynuje i kontroluje prace jej członków, sprawuje nadzór nad samorządem terytorialnym oraz służbowe zwierzchnictwo nad pracownikami administracji rządowej. Ważnym uprawnieniem Premiera jest prawo dokonywania kontrasygnaty większości aktów urzędowych Prezydenta RP. Premier wraz z rządem ponosi odpowiedzialność polityczną przed Sejmem.

Prezesa Rady Ministrów (Premiera) desygnuje Prezydent RP. Premier przedstawia Prezydentowi skład personalny Rady Ministrów; Prezydent formalnie powołuje Radę Ministrów w przeciągu 14 dni od pierwszego (po wyborach) posiedzenia Sejmu lub przyjęcia dymisji poprzedniego rządu. Następnie w ciągu kolejnych 14 dni od powołania Rady Ministrów, Premier przedstawia Sejmowi program działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania. Wniosek o wotum zaufania Sejm powinien uchwalić bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej 1/2 ogólnej liczby posłów.

PROCEDURY REZERWOWE:

1. Sejm w ciągu 14 dni wybiera bezwzględną większością głosów Prezesa Rady Ministrów oraz zaproponowany przez niego skład rządu, a Prezydent powołuje tak wybrany rząd.
2. Prezydent w ciągu 14 dni powołuje Prezesa Rady Ministrów i na jego wniosek członków Rady Ministrów. Sejm w ciągu 14 dni powinien rządowi udzielić wotum zaufania większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów (większość względna).

Po fiasku możliwości rezerwowych, Prezydent rozwiązuje Parlament i przeprowadza ponowne wybory.

Premier samodzielnie dobiera sobie ministrów – członków Rady Ministrów, Wiceprezesów Rady Ministrów i w każdej chwili może zwrócić się do Prezydenta z wnioskiem o odwołanie danego ministra.

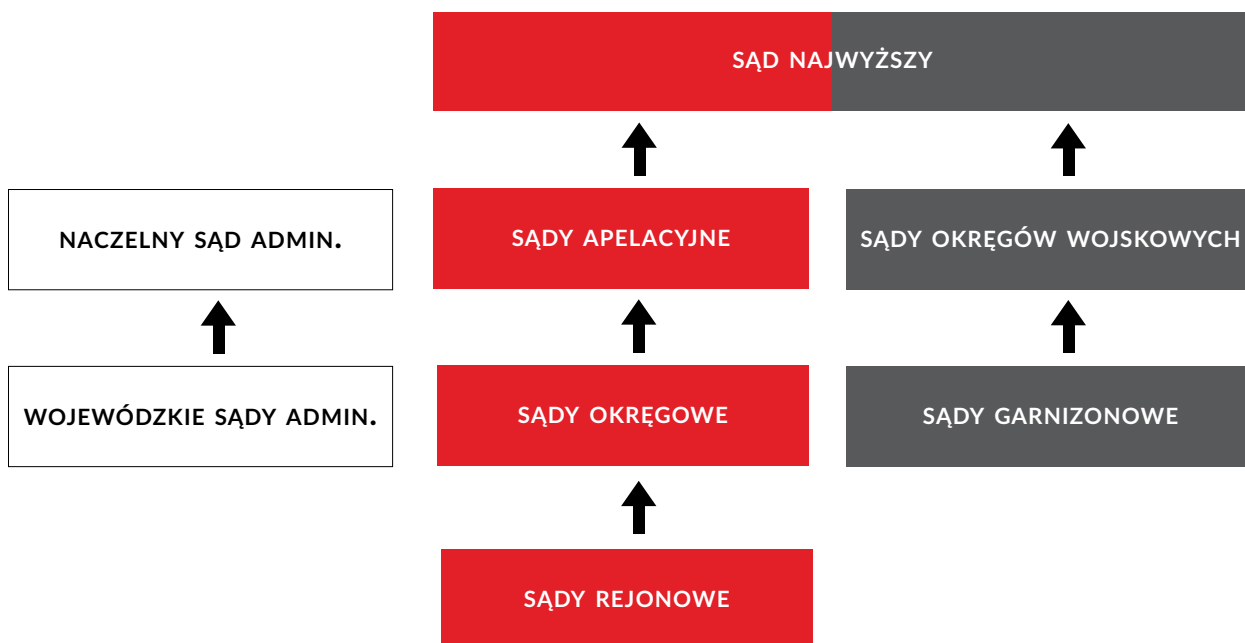

KANCELARIA PREZESA RADY MINISTRÓW

Organ pomocniczy Prezesa Rady Ministrów. Jej pracami kieruje Szef Kancelarii powoływany i odwoływany przez Premiera.

SĄDY

SĄDY ADMINISTRACYJNE

Kontrolne wobec działalności administracji publicznej (orzekają o zgodności z ustawami uchwał organów samorządu terytorialnego i aktów normatywnych terenowych organów administracji rządowej).
Rozstrzygają spory kompetencyjne między organami jednostek samorządu terytorialnego, a organami administracji rządowej.

SĄDY Powszechne

Rozstrzygają wszelkie sprawy z zakresu prawa karnego, cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, które nie są zastrzeżone dla innych sądów.

SĄDY WOJSKOWE

O właściwościach sądów powszechnych, jednak wyłączone z sądownictwa powszechnego ze względu na szczególne kategorie podmiotowe i przedmiotowe.

WŁADZA SĄDOWNICZA

TRYBUNAŁY

TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY

TRYBUNAŁ STANU

Trybunał został powołany do badania zgodności z Konstytucją aktów normatywnych i umów międzynarodowych. Jego działalność nie polega na wymierzaniu sprawiedliwości, ale na kontrolowaniu zgodności norm niższego rzędu z normami wyższego rzędu. Orzeka w następujących sprawach:

- zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją;
- zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała zgody wyrażonej w ustawie;
- zgodności przepisów prawa wydawanych przez centralne organy państwowe z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami;
- skargi konstytucyjnej.

Trybunał rozstrzyga także spory kompetencyjne pomiędzy centralnymi konstytucyjnymi organami państwa.

Trybunał składa się 15 sędziów wybieranych i przez Sejm na 9 lat, bez prawa ponownej reelekcji. Na czele Trybunału stoi Prezes i Wiceprezes, których powołuje Prezydent RP.

Organ władzy sądowniczej, o szczególnym charakterze, którego główne zadanie polega na orzekaniu o odpowiedzialności konstytucyjnej, ustawowej i politycznej urzędników państwowych zajmujących najwyższe stanowiska.

W przypadku naruszenia przez najwyższego urzędnika Konstytucji lub ustaw, orzeczenie Trybunału o winie może pociągnąć go do odpowiedzialności prawno-karnej (działania Trybunału nawiązują do instytucji impeachmentu). Trybunał Stanu dochodzi celowości, zasadności i trafności kierunków działań oraz realizacji programów politycznych przez najwyższych urzędników. Orzeczenia o winie posiadają z reguły sankcje polityczne np. w postaci odwołania polityka z zajmowanego stanowiska. Za przestępstwa i przestępstwa skarbowe Trybunał wymierza kary i środki karne przewidziane w ustawach.

Trybunał składa się z Przewodniczącego, którym jest z urzędu Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, 2 zastępców Przewodniczącego i 16 członków wybieranych przez Sejm, spoza grona posłów i senatorów, na czas kadencji Sejmu.

KONSTYTUCYJNE ZASADY DZIAŁANIA SĄDÓW

NIEZALEŻNOŚĆ

- Sądy i Trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz.

DWUINSTANCYJNOŚĆ

- postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne,
- każda ze stron ma prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji.

NIEZAWIŚLOŚĆ
SĘDZIÓW

- bezstronność,
- niezależność wobec instytucji pozasądowych,
- samodzielność,
- niezależność od wpływu czynników politycznych.

JAWNOŚĆ ROZPRAWY

- wyłączenie jawności może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny.

UDZIAŁ CZYNNIKA
SPOŁECZNEGO

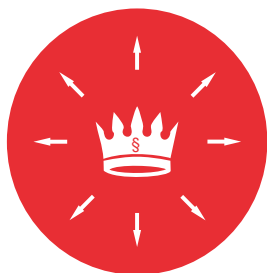
- poprzez objęcie roli procesowej,
- poprzez obecność na sali rozpraw bez obejmowania jakiegokolwiek roli procesowej.

ADMINISTRACJA

Działalność państwa, której pełna definicja sprawia trudność. W aspekcie prawnym uznaje się, że jest to działalność, której przedmiotem są zadania i kompetencje z zakresu władzy wykonawczej. Sam termin stanowi połączenie łacińskich wyrazów: *ministrare* (służenie, pomaganie) z przedrostkiem *ad* (ciągłe, celowe).

WŁADZTWO ADMINISTRACYJNE

Zdolność organu administracji publicznej do opartego na normach prawnych, jednostronnego kształtowania sytuacji prawnej innego podmiotu spoza struktury administracji. Organ ustala prawa i obowiązki tego podmiotu oraz stosuje sankcje w przypadku naruszenia nakazów i zakazów (np. ustalenie strefy płatnego parkowania).

ORGAN ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ

Podmiot (człowiek lub grupa ludzi) wyodrębniony w strukturze administracji, powołany w celu realizacji norm prawa administracyjnego, działający w granicach przyznanych mu przez prawo, wyposażony we władztwo administracyjne oraz posiadający własne, wyróżniające go kompetencje.

URZĄD

Nie jest tożsamy z pojęciem organu administracji publicznej, lecz stanowi jego aparat pomocniczy, czyli zespół osób i środków, zapewniający realizację funkcji i zadań tego organu.

SAMORZĄD

Powierzenie przez państwo realizacji zadań z zakresu administracji publicznej określonym grupom osób, których dotyczą skutki wykonywania tych zadań. Jest to administracja nie sprawowana bezpośrednio przez państwo, lecz przez grupy społeczne, które wyposażone zostały w odpowiednie kompetencje, pod nadzorem sprawowanym przez państwo.

ADMINISTRACJA RZĄDOWA

ORGANY NACZELNE

RADA MINISTRÓW
kieruje administracją rządową

PREZES RADY MINISTRÓW

Sprawuje naczelne zwierzchnictwo służbowe nad pracownikami administracji rządowej. Podlega mu kilkanaście instytucji nad którymi sprawuje bezpośredni nadzór.

MINISTROWIE

Jeden minister może kierować kilkoma działami administracji. Ministrowie bez teki wypełniają zadania wyznaczone im przez Prezesa RM.

ORGANY CENTRALNE

Podlegają organom naczelnym* i są przez nie powoływane, odwoływane i nadzorowane. Tworzone są na podstawie ustaw lub rozporządzeń Rady Ministrów, w których określone są ich zadania.

Przykłady:

- Główny Urząd Statystyczny,
- Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów,
- Urząd Zamówień Publicznych,
- Rzecznik Praw Pacjenta,
- Centralne Biura Antykorupcyjnego,
- Komenda Główna Policji,
- Służba Ochrony Państwa.

*ORGANY CENTRALNE NIE PODLEGAJĄ ORGANOM NACZELNYM:

- organy podległe Sejmowi,
- KRRiT.

ORGANY TERENOWE

WOJEWODA

Przedstawiciel Rady Ministrów odpowiadający za wykonywanie polityki Rady Ministrów w województwie, zwierzchnik i organ rządowej administracji zespolonej,

ADMINISTRACJA NIEZESPOLONA

Terenowe organy administracji rządowej podporządkowane właściwemu ministrowi lub centralnemu organowi administracji rządowej, a także kierownicy państwowych osób prawnych i kierownicy innych państwowych jednostek organizacyjnych wykonujących zadania z zakresu administracji rządowej na obszarze województwa, np. izby i urzędy skarbowe.

ADMINISTRACJA ZESPOLONA

Organy administracji pod kierownictwem wojewody. Ich przedmiot działania należy do różnych działów, np. Wojewódzki Konserwator Zabytków, Wojewódzki Inspektor Ochrony Środowiska, Komendant Wojewódzki Państwowej Straży Pożarnej.

ADMINISTRACJA SAMORZĄDOWA

SAMORZĄD WOJEWÓDZKI

organ stanowiący
SEJMIK WOJEWÓDZKI
(radni wybierani w wyborach bezpośrednich na 5 letnią kadencję)

organ wykonawczy
ZARZĄD WOJEWÓDZTWA
MARSZAŁEK
(PRZEWODNICZĄCY ZARZĄDU)
wybierani przez Sejmik

SAMORZĄD POWIATOWY

organ stanowiący
RADA POWIATU
(radni wybierani w wyborach bezpośrednich na 5 letnią kadencję)

organ wykonawczy
ZARZĄD POWIATU
STAROSTA
(PRZEWODNICZĄCY ZARZĄDU)
wybierani przez Radę

SAMORZĄD GMINNY

organ stanowiący
RADA GMINY
(radni wybierani w wyborach bezpośrednich na 5 letnią kadencję)

organ wykonawczy
WÓJT / BURMISTRZ / PREZYDENT
wybierany w wyborach bezpośrednich na 5 letnią kadencję

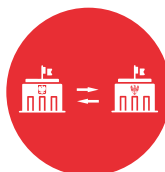
NIEZALEŻNOŚĆ

Brak hierarchicznego podporządkowania. Każda jednostka samorządu terytorialnego działa niezależnie, w ramach swoich kompetencji.

NADZÓR

Organami nadzoru nad działalnością jednostek samorządu terytorialnego są Prezes Rady Ministrów i wojewodowie, a w zakresie spraw finansowych regionalne izby obrachunkowe.

WSPÓŁDZIAŁANIE

Współdziałanie jednostek samorządu terytorialnego i administracji rządowej powinno być oparte na zasadach partnerstwa oraz współpracy

KOMPETENCJE

Zasada domniemania kompetencji gmin w sprawach publicznych o znaczeniu lokalnym. Gmina realizuje zadania samorządu niezastrzeżone dla pozostałych jednostek.

INNE PODMIOTY ADMINISTRUJĄCE

AGENCJE PAŃSTWOWE

Instytucje ustrojowe tworzone w drodze ustawowej jako państwowe jednostki organizacyjne mające osobowość prawną, podporządkowane organom poziomu rządowego (z reguły ministrom), powoływane dla realizacji istotnych, z punktu widzenia państwa, zadań gospodarczych.

ZAKŁADY ADMINISTRACYJNE

Jednostki organizacyjne, wyposażone w trwale wyodrębnione środki rzeczowe i osobowe, których podstawowym celem jest bezpośrednie świadczenie usług socjalno-kulturowych o szczególnym znaczeniu społecznym, np. szkoły, przedszkola i biblioteki publiczne.

PRZEDSIĘBIORSTWA PAŃSTWOWE

Przedsiębiorstwa, których wyłącznym właścicielem jest Skarb Państwa, obecnie większość przedsiębiorstw została przekształcona w JEDNOOSOBOWĄ SPÓŁKĘ SKARBU PAŃSTWA w drodze komercjalizacji; przykładem funkcjonującego przedsiębiorstwa państwowego jest Polska Żegluga Morska.

FUNDACJE PUBLICZNE

Fundacje tworzone dla realizacji celów publicznych np. Centrum Badań Opinii Społecznej (CBOS).

WZAJEMNE RELACJE JEDNOSTEK SAMORZĄDU

W systemie polskiej administracji publicznej występuje dualizm administracyjny, co oznacza, że w terenie swoje zadania wykonują dwa rodzaje administracji: rządowa i samorządowa, które nie są w stosunku do siebie podległe. Administracja samorządowa podlega jedynie nadzorowi prawnemu ze strony administracji rządowej. Administracja samorządowa jest zobowiązana do realizacji zadań:

- **własnych** (wynikających z ustawy), za które odpowiada samodzielnie,
- **zleconych** przez jednostki administracji rządowej, z zagwarantowaniem na ten cel środków finansowych (te zadania mają charakter obowiązkowy),
- **powierzonych** (z zakresu administracji rządowej, jak i samorządowej) przejmowane dobrowolnie, na podstawie porozumień określających zasady organizacyjne i finansowe wykonywania tych zadań.

Głównym celem jednostek samorządu terytorialnego jest zaspokajanie potrzeb lokalnej społeczności. W związku z tym, państwo powinno wspierać te jednostki w realizacji celu, a wzajemne relacje pomiędzy podmiotami administracji powinny być oparte na współpracy i wsparciu. Struktury samorządu terytorialnego nie są hierarchicznie podporządkowane wobec siebie w kategoriach kompetencji władczych. Ich wzajemne relacje posiadają charakter przestrzenny, oparty o **zasadę pomocniczości** (subsydiarności), która wyklucza wszelkie hierarchie i kompetencyjne nadrzędności. W ich miejsce wprowadza pomocniczą rolę jednostek większych wobec mniejszych oraz wskazuje, że państwo powinno działać tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony wolności i praw jednostki oraz do zapewnienia funkcjonowania rynku. **Zasada decentralizacji władzy publicznej** wymaga przekazania jak największej liczby zadań podmiotom działającym na własną odpowiedzialność, z zapewnieniem im odpowiedniej niezależności oraz niezbędnych środków. Jest wzmocniona przez **zasadę przekazywania samorządowi istotnej części zadań publicznych**. Konstytucja wprowadza także **zasadę domniemania kompetencji samorządu**, według której samorząd terytorialny jest podmiotem uprawnionym do wykonywania określonych zadań w swoim obszarze działania, o ile nie zostały one wyłączone lub przekazane innym podmiotom. W tym przypadku domniemywa się kompetencję gminy. Naczelną dyrektywą podziału terytorialnego

jest **zasada unitarności całego systemu**, czyli jego jednorodności. Nie ma możliwości wprowadzenia autonomii ani nadawania jakichkolwiek uprawnień ustawodawczych podmiotom publicznym, które mogłyby naruszać jednorodność państwa.

ZADANIA JEDNOSTEK SAMORZĄDU

SAMORZĄD WOJEWÓDZTWA

Samorząd województwa wykonuje określone ustawami zadania publiczne w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność, dysponuje mieniem wojewódzkim, prowadzi samodzielnie gospodarkę finansową na podstawie budżetu. Wykonywanie przez samorząd województwa zadań o charakterze wojewódzkim, określonych w drodze ustaw, dotyczy m.in. następujących zakresów: edukacji publicznej, w tym szkolnictwa wyższego, promocji i ochrony zdrowia, pomocy społecznej, polityki prorodzinnej, modernizacji terenów wiejskich, zagospodarowania przestrzennego, ochrony środowiska, transportu zbiorowego i dróg publicznych, kultury fizycznej i turystyki, ochrony praw konsumentów, obronności, bezpieczeństwa publicznego, przeciwdziałania bezrobociu i aktywizacji lokalnego rynku pracy.

Współdziałanie samorządowych wojewódzkich jednostek administracji

Podstawowym celem współdziałania jest wykonywanie zadań publicznych poprzez współpracę i współdziałanie między różnymi jednostkami administracji województwa w celu realizacji wspólnych zadań i celów. W tym celu województwo może zawierać z innymi województwami oraz z jednostkami lokalnego samorządu terytorialnego z obszaru województwa

dobrowolne porozumienia. Porozumienia te pozwalają na powierzenie prowadzenia określonych zadań publicznych innej jednostce administracji, co może być korzystne w sytuacji, gdy jedna jednostka posiada większe doświadczenie lub specjalistyczne zasoby do realizacji danego zadania. Dopuszcza się, aby jednostki samorządu wojewódzkiego (w tym także powiaty i gminy) mogły sobie wzajemnie udzielać wszelkiej pomocy konsultacyjnej, merytorycznej oraz finansowej.

Województwa mogą także tworzyć dobrowolne, wspólne stowarzyszenia i związki celowe, w formach prawa publicznego, w tym również z gminami i powiatami. W przypadku narzucenia przez ustawę konieczności utworzenia związku lub stowarzyszenia samorządowego, przynależność do niego jest obligatoryjna.

SAMORZĄD POWIATU

Powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność. Samodzielność powiatu jest chroniona przez prawo, a o jego ustroju stanowi jego statut. Powiat jest odpowiedzialny za realizację szerokiego zakresu zadań publicznych o charakterze ponadgminnym, m.in. w takim zakresie jak: edukacja publiczna, promocja i ochrona zdrowia, pomoc społeczna, polityka prorodzinna, wspieranie osób niepełnosprawnych, transport zbiorowy i drogi publiczne, kultura, kultura fizyczna i turystyka, geodezja, gospodarka nieruchomościami, gospodarka wodna, ochrona środowiska, rolnictwo, porządek publiczny i bezpieczeństwo obywateli, ochrona przeciwpowodziowa i przeciwpożarowa, przeciwdziałanie bezrobociu. Powiat może wykonywać zadania z zakresu administracji rządowej jako zadania zlecone przez państwo. Jednocześnie, wykonywanie tych zadań nie może naruszać zakresu działania i kompetencji gmin. W przypadku, gdy gmina wystąpi z uzasadnionym wnioskiem o przekazanie wykonywanej kompetencji, powiat jest zobligowany do jej przekazania.

SAMORZĄD GMINNY

Przypomnijmy, że gmina jest właściwa do wykonywania wszystkich spraw publicznych o znaczeniu lokalnym, które nie zostały ustawowo zastrzeżone dla innych podmiotów (zasada domniemania kompetencji). Zakres ten jest więc bardzo szeroki i obejmuje m.in.: ład przestrzenny, gospodarkę nierucho-

mościami, ochronę środowiska, gospodarkę wodną, gminne drogi, wodociągi i zaopatrzenie w wodę, lokalny transport zbiorowy, ochronę zdrowia, pomoc społeczną, kulturę, porządek publiczny, współpracę transgraniczną.

Współdziałanie jednostek samorządu gminnego

Istota współdziałania jednostek samorządu terytorialnego opiera się na założeniu dobrowolności i równorzędnej pozycji podmiotów współpracujących, w układach, w których nie występuje stosunek nadrzędności i podległości. Podstawowym celem współdziałania jest optymalizacja efektywności wykonywania zadań publicznych gminy. W związku z tym, ustawodawstwo stwarza gminom możliwość zawierania umów z innymi podmiotami oraz możliwość tworzenia jednostek organizacyjnych pomiędzy poszczególnymi jednostkami samorządu terytorialnego, w tym również z podmiotami z innych państw. Gminy, jak również związki międzygminne oraz stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego, mogą sobie wzajemnie, bądź innym jednostkom samorządu terytorialnego, udzielać pomocy, w tym również pomocy finansowej.

NADZÓR

Nadzór nad działalnością jednostek samorządu terytorialnego jest sprawowany przez Prezesa Rady Ministrów i wojewodę, a także przez Regionalne Izby Obrahunkowe w zakresie spraw finansowych. RIO jest państwowym, zewnętrznym i niezależnym organem kontroli i nadzoru jednostek samorządu w zakresie gospodarki finansowej (budżetu) i zamówień publicznych. Nadzór dotyczy działalności jednostek samorządu, a nie ich samych.

Przedmiotem nadzoru jest cała działalność samorządu, co oznacza, że nie obejmuje jedynie działań własnych, lecz również zleconych. Nadzór prowadzony jest na podstawie kryterium zgodności z prawem w przypadku zadań własnych, natomiast w przypadku zadań zleconych sprawowany jest na podstawie kryteriów legalności, gospodarności i rzetelności. Samorządom przysługuje prawo dochodzenia swoich racji drogą sądową, w tym poprzez zaskarżenie rozstrzygnięć nadzorczych do sądu administracyjnego.

KONCEPCJE SPOŁECZEŃSTWA

Pojęcie społeczeństwa oznacza zbiorowość, która stanowi wyodrębniony, zorganizowany i zamknięty układ integrujący mniejsze społeczności i wspólnoty. W języku potocznym społeczeństwo często rozumiane jest jako ogół mieszkańców danego kraju lub części jego terytorium. Możemy też mówić o różnych typach społeczeństw, takich jak feudalne, przemysłowe (ujęcie historyczne), informacyjne, obywatelskie czy otwarte, w oparciu o specyficzne cechy danego społeczeństwa.

SPOŁECZEŃSTWO INFORMACYJNE to nowy typ społeczeństwa, kształtujący się w krajach postindustrialnych, w których rozwój technologii osiągnął szybkie tempo. Zarządzanie informacją, jej jakość, szybkość przepływu stają się zasadniczymi czynnikami konkurencyjności zarówno w przemyśle, jak i sektorze usług. Kategoria społeczeństwa informacyjnego pojawiła się w naukowym piśmiennictwie już w latach 70-tych i była odzwierciedleniem zmian zachodzących w rozwiniętych krajach o liberalnej strukturze gospodarki. Zmiany te widoczne były w strukturze PKB, gdzie jego 50% wytwarzane było w obszarze szeroko rozumianego sektora informacyjnego, a większość siły roboczej stanowili pracownicy informacyjni. Społeczeństwo informacyjne to takie społeczeństwo, którego rozwój jest silnie powiązany z postępem technologicznym i rozwojem sektora informacyjnego, co generuje różnice cywilizacyjne i gospodarcze pomiędzy krajami. W społeczeństwie informacyjnym istotne jest zastosowanie nowych technik gromadzenia, przetwarzania i przekazywania informacji oraz posiadanie odpowiedniej infrastruktury telekomunikacyjnej, takiej jak światłowodowe infostrady. Regulacje prawne dla społeczeństwa informacyjnego, przyjęte w państwach rozwiniętych, uwzględniają następujące zasady:

- powszechny dostęp wszystkich członków społeczeństwa do podstawowego zakresu techniki komunikacyjnej i informacyjnej;
- otwarta sieć stwarzająca pełny dostęp do zasobów sieciowych wszystkich operatorów i usługodawców;
- zdolność wzajemnego łączenia się i przetwarzania danych, kompatybilność i zdolność współpracy wszelkiej techniki umożliwiającej pełen kontakt bez względu na miejsce pobytu użytkowników;
- ochrona prywatności i bezpieczeństwo informacji;
- ochrona własności intelektualnej;
- zapewnienie warunków uczciwej konkurencji.

SPOŁECZEŃSTWO OBYWATELSKIE określa zjednoczenie obywateli, którzy aktywnie uczestniczą w życiu politycznym i społecznym, współtworząc swoje otoczenie i angażując się w działalność organizacji i instytucji pozarządowych. Koncepcja społeczeństwa obywatelskiego pojawia się już u Arystotelesa, który zauważył, iż rozwój społeczny zmierza do tworzenia organizacji, których kolejnymi etapami są rodzina, gmina i państwo. Arystoteles przyjął, że ludzie tworzący daną społeczność są z natury istotami społecznymi, racjonalnymi oraz wolnymi w swoim postępowaniu. Stwierdził, że naturalną cechą każdego członka zbiorowości jest „świadomość wspólnej korzyści”, dlatego jednoczą się oni „dla korzyści, dostarczając jeden drugiemu to, co niezbędne do życia”. Uważał, że formalna demokracja jest niedoskonała, ale może być skutecznym sposobem na realizację koncepcji społeczeństwa obywatelskiego, w którym każdy obywatel uczestniczy w podejmowaniu decyzji dotyczących społeczeństwa. W tak rozumianą demokrację (*politea*) wpisał ideę władzy pomocniczej (subsydiarnej). Społeczeństwo według Arystotelesa składa się z różnych grup, które zaspokajają różne potrzeby swoich członków (od najniższych, materialnych, po najwyższe, duchowe) i wspólnie tworzą dobro wspólne. Podstawowe organizacje życia społecznego jak rodzina czy gmina zaspokajają potrzeby życia codziennego, ale tylko w ograniczonym stopniu. Tylko *polis* – organizacja polityczna najwyższego szczebla, jest w stanie dążyć i osiągać tzw. *autarkię* czyli pełną samodzielność i samowystarczalność w zaspokajaniu wszechstronnych potrzeb materialnych, duchowych, jak i związanych z bezpieczeństwem. Oznacza to, że zarówno jednostki, jak i małe zbiorowości, aby w pełni zaspokoić swoje potrzeby, muszą przynależeć do grupy szerszej, wyższego szczebla. Każda władza powinna wspierać poszczególne podmioty w zaspokajaniu ich potrzeb, gdy te nie są w stanie tego zrobić samodzielnie. Jednostka zakłada rodzinę, aby zaspokoić swoje podstawowe potrzeby, ale rodzina może nie być w stanie zrobić tego optymalnie, dlatego tworzy gminę. Gminy tworzą *polis*, aby w pełni zaspokoić potrzeby swoich członków. Wszystkie te podmioty funkcjonując w symbiotycznym związku, w którym wzajemnie się uzupełniają, ale mają też własną sferę właściwą. Arystoteles kładzie silny akcent na *polis*, ponieważ uznaje, że tylko ono daje człowiekowi jedyną dostępną możliwość na osiągnięcie wszystkich celów i zaspokajanie nawet najbardziej złożonych potrzeb. Celem *polis* jest „szczęśliwe życie” oraz

pobudzanie ludzi do czynienia „pięknych uczynków”. Warunkiem doskonałości *polis* jest jego przekształcenie w wspólnotę obywateli, gdzie aktywne uczestnictwo w życiu publicznym i oparcie na systemie praw jest imperatywem moralnym. W ten sposób obywatele mogą osiągnąć doskonałość jako istoty polityczne (*zoon politikon*).

Filozofowie Oświecenia nawiązali do idei społeczeństwa obywatelskiego i potwierdzili arystotelesowską tezę o rozwoju jednostki ludzkiej w kierunku tworzenia coraz bardziej złożonych organizacji społecznych. Immanuel Kant używał określenia *Die Bürgerliche Gesellschaft*, co oznaczało dosłownie społeczeństwo obywatelskie (*der Bürger* – obywatel). Z kolei Jan Jakub Rousseau ideę społeczeństwa obywatelskiego wyrażał poprzez koncepcję suwerenności ludu, umowy społecznej i woli powszechnej. Georg Wilhelm Friedrich Hegel rozumiał społeczeństwo obywatelskie jako kompleksowy system realizacji celów indywidualnych i grupowych, oparty na katalogu praw wolnych obywateli, który w szczególności chroni własność prywatną i rynek. Hegel przypisywał duże znaczenie systemowi samorządowych zrzeczeń, rodzinie oraz publicznym instytucjom opiekuńczym.

W koncepcjach społeczeństwa obywatelskiego jednostka jest postrzegana jako aktywny uczestnik życia publicznego, z większymi możliwościami udziału i wpływu na decyzje niż gdyby miała się samorealizować w sferze prywatnej. Była często odświeżana w dziejach europejskiej myśli politycznej w odpowiedzi na zagrożenia dla wolności. Pojawiała się jako reakcja na rządy absolutne, dyktatury, czy też inne formy nadużyć władzy, kiedy państwo oddalało się od obywateli i nie służyło ich interesom. Idea ta jest ważna dla utrzymania równowagi między władzą a społeczeństwem i zapewnienia, że państwo jest odpowiedzialne wobec obywateli. Arystoteles rozwinął tę koncepcję krytykując nieudane próby przeniesienia zasad demokracji z jednostkowych *polis* na Związek Morski, uważając, że skala i złożoność tego tworu politycznego uniemożliwiają realizację podstawowych zasad funkcjonowania społeczeństwa. Również Jakobini w czasach Wielkiej Rewolucji Francuskiej pragnęli urzeczywistnić społeczeństwo obywatelskie poprzez proklamowanie narodu i państwa-narodu, stawiając je ponad jednostkami i ich stosunkami społecznymi. Jacek Kuroń przeciwstawiał samoorganizujące się i samorządzące się społeczeństwo obywatelskie monopartyjnemu i autorytarnemu

aparatu władzy w okresie PRL. Założenie przeciwstawienia społeczeństwa obywatelskiego wyizolowanej organizacji państwowej legło u podstaw większości ruchów kontestujących ukształtowany w ostatnich kilkudziesięciu latach porządek polityczny. Zauważono, że brak społeczeństwa obywatelskiego sprzyja powstawaniu i trwaniu ruchów totalitarnych, takich jak faszyzm i komunizm. W takich systemach władza jest skoncentrowana w rękach jednej partii lub jednostki, a obywatele tracą swoje prawa i wolności. W społeczeństwie obywatelskim, gdzie obywatele są aktywnie zaangażowani w życie polityczne oraz chronią swoje prawa i wolności, ruchy totalitarne nie mogą się utrzymać.

Cechy społeczeństwa obywatelskiego:

- **suwerenem władzy jest naród sprawujący ją poprzez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio,**
- **władza działa w granicach i na podstawie prawa,**
- **system źródeł prawa uwzględnia interesy obywateli,**
- **istnieje prawny system ochrony praw i wolności obywatelskich,**
- **funkcjonują instytucje gwarantujące przestrzeganie praw (Trybunały konstytucyjne, RPO),**
- **zapewnia się obywatelom możliwość uczestniczenia w życiu społecznym poprzez prawne gwarancje tworzenia organizacji wyrażających interesy obywateli.**

Kategoria **SPOŁECZEŃSTWA OTWARTEGO** pojawiła się po raz pierwszy w koncepcjach Henri Bergsona, a spopularyzowana została w drugiej połowie XX w. przez Karla Poppera. Społeczeństwo otwarte to typ społeczeństwa, w którym istnieje wolność myśli i przekonań, a jednostka ma zagwarantowane prawo do podejmowania osobistych decyzji, za które przejmuje pełną odpowiedzialność. Należy podkreślić, iż w społeczeństwie otwartym nie istnieją obowiązujące jednolite sposoby postępowania i zachowania się, gdyż nie występuje tu żaden uniwersalny światopogląd. Koncepcja społeczeństwa otwartego opiera się na zasadach tolerancji, uznania różnorodności, zaakceptowania inności i odrębności (rasowej, religijnej, seksualnej, światopoglądowej, narodowościowej). Podstawą społeczeństwa otwartego są gwarancje szerokich praw i wolności obywatelskich. Przeciwnością społeczeństwa otwartego jest społeczeństwo zamknięte, tj. takie, w którym zakazy „sztywno regulują i dominują nad wszystkimi aspektami życia społecznego, nie pozwalając na wiele dowolności” (Karl Popper).

JĘZYK URZĘDOWY

Język urzędowy – tym pojęciem określamy narzędzie komunikacji między obywatelami oraz pomiędzy władzą a społeczeństwem. Z jednej strony jest to język państwowy, czyli język obowiązujący w sferze publicznej, z drugiej **język urzędowania**, czyli język tekstów, za pomocą których urzędy zwracają się do obywateli. Język używany przez organy administracji publicznej często jest bardzo specjalistyczny i trudny do zrozumienia dla laika. Przybiera formę specyficznego kodu wypowiedzi, bardzo często rozumianego wyłącznie przez praktyków prawa, gdyż nierzadko polega na dosłownym cytowaniu **języka prawnego** – czyli języka tekstów prawnych. Formułowane są w nim akty normatywne powszechnie lub wewnętrznie obowiązujące, akty indywidualne (np. decyzje, postanowienia, koncesje) oraz akty prawa prywatnego. Język prawny charakteryzuje się formalizmem i precyzją, co jest niezbędne dla jasnego określenia prawnych obowiązków i uprawnień. Chociaż przedstawiciele władzy udostępniają nam „instrukcję” jak rozumieć język prawny, określając jego reguły oraz strukturę planowania wypowiedzi, bardzo często pozostajemy wobec niego bezradni. Podobnie zagubieni jesteśmy w kontakcie z językiem urzędowania. Nierzadko nagromadzenie fachowych określeń i skomplikowana gramatycznie budowa zdań stanowią barierę w komunikacji między obywatelami a władzą. Nie bez powodu więc język urzędowy nazywamy „językiem biurokracji urzędowej”.

CZY PAŃSTWO DBA O PROSTY JĘZYK?

Wiele krajów Unii Europejskiej, w tym Polska, ustanawia język urzędowy i reguluje go prawnie. Status języka urzędowego językowi polskiemu nadaje Konstytucja RP (art. 27), a ramy obowiązywania języka urzędowego określa, ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1480). Określa, że podmioty wykonujące zadania publiczne na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej mają dokonywać wszelkich czynności urzędowych oraz składać oświadczenia woli w języku polskim. Umowy międzynarodowe zawierane przez Rzeczpospolitą Polską powinny

mieć polską wersję językową stanowiącą podstawę ich wykładni, chyba że przepisy szczególne będą stanowiły inaczej. Postanowienia dotyczące statusu (w tym i ochrony) języka polskiego znajdziemy również w innych aktach prawnych, np. w ustawie z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 275 ze zm.) oraz w ustawie z dnia 28 listopada 2014 r. prawo o aktach stanu cywilnego (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1681 ze zm.).

Interesujące jest, że nie znajdziemy w przepisach regulujących język urzędowy wymogów dotyczących zrozumiałości języka. Nie zawierają one dyspozycji dotyczących posługiwania się językiem prostym i nieskomplikowanym. Częściowo takie wytyczne możemy odnaleźć natomiast w przepisach regulujących postępowanie administracyjne, czyli w ustawie z dnia 14 czerwca 1960 r. kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2000 ze zm.). Można ją określić jako ogólną instrukcję prowadzenia czynności przez organy administracji. Wytyczne dotyczące stosowanego języka znajdują się w przepisach określających budowę decyzji administracyjnej (podstawowego aktu, w którym administracja zwraca się do obywateli):

- **organy administracji publicznej obowiązane są prowadzić postępowanie w taki sposób, aby pogłębiać zaufanie obywateli do organów państwa oraz świadomość i kulturę prawną obywateli,**
- **organy administracji publicznej powinny wyjaśniać stronom w sposób jasny, zrozumiały i logiczny zasadność przesłanek, którymi kierują się przy załatwianiu sprawy – co wiąże się z koniecznością używania prostego i zrozumiałego języka wypowiedzi,**
- **decyzja nakładająca na stronę postępowania administracyjnego obowiązek określonego zachowania powinna wyrazić go precyzyjnie, bez niedomówień i możliwości różnej interpretacji – tak więc rozstrzygnięcie powinno być sformułowane jasno, aby było zrozumiałe dla stron bez uzasadnienia.**

Ponadto, w art. 2 Konstytucji RP sformułowano zasadę demokratycznego państwa prawnego, urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Ta zasada gwarantuje nakaz formułowania przez władzę sankcji stosowanych wobec jednostki w sposób poprawny, precyzyjny i jasny. Realizowana jest również poprzez poszanowanie zasad gwarantujących

ochronę praw człowieka (zasada zaufania do władzy). Możliwość wyboru języka, a tym samym, stosowania zrozumiałego środka komunikacji stanowi jedno z podstawowych praw człowieka.

Język prawny wydaje się szczególnie niezrozumiały, dlatego państwo wprowadza wytyczne, w jaki sposób należy go stosować. W „instrukcji” posługiwania się językiem prawnym – w załączniku do rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „zasad techniki prawodawczej” (Dz.U. z 2016 r. poz. 283) – wprost sformułowano warunek, iż należy redagować przepisy w taki sposób, aby wyrażały intencje prawodawcy w sposób dokładny i zrozumiały dla adresatów zawartych w nich norm. Ponadto, należy: redagować je zwięźle i syntetycznie, unikając nadmiernej szczegółowości, posługiwać się poprawnymi wyrażeniami językowymi w ich podstawowym i powszechnie przyjętym znaczeniu, unikać posługiwania się: określeniami specjalistycznymi (profesjonalizmami), zapożyczeniami i neologizmami, chyba że w dotychczasowym słownictwie polskim brak jest odpowiednich określeń. Nad prawidłowym przebiegiem procesu legislacji czuwa **Rządowe Centrum Legislacji** – państwowa jednostka organizacyjna podległa Prezesowi Rady Ministrów, działająca na podstawie ustawy o Radzie Ministrów. Prowadzi także działania edukacyjne i informacyjne skierowane do urzędników administracji państwowej. Przygotowuje i udostępnia poradniki, np. instruktaż **Dobre Praktyki Legislacyjne**, przedstawiający wybrane problemy legislacyjne, z propozycjami ich rozwiązania. Prowadzi także aplikację legislacyjną, w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych urzędników zainteresowanych procesem tworzenia prawa.

STARANIA O POPRAWĘ KOMUNIKACJI

Administracja coraz bardziej dąży do ujednoczenia polityki językowej, ułatwienia procesów urzędowych i otwarcia na potrzeby obywateli poprzez cyfryzację i odbiurokratyzowanie. W tym celu wprowadzane są inwestycje w poprawę treści na stronach internetowych, kampanie społeczne, szkolenia dla urzędników oraz nowoczesne narzędzia cyfrowe. Wsparciem tych procesów są działania podejmowane przez organizacje pozarządowe i jednostki naukowe. Pracownia Prostej Polszczyzny Uniwersytetu Wrocławskiego od 2010 roku prowadzi badania nad metodami uprasz-

czania tekstu. Opracowała założenia prostej polszczyzny – czyli polskiej wersji standardu prostego języka urzędowego (plain language). Dziełem językoznawców z Uniwersytetu Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej w Warszawie i Polskiej Akademii Nauk jest aplikacja Jasnopis, sprawdzająca stopień zawikłania tekstu i proponująca sposób jego uproszczenia.

E-OBYWATEL

Jednym z efektem procesu „zbliżania” administracji do społeczeństwa jest program rządowy „Obywatel – informacje i usługi przyjazne obywatelom”, rozwijany od 2015 r. W jego ramach stworzono serwis internetowy obsługiwany przez Ministerstwo Cyfryzacji:

OBYWATEL.GOV.PL.

Portal oferuje pomoc obywatelom w załatwieniu formalności związanych z różnymi sprawami administracyjnymi, takimi jak: wyrobienie dowodu osobistego, rejestracja samochodu, uzyskanie zasiłku, udzielając porad w zrozumiałym języku. Umożliwia załatwienie online tych spraw, które świadczone są przez administrację również w sposób elektroniczny, poprzez

ePUAP.

To skrót nazwy Elektroniczna Platforma Usług Administracji Publicznej. Dzięki ePUAP można załatwić wiele spraw w różnych urzędach przez internet, w wybranym przez siebie czasie i w dowolnym miejscu. Wniosku nie trzeba drukować i podpisywać ręcznie – do podpisu elektronicznych dokumentów służy bezpłatny

PROFIL ZAUFANY.

To bezpłatna metoda potwierdzania tożsamości obywatela. Stanowi alternatywę dla płatnego podpisu kwalifikowanego. Aby go uzyskać, należy złożyć wniosek poprzez ePUAP, po czym potwierdzić tożsamość w punkcie potwierdzającym (ZUS, US, NFZ, czy UM). Bez wizyty w urzędzie/punkcie możliwe jest potwierdzenie profilu zaufanego poprzez bankowe serwisy transakcyjne.

PRAWO DO INFORMACJI PUBLICZNEJ

Art. 61 Konstytucji RP zapewnia obywatelom prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej, samorządu gospodarczego i zawodowego, jednostek organizacyjnych, szkół i uczelni, które wykonują zadania władzy publicznej oraz dysponują mieniem komunalnym lub środkami publicznymi. Informacją publiczną jest każda informacja o sprawach publicznych.

Prawo dostępu do informacji publicznej zapewnia obywatelom prawo do uzyskania odpowiedzi na zadane pytanie, dostęp do dokumentów oraz prawo wstępu na posiedzenia kolegialnych organów władzy publicznej pochodzących z powszechnych wyborów (z możliwością rejestracji dźwięku lub obrazu). Tryb udzielania informacji publicznej reguluje ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 902), a w przypadku Sejmu i Senatu ich regulaminy. Prawo do informacji publicznej przysługuje każdemu, czyli również niepełnoletnim. Zazwyczaj dostęp do informacji publicznej jest bezpłatny, ale w niektórych przypadkach może zostać pobrana opłata za dodatkowe koszty związane z udostępnieniem informacji. Możliwość wykazania kosztów nie może jednak blokować dostępu do informacji publicznej – jeżeli wnioskujący dysponuje swoim nośnikiem danych, lub jest możliwość przekazania informacji elektronicznie, obarczanie wnioskującego kosztami jest niedopuszczalne.

Organ może ograniczyć dostęp do żądanych informacji ze względu na:

- prywatność osoby fizycznej,
- inną określoną w odrębnych ustawach ochronę wolności i praw innych osób i podmiotów gospodarczych,
- ochronę porządku publicznego, bezpieczeństwa lub ważnego interesu gospodarczego państwa.

Nie może jednak bezpodstawnie się zasłaniać tym ograniczeniem – dane prywatne mogą zostać poddane anonimizacji (trwałemu i nieodwracalnemu usunięciu danych, które pozwalają określić osobę fizyczną). Udostępnienie następuje bez zbędnej zwłoki, nie później jednak niż w terminie 14 dni od dnia złożenia wniosku (maksymalnie do 2 miesięcy, jeżeli organ uzasadni zwłokę i poinformuje o jej przyczynie wnioskującego). Ustawa przewiduje odpowiedzialność karną za niedopełnienie obowiązku.

REALIZACJA PRAWA

DOSTĘP DO INFORMACJI, OGŁOSZEŃ, STATYSTYK, PROGNOZ...

ZAPOZNANIE SIĘ Z INFORMACJĄ POPRZEC BIP LUB CENTRALNE REPOZYTORIUM

WNIOSEK O INFORMACJĘ PUBLICZNA

WYSTĄPIENIE O INFORMACJĘ, KTÓRA NIE ZOSTAŁA PUBLICZNIE UDOSTĘPNIONA

DOSTĘP DO DOKUMENTÓW

NP. WGLĄD W DOKUMENTY WYTWORZONE PRZEZ URZĄD MIASTA

WSTĘP NA POSIEDZENIA ORGANÓW WŁADZY WYBRANYCH W WYBORACH POWSZECHNYCH

NP. UCZESTNICTWO I NAGRYWANIE POSIEDZENIA RADY GMINY

BIP I CRIP

Instytucje publiczne mają obowiązek udostępniać informacje publiczne w Biuletynie Informacji Publicznej (BIP), czyli w scentralizowanym systemie stron internetowych o instytucjach publicznych. W BIP instytucje publikują szczegółowe informacje dotyczące ich organizacji, kompetencji, majątku, działania i sposobu rozpatrywania spraw. Natomiast Centralne Repozytorium Informacji Publicznej to państwowy portal otwartych danych, który umożliwia każdemu zainteresowanemu bezpłatny dostęp do informacji publicznej z różnych kategorii, np. danych dotyczących edukacji, zdrowia lub gospodarki. Jeżeli interesujące Cię informacje nie zostały udostępnione w BIP, ani w CRIP, możesz złożyć wniosek o dostęp do informacji publicznej. Na stronie jednostki w BIP powinny znajdować się szczegółowe informacje o procesie składania wniosku, w tym ewentualnie wzór wniosku. Pamiętaj, że nie jest on obowiązkowy. Prosty wzór wniosku znajdziesz na następnej stronie.

WNIOSEK O INFORMACJĘ PUBLICZNĄ

WNIOSEK O INFORMACJĘ PUBLICZNĄ MOŻESZ WYŚLAĆ TAKŻE POCZTĄ ELEKTRONICZNĄ. NA STRONIE BIP JEDNOSTKI MOŻESZ ZNALEŻĆ WZÓR WNIOSKU, ALE PAMIĘTAJ, ŻE WCALE NIE MUSISZ Z NIEGO KORZYSTAĆ.

Od: Marysia <marysiamala@gmail.com>
Do: Liceum Ogólnokształcące nr 8 <sekretariat@8.edu.pl>
Date: pon., 17 paź. 2022 o 17:53
Subject: Wniosek o udostępnienie informacji publicznej

FORMA GRZECZNOŚCIOWA, WYŚLANIE WNIOSKU NA ADRES E-MAIL UDOSTĘPNIONY W BIP JAKO ADRES DO KONTAKTU POZWALA UZNAĆ WNIOSEK ZA SKUTECZNIE ZŁOŻONY.

Szanowny Pan Dyrektor
Liceum Ogólnokształcącego nr 8

NIE MUSISZ PODAWAĆ PODSTAWY PRAWNEJ, JEDNAK W PRZYPADKU JEJ PODANIA (USTAWA, LUB ART. 61 KONSTYTUCJI) ORGAN MA PEWNOŚĆ, ŻE WNIOSKUJESZ O INFORMACJĘ PUBLICZNĄ I NIE BĘDZIE MÓGŁ ZIGNOROWAĆ WIADOMOŚCI.

Na podstawie ustawy z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 902) wnoszę o:

- udostępnienie arkusza sprawdzianu z matematyki, który przeprowadzono w klasach III A i III B w dniu 12.10.2022 r.,
- udostępnienie arkusza sprawdzianu z fizyki, który przeprowadzono w klasach III A i III C w dniu 15.10.2022 r.

WSKAŹ PRECYZYJNIE, CZEGO DOTYCZY WNIOSEK.

WNIOSEK NIE WYMAGA UZASADNIENIA.

NALEŻY WSKAZAĆ FORMĘ KONTAKTU. WYSTARCZY WSKAZANIE TAKIEJ FORMY KONTAKTU, KTÓRA NIE MUSI IDENTYFIKOWAĆ WNIOSKODAWCY, NP. ADRES E-MAIL.

Proszę o przesłanie zeskanowanych dokumentów na adres mailowy marysiamala@gmail.com.

NIE MA OBOWIĄZKU UJAWNIANIA DANYCH OSOBOWYCH PRZEZ OSOBĘ ZWRACAJĄCĄ SIĘ Z WNIOSKIEM. MOŻESZ ZACHOWAĆ ANONIMOWOŚĆ.

Uczennica

Informacje, porady, wskazówki i objaśnienia dostępne są na zaufanych stronach internetowych:
Informacje z serwisu gov.pl
Portal Sieci Obywatelskiej Watchdog Polska

CZYM JEST SZKOŁA?

Szkoła jest instytucją oświatowo-wychowawczą, która odpowiada za kształcenie i wychowanie uczniów. Z administracyjno-prawnego punktu widzenia, szkoła jest jednostką organizacyjną, kwalifikowaną jako zakład administracyjny (podobnie jak szkoły wyższe czy biblioteki). Jest to jednostka umiarkowanie samodzielna, która posiada własne zasoby rzeczowe i osobowe. Celem szkoły jest świadczenie usług o znaczeniu społecznym dla uczniów. W funkcjonowaniu szkoły występuje tzw. „władztwo zakładowe”, czyli kontrola organów szkoły (np. dyrektora, rady pedagogicznej, nauczycieli) nad uczniami, w związku z korzystaniem przez nich z działalności szkoły.

Szkoła może być szkołą publiczną lub niepubliczną. Szkoły publiczne działają w interesie ogółu społeczeństwa i są w całości lub w przeważającej części utrzymywane ze środków publicznych. Szkoły niepubliczne zakładane są przez prywatne osoby lub organizacje. Finansowane są ze źródeł prywatnych (przede wszystkim z czesnego) oraz ze środków publicznych w postaci udzielanych im dotacji. Założenie szkoły niepublicznej uwarunkowane jest uzyskaniem wpisu do ewidencji prowadzonej przez jednostkę samorządu terytorialnego.

NADZÓR NAD DZIAŁALNOŚCIĄ SZKOŁY

Nadzór nad działalnością szkoły w zakresie finansów i spraw administracyjnych jest sprawowany przez organ prowadzący szkołę. Jest to w szczególności działalność związana z:

- organizacją pracy szkoły,
- przestrzeganiem przepisów dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy pracowników i uczniów,
- dysponowaniem środkami finansowymi i gospodarowaniem mieniem szkoły.

Organ dotujący szkołę niepubliczną może kontrolować prawidłowość pobierania i wykorzystywania dotacji.

ORGAN PROWADZĄCY

- jednostka samorządu terytorialnego
  - inna osoba prawna
  - osoba fizyczna
- minister (zgodnie z właściwością)

Zewnętrzny nadzór pedagogiczny nad szkołami publicznymi i niepublicznymi:

MINISTER WŁAŚCIWY DO SPRAW OŚWIATY I WYCHOWANIA

(inni ministrowie w tzw. szkołach resortowych)

KURATOR OŚWIATY

Celem nadzoru pedagogicznego jest zapewnienie wysokiej jakości kształcenia i wychowania, a także zgodności z przepisami i standardami obowiązującymi w szkolnictwie. Obejmuje ocenę procesów kształcenia i wychowania oraz warunków działalności pedagogicznej. Wewnętrzny nadzór pedagogiczny sprawuje dyrektor szkoły (pod warunkiem, że jest nauczycielem).

ORGANY SZKOŁY PUBLICZNEJ

DYREKTOR

Kieruje działalnością szkoły oraz reprezentuje ją na zewnątrz, a w szczególności:

- realizuje uchwały rady szkoły oraz rady pedagogicznej,
- dysponuje środkami określonymi w planie finansowym szkoły,
- zapewnia bezpieczeństwo uczniom i nauczycielom,
- sprawuje wewnętrzny nadzór pedagogiczny (gdy nie posiada kwalifikacji pedagogicznych, nadzór sprawuje inny nauczyciel na stanowisku kierowniczym),

RADA PEDAGOGICZNA

**DYREKTOR + WSZYSCY NAUCZYCIELE
(EW. + INSTRUKTORZY PRAKTYCZNEJ NAUKI ZAWODU)**

W zebraniach rady pedagogicznej mogą brać udział, z głosem doradczym, osoby zaproszone przez jej przewodniczącego (dyrektora) za zgodą lub na wniosek rady pedagogicznej: przedstawiciele stowarzyszeń i innych organizacji, których celem statutowym jest działalność wychowawcza lub rozszerzanie i wzbogacanie form działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej szkoły lub placówki (w szczególności organizacji harcerskich). W przypadku szkoły prowadzącej kształcenie zawodowe – również przedstawiciele pracodawców, organizacji pracodawców, samorządu gospodarczego lub innych organizacji gospodarczych, stowarzyszeń lub samorządów zawodowych oraz sektorowych rad do spraw kompetencji.

Kolegialny organ szkoły w zakresie realizacji jej statutowych zadań dotyczących kształcenia, wychowania i opieki, który w szczególności:

- klasyfikuje, promuje uczniów, decyduje o skreśleniu z listy uczniów,
- zatwierdza plany pracy szkoły (po zaopiniowaniu przez radę szkoły),
- przygotowuje projekt statutu szkoły lub jego zmian,
- ustala organizację doskonalenia zawodowego nauczycieli,
- ustala sposób wykorzystania wyników nadzoru pedagogicznego,
- opiniuje (w szczególności):
  - organizację pracy szkoły,
  - projekt planu finansowego szkoły będącej jednostką budżetową,
  - wnioski dyrektora o przyznanie nauczycielom odznaczeń, nagród i innych wyróżnień,
  - propozycje dyrektora szkoły w sprawach przydziału nauczycielom prac i zajęć,
- wykonuje zadania rady szkoły w szkołach w których nie została powołana.

RADA SZKOŁY

(Organ nieobowiązkowy)

NAUCZYCIELE + UCZNIOWIE + RODZICE

(wybrani przez ogół z przedstawicieli tych grup).

W jej posiedzeniach może brać udział dyrektor (z głosem doradczym)

Kolegialny organ szkoły uczestniczący w rozwiązywaniu spraw wewnętrznych szkoły, który w szczególności:

- uchwała statut szkoły,
- opiniuje projekt planu finansowego szkoły oraz plan pracy szkoły,
- ocenia sytuację oraz stan szkoły i występuje z odpowiednimi wnioskami,
- opiniuje kandydata na stanowisko dyrektora,
- może występować do organu sprawującego nadzór pedagogiczny o dokonanie oceny działalności szkoły, jej dyrektora lub nauczyciela.

ORGANY SZKOŁY PUBLICZNEJ

RADA RODZICÓW

PRZEDSTAWICIELE RAD KLASOWYCH [ODDZIAŁOWYCH]
(wybrani w tajnych wyborach przez zebranie rodziców uczniów danego oddziału)

Organ reprezentowany przez rodziców uczniów danej szkoły, powoływany do współpracy ze szkołą w zakresie wszystkich spraw związanych z jej statutowymi zadaniami dotyczącymi kształcenia oraz funkcjonowania, który w szczególności:

- może występować do dyrektora i innych organów szkoły, organu prowadzącego szkołę oraz organu sprawującego nadzór pedagogiczny z wnioskami i opiniami we wszystkich sprawach szkoły,
- opiniuje projekt planu finansowego składanego przez dyrektora szkoły,
- opiniuje program i harmonogram poprawy efektywności kształcenia lub wychowania szkoły,
- uchwała w porozumieniu z radą pedagogiczną program wychowawczo-profilaktyczny szkoły,
- może gromadzić fundusze z dobrowolnych składek rodziców oraz innych źródeł w celu wspierania działalności statutowej szkoły,
- wspiera działalność samorządu uczniowskiego,
- może złożyć wniosek do rady pedagogicznej o zmiany w statucie szkoły,
- może złożyć wniosek do dyrektora szkoły o powstanie rady szkoły,
- może złożyć wniosek do dyrektora szkoły o wprowadzenie lub zniesienie obowiązku noszenia przez uczniów jednolitego stroju na terenie szkoły,
- wydaje opinię na temat dopuszczenia NGO do prowadzenia zajęć w szkole,
- wyraża zgodę na wprowadzenie obowiązku noszenia przez uczniów jednolitego stroju na terenie szkoły.

SAMORZĄD UCZNIOWSKI

WSZYSCY UCZNIOWIE SZKOŁY
Samorząd reprezentowany jest przez organy samorządu. Zasady wybierania i działania tych organów określa regulamin samorządu uchwalany przez ogół uczniów w głosowaniu równym, tajnym i powszechnym (nie może być sprzeczny ze statutem szkoły).

Celem samorządu jest współdziałanie w rozwiązywaniu problemów dotyczących życia szkolnego, w szczególności:

- może przedstawiać radzie szkoły lub radzie pedagogicznej oraz dyrektorowi wnioski i opinie we wszystkich sprawach szkoły dotyczących realizacji podstawowych praw uczniów, a w szczególności:
  - prawa do zapoznawania się z programem nauczania, z jego treścią, celem i stawianymi wymaganiami,
  - prawa do jawnej i umotywowanej oceny postępów w nauce i zachowaniu,
  - prawa do organizacji życia szkolnego, umożliwiającego zachowanie właściwych proporcji między wysiłkiem szkolnym a możliwością rozwijania i zaspokajania własnych zainteresowań,
  - prawa redagowania i wydawania gazety szkolnej,
  - prawa organizowania działalności kulturalnej, oświatowej, sportowej oraz rozrywkowej zgodnie z własnymi potrzebami i możliwościami organizacyjnymi w porozumieniu z dyrektorem,
  - prawa wyboru nauczyciela pełniącego rolę opiekuna samorządu,
- może złożyć wniosek do dyrektora szkoły o wprowadzenie lub zniesienie obowiązku noszenia przez uczniów jednolitego stroju na terenie szkoły,
- wyraża opinię dotyczącą wprowadzenia obowiązku noszenia przez uczniów jednolitego stroju na terenie szkoły,
- wyraża opinię dotyczącą skreślenia ucznia z listy uczniów,
- wyraża opinię dotyczącą dodatkowych dni wolnych od zajęć,
- w szkole ponadpodstawowej może złożyć do dyrektora szkoły wniosek o powstanie rady szkoły,
- może podejmować działania z zakresu wolontariatu (w porozumieniu z dyrektorem), w tym wyłonić do tego celu radę wolontariatu.

PRAWO W SZKOLE

Organizację systemu szkolnictwa reguluje prawo oświatowe (element gałęzi prawa administracyjnego). **Art. 70 Konstytucji RP** zapewnia prawo do nauki dla wszystkich obywateli. Obejmuje ono powszechny dostęp do nieodpłatnej nauki w szkołach publicznych oraz indywidualną pomoc finansową i organizacyjną dla uczniów. Rodzice mają prawo do wyboru szkoły innej niż publiczna dla swoich dzieci, a obywatele i instytucje mają prawo zakładania szkół.

Podstawowym aktem prawnymi regulującymi oświatę jest **ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe** (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1082 ze zm.). Reguluje m.in. zasady: spełniania obowiązku szkolnego, zarządzania szkołami, organizacji kształcenia, wychowania i opieki w szkołach, przyjmowania do publicznych szkół. Rozpoczyna się preambułą, która wyjaśnia, że oświata w Polsce jest wspólnym dobrem całego społeczeństwa i kierowana jest zasadami zawartymi w Konstytucji RP oraz wskazaniemi zawartymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Konwencji o Prawach Dziecka. Podkreśla, że szkoła powinna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju oraz przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich na bazie zasad solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności.

Zasady prawa oświatowego uregulowano także w innych aktach prawnych, m.in. w ustawie z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2230), czy w ustawie z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1762 ze zm.). Doprecyzowane przepisy znajdują się w wielu **rozporządzeniach**, które zostały wydane na podstawie upoważnienia ustawowego. Wśród nich uczniów szczególnie może interesować, regulujące zasady oceniania i klasyfikowania uczniów, rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 373 ze zm.).

Ustawodawca przekazuje również kompetencje do uregulowania pewnych kwestii organom jednostek samorządu terytorialnego i terenowym or-

ganom administracji rządowej. Obowiązują one powszechnie, ale na ograniczonym terenie. Przykładem takiego **aktu prawa miejscowego** może być uchwała Rady Powiatu w sprawie ustalenia planu sieci publicznych szkół ponadpodstawowych oraz szkół specjalnych.

Przepisy prawa oświatowego nakładają na dyrektora i poszczególne organy szkoły obowiązek opracowywania **wewnętrznych aktów prawnych**. Należy pamiętać, że są to akty adresowane do ograniczonego kręgu adresatów – podległemu organowi wydającemu akt. Nie zapomnij też o tym, że prawo wewnętrzne nie może być niezgodne z przepisami powszechnie obowiązującymi, czyli np. z ustawą prawo oświatowe. Wśród wewnętrznych aktów prawnych prawo oświatowe wymienia takie jak:

- **statut szkoły,**
- **regulamin działalności rady pedagogicznej,**
- **regulamin działalności rady szkoły,**
- **regulamin rady rodziców,**
- **regulaminu samorządu uczniowskiego.**

Ten katalog uzupełniają uchwały (podejmowane przez kolegialne organy szkoły), a także zarządzenia dyrektora szkoły. Interesującym przykładem prawa wewnętrznego są procedury szkolne, które określają sposób postępowania w różnych sytuacjach i opierają się na prawie zewnętrznym, uzupełniając i precyzując jego postanowienia.

Na następnej stronie opisano dwa akty prawa wewnętrznego: statut szkoły i regulamin samorządu uczniowskiego. Uczniowie zainteresowani korzystaniem ze szkolnej demokracji powinni szczególnie zainteresować się procesem uchwalania tych dwóch dokumentów.

Warto również mieć na uwadze dynamikę zmian prawa oświatowego. Jego zmiany wywołują duże emocje w środowiskach związanych z edukacją, a także wśród uczniów i ich rodziców. Czasami nowelizacje budzą kontrowersje i sprzeciw. W czasie tworzenia tych materiałów edukacyjnych, pojawiały się propozycje wzmocnienia roli organu nadzoru pedagogicznego i pozycji rodziców w decydowaniu o treściach przekazywanych przez organizacje społeczne. Zaproponowano również nowe wytyczne dla edukacji domowej. Znaczny opór uczniów, rodziców i organizacji działających na ich rzecz udaremnił zmianę obowiązujących przepisów.

STATUT SZKOŁY

Statut jest najważniejszym aktem prawa wewnątrzszkolnego, ponieważ reguluje pracę szkoły oraz charakter i tryb działania jej organów. Przy jego tworzeniu niezwykle istotne jest, aby był on zgodny z obowiązującymi przepisami prawnymi. Statut określa między innymi cele i zadania szkoły, wskazuje organy szkoły oraz ich szczegółowe kompetencje, reguluje organizację pracy szkoły, zakres zadań nauczycieli, szczegółowe warunki i zasady oceniania uczniów, ich prawa i obowiązki (w tym przypadki, w których uczeń może zostać skreślony z listy uczniów), a także tryb składania skarg w przypadku naruszenia praw ucznia. Określa również organizację i formy współdziałania szkoły z rodzicami w zakresie nauczania, wychowania, opieki i profilaktyki. Wskazuje rodzaje nagród i warunki ich przyznawania uczniom (oraz tryb wnoszenia zastrzeżeń do przyznanej nagrody), rodzaje kar stosowanych wobec uczniów (oraz tryb odwoływania się od kary), a także przypadki, w których dyrektor szkoły podstawowej może wystąpić do kuratora oświaty z wnioskiem o przeniesienie ucznia do innej szkoły. Statut reguluje również inne zasady funkcjonowania szkoły wskazane w przepisach obowiązującego prawa. Zmiana tych przepisów wymaga dostosowania postanowień statutowych do aktualnego stanu prawnego, tj. nowej uchwały.

Uchwała w sprawie statutu szkoły jest podejmowana przez **radę szkoły** po przedstawieniu projektu statutu przez **radę pedagogiczną**. W szkołach bez rady szkoły, uchwałę podejmuje rada pedagogiczna. Brak powoływania rady szkoły może ograniczać udział społeczności uczniowskiej w procesie uchwalania statutu szkoły. Rada szkoły jest ważnym forum, które pozwala na uwzględnianie interesów trzech społeczności: nauczycieli, uczniów i ich rodziców, wciąż jednak w wielu szkołach nie inicjuje się ich powoływania.

Przepisy prawa oświatowego określają minimalne obowiązki ucznia, które muszą zostać ujęte w statu-

cie szkoły, pozwalając szkołom na poszerzanie ich zakresu. Nie oznacza to jednak, że szkoła może nałożyć na uczniów dowolne obowiązki, ponieważ muszą one być zgodne z obowiązującym prawem. Nierzadko postanowienia statutów budzą emocje i kontrowersje, również w zakresie ich zgodności z przepisami prawa. Więcej na temat zakresu i obowiązywania statutu szkoły dowiesz się na stronie Stowarzyszenia Umarłych Statutów. Zawiera także fachowe opinie prawne na tematy nurtujące uczniów, np. dotyczące stroju szkolnego.

REGULAMIN SAMORZĄDU

Samorząd tworzą wszyscy uczniowie szkoły, więc każdy z nich powinien mieć możliwość udziału w dyskusji na temat regulaminu, np. na godzinie wychowawczej lub podczas walnego zebrania członków samorządu. Uczniowie samodzielnie podejmują prace nad regulaminem, jednak w celu zapewnienia zgodności regulaminu ze statutem szkoły, pomoc nauczyciela jest wskazana. Regulamin samorządu jest uchwalany przez wszystkich uczniów w głosowaniu równym, tajnym i powszechnym. Nie wymaga uzgadniania treści ani jej zatwierdzenia przez inne organy szkoły.

Regulamin samorządu uczniowskiego powinien być aktualizowany po każdej zmianie przepisów oraz postanowień statutu dotyczących samorządnej działalności uczniów w szkole. Ponieważ regulamin zawiera regulacje dotyczące wyborów do organów samorządowych w szkole, powinien być opracowany przed tymi wyborami. Oprócz istotnych postanowień regulujących sposób wyboru przedstawicieli, regulamin samorządu zawiera także zasady określające cele, zadania i uprawnienia samorządu uczniowskiego, jego organy, fundusze oraz obowiązki Opiekuna Samorządu Uczniowskiego.

ROZWIĄZYWANIE SPORÓW UMOWNYCH

UMOWY

Możemy nie zdawać sobie z tego sprawy, ale codziennie zawieramy umowy, np. jako konsumenci, dokonując zakupów w sklepie spożywczym na naszym osiedlu lub w szkolnym sklepiku. Umowa to zgodne porozumienie dwóch lub więcej stron, określające ich wzajemne obowiązki i prawa. Zawarcie umowy polega na składaniu oświadczenia woli, a zgodne oświadczenia woli tworzą podstawę do zawarcia kontraktu. W demokratycznych państwach prawo gwarantuje swobodę umów, co oznacza, że strony mają prawo ustanawiać swoje stosunki prawne według własnego uznania, pod warunkiem, że treść i cel umowy nie przekraczają obowiązujących ram prawnych oraz zasad współżycia społecznego (czyli zachowań powszechnie akceptowanych w społeczeństwie). Przepisy kodeksu cywilnego, ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360), regulujące zawieranie umów określają warunki, jakie muszą być spełnione, aby umowa była ważna i skuteczna.

NEGOCJACJE

Większość zawieranych umów kończy się ich realizacją, jednak czasem może się zdarzyć, że strony nie wywiązują się z umowy lub mają odmienne zapatrywania dotyczące sposobu jej realizacji. Negocjacje są nierzadko pomijany, ale skutecznym narzędziem rozwiązywania sporów, zwłaszcza jeśli chodzi o konflikty komunikacyjne. W takiej sytuacji strony mają szansę na wzajemne wyjaśnienie swoich stanowisk i uzgodnienie rozwiązania, które będzie satysfakcjonujące dla obu stron. Dlatego też, zanim sięgniemy po dalsze środki, takie jak sąd, warto rozważyć tą podstawową formę rozwiązywania sporów. Negocjacje powinny być prowadzone z szacunkiem i zgodnie z dobrymi obyczajami, a także wymagają obustronnej woli do osiągnięcia kompromisu – porozumienia. W aspekcie prawnym, efektem negocjacji będzie zawarcie ugody pozasądowej. Celem ugody jest wzajemne ustępstwo stron w zakresie istniejącego między nimi stosunku prawnego, aby uchylić niepewność co do roszczeń wynikających z tego stosunku (wyjaśnić niejasności, lub sprzeczne rozumienie postanowień umowy), zapewnić ich wykonanie albo uchylić spór istniejący lub mogący

powstać w przyszłości (art. 917 k.c.).

Negocjacje nie zawsze przynoszą oczekiwane rezultaty i czasami może dojść do sytuacji, w której nie uda się osiągnąć porozumienia, a nawet do pogorszenia relacji między stronami. Dlatego też warto rozważyć inne możliwości, takie jak pozasądowe rozwiązywanie sporów, aby uniknąć eskalacji konfliktu i znaleźć rozwiązanie satysfakcjonujące dla obu stron.

MEDIACJA, KONCYLIACJA, ARBITRAŻ

Istotą mediacji jest znalezienie satysfakcjonującego dla stron kompromisu przy pomocy bezstronnego Mediatora. Mediator nie posiada władzy do wydawania orzeczeń ani ustalania odpowiedzialności, ale skupia się na pomaganiu stronom w osiągnięciu porozumienia. Postępowanie mediacyjne może zostać zainicjowane przez strony albo może je zaproponować lub zarządzić sąd.

Nieco odmiennym sposobem rozwiązywania sporów jest koncyliacja. W tym postępowaniu stronom proponowany jest konkretny sposób rozwiązania sporu, jednak to od ich obustronnej woli zależy, czy zaakceptują propozycję prowadzącego sprawę Koncyliatora.

Natomiast arbitraż to rozstrzygnięcie sprawy przez sąd arbitrażowy. Kompetencje rozstrzygnięcia sporu powierza się bezstronnemu specjalście – Arbitrowi. Arbitr decyduje o sprawie, przyznając rację jednej ze stron. Arbitraż jest możliwy tylko wtedy, gdy wszystkie strony zgadzają się na postępowanie arbitrażowe.

SPORY KONSUMENCKIE

Alternatywne metody rozstrzygnięcia sporów stały się popularne, zwłaszcza w sporach konsumenckich, w których konsument (słabsza strona stosunku prawnego) ma roszczenie do profesjonalisty (sprzedawcy, usługodawcy lub gwaranta). Zazwyczaj dotyczą sporu dotyczącego braku uznania reklamacji towaru lub usługi lub też nieadekwatnego do oczekiwań klienta sposobu uznania reklamacji. Jest to szybkie, skuteczne i tanie (a często nawet bezpłatne) postępowanie, w którym strony biorą udział wyłącznie z własnej woli. Spór pomagają rozwiązać niezależni i bezstronni eksperci.

Jest wiele instytucji pomagających w rozwiązywaniu sporów konsumenckich, a ich rejestr prowadzi Urząd Ochrony Konsumentów i Konkurencji.

Tomasz R. Dębowski

Jak debatować, żeby nie antagonizować? Porozmawiajmy o tym raz jeszcze

źródło:

Wyzwania współczesnej agory, Wrocław 2021, s. 7-15

Publiczne debaty polityków na stałe wpisały się w medialny krajobraz Polski. Najczęściej śledzone są za pośrednictwem telewizji, radia, prasy czy internetu. Ich częstotliwość podlega pewnym wahaniom i uzależniona jest od kalendarza wyborczego, czy bieżących wydarzeń, o charakterze politycznym, gospodarczym, społecznym, a także religijnym, które rozgrywają się w Polsce i w jej międzynarodowym otoczeniu¹. Bez wątpienia ostatnie lata obfitują w wiele okazji, które sprzyjają nie tylko dyskusjom polityków, ale także polemikom w gronie rodziny i w kręgu przyjaciół. Zdarza się jednak, że takie właśnie wymiany poglądów mają bardzo emocjonalny charakter i stosunkowo niewielką wartość merytoryczną. W ich efekcie np. dobrze zapowiadające się spotkanie staje się wydarzeniem, o którym jego uczestnicy chcieliby jak najszybciej zapomnieć. Bywa i tak, że prowadzą do powstania głębokich linii podziałów w rodzinach, czy zniszczenia przyjaźni, na co zwróciła uwagę m.in. Mira Suchodolska na łamach „Gazety Prawnej”, opisując rozpad wieloletniej relacji ze swoim cenionym znajomym z Facebooka. Dodajmy, że podobnych przykładów w prasie drukowanej oraz publikacjach elektronicznych można odnaleźć wiele². Zagrożenia te zwróciły również uwagę psychologów, którzy starają się nieść pomoc osobom, uczestniczącym w takich rozmowach³.

Badania przeprowadzone przez CBOS w 2017 r. i w kolejnych latach wykazały, że Polacy częściej

rozmawiają o polityce, niż się nią rzeczywiście interesują, ale są również i tacy, którzy uważają, że w przestrzeni publicznej dyskusji o polityce jest zbyt wiele⁴. Z kolei w opracowaniu CBOS z lutego 2021 czytamy: „Podobnie jak w poprzednich latach, w 2020 roku niemal co drugi Polak (48%) deklarował średnie zainteresowanie polityką, ograniczające się do śledzenia głównych wydarzeń życia publicznego. Niemniej jednak możemy zaobserwować nieznaczny wzrost deklaracji bardzo dużego oraz dużego zainteresowania polityką w stosunku do roku 2019 (z 19% do 21%), co wpisuje się w ogólniejszy trend wzrostowy obserwowany od 2014 roku”⁵. Dodajmy również, że pomiary dotyczące częstotliwości występowania w rodzinach poważnych sporów o politykę, przeprowadzone w 2020 r. przez Social Changes wykazały, że 13% respondentów doświadczało ich bardzo często (3%) i często (10%). 57% badanych deklarowało, że do takich zdarzeń dochodziło sporadycznie (31%) oraz rzadko (26%), a 30% utrzymywało, że w ogóle⁶.

Zważywszy na fakt, że przedłożony tekst nie ma na celu analizy problematyki debat, w których uczestniczą zawodowi politycy, osiã dalszych rozważań będzie dyskusja, która rozgrywa się w kręgu znajomych lub rodzinnym. Z kolei, za punkt wyjścia niech posłuży nam dialog Czepca i Dziennikarza, zawarty w początkowym fragmencie dramatu Stanisława Wyspiańskiego *Wesele*:

„– Czepiec: Cóż tam, panie, w polityce? Chińczyki trzymają się mocno!?”

– Dziennikarz: A, mój miły gospodarzu, mam przez cały dzień dosyć Chińczyków.

– Czepiec: Pan polityk!

– Dziennikarz: Otóż właśnie polityków. Mam dość, po uszy, dzień cały.

– Czepiec: Kiedy to ciekawe sprawy”⁷.

Przywołana wymiana myśli ilustruje sytuację, w której osoby reprezentujące odmienne od siebie środowiska społeczne oraz profesje, podejmują dyskusję

1 M. Mazur, A. Konieczny, *Po co politykom telewizyjne debaty wyborcze? Analiza zawartości polskich debat*, „Studia Medioznawcze” 2012, nr 3 (51), s. 82.

2 M. Suchodolska, *Nienawiść na deser. Dlaczego polityczne spory dzielą rodziny i niszczą przyjaźnie*: <https://www.gazeta.prawna.pl/wiadomosci/artykuly/1060875,dlaczego-polityczne-spory-dziela-rodziny-i-niszczaprzyjaznie.html>, [dostęp: 19 października 2021]; J. Noch, *Polaków wojna domowa*: <https://natemat.pl/179243,niewinne-nawiazanie-do-polityki-i-leca-inwektyw-newsweek-o-skali-konfliktu-politycznego-w-polskich-rodzinach> [dostęp: 19 października 2021].

3 Szerzej w: *Jak rozmawiać o polityce przy rodzinnym stole?*: <https://www.poradnikzdrowie.pl/psychologia/relacje/jak-rozmawiac-o-polityce-przy-rodzinnym-stole-aa-bSPy-Sgk3-53VB.html> [dostęp: 19 października 2021]; *Jak rozmawiać o poglądach politycznych i się nie kłócić? 12 prostych zasad*: <https://osrodekkintra.pl/services-view/jak-rozmawiac-o-poglądach-politycznych-i-sie-nie-klocic-12-prostych-zasad> [dostęp: 19 października 2021].

4 *Monolog, dialog czy kłótnia – Polaków rozmowy o polityce*, komunikat z badań CBOS, Warszawa 2017, nr 153/2017.

5 *Zainteresowanie polityką i poglądy polityczne młodych Polaków na tle ogółu badanych*, komunikat z badań CBOS, Warszawa 2021, nr 16/2021, s. 2.

6 *Kłótnie o politykę są w naszych rodzinach rzadkością. Sprawdź wyniki ciekawego badania* Social Changes: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C785465%2Cwpolitycepl-klotnie-o-polityke-sa-w-naszach-rodzinach-rzadkoscia-sprawdz> [dostęp: 19 października 2021].

7 S. Wyspiański, *Wesele*: <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/wesele.pdf> [dostęp: 19 października 2021], s. 5.

na temat, który tylko dla jednego rozmówcy jest interesujący. Wydaje się, że w tym gronie osobą bardziej kompetentną do podejmowania dyskusji o sytuacji międzynarodowej Chin jest dziennikarz. Z pewnością dozą prawdopodobieństwa możemy również założyć, że Czepiec, o ile umiał pisać i czytać, mógł czerpać swoje informacje dotyczące Państwa Środka z prasy, książek podróźniczych lub opowieści znajomych. Jego wiedza na ten temat miała zatem charakter potoczny, a więc gospodarz stwierdzał fakty, ale nie potrafił ich wyjaśnić⁸. Trudno rozstrzygnąć również, czy dziennikarz był na tyle zmęczony rozmowami o polityce, że nie chciał ich prowadzić podczas przyjęcia weselnego, czy też uznał, że Czepiec nie jest dla niego partnerem do takiej dyskusji.

Nie ulega wątpliwości, że samo stwierdzenie faktu, iż jakaś sprawa jest interesująca, nie stanowi wystarczającej przesłanki do tego, żeby nad nią debatować. Przypomnijmy, że debata jest poważną i długą dyskusją na istotny temat. Oznacza to zatem, że jej uczestnicy powinni być merytorycznie przygotowani do takiej wymiany poglądów. Tym samym dotykamy problemu, który zasygnalizowany został już wcześniej. Odnosi się on do sprawy wiarygodności i jakości źródeł informacji, dotyczących problematyki, nad którą ma się odbyć debata. Badania prowadzone w Polsce wskazują, że najważniejszym medium, do którego sięgają respondenci po informacje, jest telewizja, a następnie internet⁹.

W praktyce, gdy w gronie rodzinnym rozpoczyna się dyskusja, np. dotycząca zbliżających się wyborów parlamentarnych, jej uczestnicy posługują się argumentami zaczerpniętymi z tych właśnie źródeł. Bywa i tak, że odwołują się wyłącznie do jednego medium, wykluczając z oglądu pozostałe. Ponadto, w wielu wypadkach nie podejmują wysiłku dokonania krytycznej oceny przekazów informacyjnych. Zdarza się, że brakuje im świadomości faktu, np. sympatyzowania z określonymi środowiskami politycznymi niektórych koncernów medialnych, stacji telewizyjnych, portali internetowych, tytułów prasowych, czy konkretnych dziennikarzy. Idąc dalej, nie zdają sobie sprawy z tego, w jaki sposób ośrodki te i osoby mogą oddziaływać na opinię publiczną. Tymczasem instrumentów służących do

modyfikacji przekazu jest wiele. Wśród nich odnajdziemy: pseudoinformacje, dezinformację, parainformacje, przemilczenia faktów. Media stosują również metody: powtarzania treści, odwoływania się do stereotypów lub autorytetów, kreowania wroga lub kozła ofiarnego, oddziaływania na emocje, ustawiania informacji w określonej kolejności, wzbudzania sensacji itp.¹⁰ Dla zilustrowania tych właśnie praktyk przywołajmy nieco leciwy dowcip. W radzieckiej gazecie pt. „Prawda” zamieszczono informację dotyczącą rywalizacji w zawodach jeździeckich dwóch osób – Michaiła Gorbaczowa i Ronalda Reagana. Ich zwycięzcą został amerykański przywódca. W „Prawdzie” napisano wówczas, że Gorbaczow zajął drugie miejsce, a nieprzyjaciel Reagan przedostatnie.

Jeżeli debata ma być poważną dyskusją, to zakładamy, że uczestniczące w niej osoby oprócz tego, że będą do niej merytorycznie przygotowane, będą również ze sobą rozmawiać według pewnych, ustalonych wcześniej zasad. Trudno bowiem nazwać rozmową sytuację, w której jej uczestnicy: mówią w tym samym czasie, przeszkadzając sobie nawzajem,

- cały czas mówią, nie dając dojść do głosu innym,
- nie mówią,
- mówią o sprawach, które nie mają żadnego związku z tematem debaty,
- mówią w taki sposób, aby obrazić innych uczestników spotkania, np. posługują się mową nienawiści,
- ostatecznie, w obliczu niemożności przeforsowania swoich racji, opuszczają debatę lub zamieniają siłę argumentów na argument siły, czyli przechodzą do rękoczynów.

Tak więc, aby potencjalna wymiana poglądów miała konstruktywny charakter, konieczne jest, aby osoby biorące w niej udział, spełniły kilka podstawowych warunków. Po pierwsze, muszą okazywać sobie szacunek i przynajmniej próbować zrozumieć racje drugiej strony. Po drugie, powinny dopuścić do swojej świadomości możliwość modyfikacji lub w niektórych wypadkach nawet całkowitej zmiany własnego zdania. Po trzecie, dyskutować w sposób rzeczowy, czyli trzymać się tematu i nie poruszać w tym czasie innych spraw. Po czwarte, wykazywać się rzetelnością, wyrażającą się w odwoływaniu się do argumentów, a nie chwytów

8 A. Trapszyc, *Między akademią a życiem: wiedza naukowa i potoczna w perspektywie doświadczenia osobistego i zawodowego etnografa*, „Zbiór Widomości do Antropologii Muzealnej” 2020, nr 7, s. 269-270.

9 *Najbardziej opiniotwórcze media w Polsce – lipiec 2020*: <https://brief.pl/najbardziej-opiniotwórcze-media-w-polsce-lipiec-2020> [dostęp: 20 października 2021].

10 W. Czernski, *Manipulacja informacją jednym z kluczowych problemów współczesnego świata mediów*, „Dydaktyka Informatyki” 2019, nr 14, s. 60-61.

erystycznych¹¹. Po piąte, respektować zasady logiki w uzasadnianiu swojego stanowiska. Po szóste wreszcie, przestrzegać zasady onus probandi, a więc „Zasady ciężaru dowodzenia, czyli reguły wskazującej, kto ma obowiązek argumentować: ma go ten, kto twierdzi, a nie ten, kto zgłasza wątpliwości, również strona, która neguje presumpcję (czyli twierdzenie uznane za oczywiste w pewnym środowisku, np. zasadę domniemania niewinności)”¹².

Ostatni fragment definicji wskazuje, że debata powinna być dyskusją na istotny temat. Problem polega jednak na tym, że taka wymiana poglądów może dotyczyć spraw, które rozpatrywane w perspektywie wskaźników oglądalności, niekoniecznie wzbudzą szerokie zainteresowanie społeczne. Tymczasem dla mediów, np. stacji komercyjnych, ale również i telewizji publicznej, powyższa przesłanka jest istotna, gdyż decyduje o możliwości pozyskania reklamodawców. Dyskusja wyrazistych polityków, z konkurującymi ze sobą środowiskami na temat, który wywołuje znaczny rezonans społeczny, zwiększa prawdopodobieństwo zgromadzenia przy odbiorcach większej liczby widzów, czyli potencjalnych reklamobiorców. Nie oznacza to jednak, że spektakl, którego byli świadkami, obfitujący w retoryczne potyczki, tyrady, a nawet ekspresyjne przejawy mowy ciała, dotyczył istotnych spraw, np. z punktu widzenia bezpieczeństwa społecznego polskich rodzin. Zaznaczmy, że ewentualne dyskusje w gronie rodziny lub znajomych, zainspirowane takim widowiskiem, dotyczyć mogą również problematyki, która została przywołana przez polityków tylko po to, aby nie poruszać ważniejszych i trudniejszych tematów, takich jak, chociażby rosnące koszty zakupu paliwa, energii elektrycznej, gazu, żywności etc.

Nasuwa się zatem pytanie, w jaki sposób debatować, aby taka wymiana poglądów przynosiła korzyści nie tylko partiom politycznym, właścicielom mediów, reklamodawcom, ale także zwykłym obywatelom? Wydaje się, że dobrym punktem wyjścia dla dalszych rozważań, będzie refleksja Seneki Młodszego: „Życie bez zajęć naukowych i literackich jest śmiercią i grobem

żywego człowieka”¹³. Jeżeli zatem pragniemy, aby Polacy tworzyli społeczeństwo składające się z osób świadomych swoich praw i obowiązków, mających poczucie wspólnoty interesów, celów i potrafiących podejmować wspólnie działania, konieczna jest edukacja obywatelska – czyli edukacja dla demokracji, która będzie adresowana do jak najszerszego grona odbiorców oraz realizowana od poziomu szkoły podstawowej¹⁴. Jak trafnie zauważyła Karolina Kaszlińska „Tym, co zasługuje na propagowanie i praktykowanie w ramach edukacji obywatelskiej, jest partnerski dialog jako jedyne panaceum przeciw rozdzierającym polskie społeczeństwo konfliktom”¹⁵. Nadmienmy, że rozwijanie sprawności w debatowaniu wykracza poza kształcenie umiejętności mówienia. Uczy bowiem: formułowania swoich myśli, krytycznej interpretacji rzeczywistości, szybkiego przetwarzania informacji, współpracy w zespole, jak również pokonywania stresu w sytuacji publicznych wystąpień¹⁶. Tak więc w każdym okresie naszego życia możemy uczyć się, jak debatować, czyli poszerzać wiedzę oraz praktyczne umiejętności. Zapewni to nie tylko miłą atmosferę podczas rodzinnych spotkań, ale także w konsekwencji wymusi podniesienie jakości debaty publicznej. Zaznaczmy jednak, że umiejętność debатовania najlepiej kształtować już w trakcie pierwszego etapu zorganizowanej edukacji dzieci i młodzieży, czyli w szkole podstawowej. „Debata – pisze Beata Przybył – może być z powodzeniem stosowana w szkole, jako jedna z niekonwencjonalnych metod nauczania w procesie podejmowania decyzji, przy rozważaniu trudnych i złożonych problemów, ocenie kontrowersyjnych zjawisk, opinii czy postaci”¹⁷.

W trakcie kształtowania umiejętności debатовania – o czym była mowa wyżej – istotna jest umiejętność krytycznej interpretacji rzeczywistości. Przyjmijmy zatem postawę klienta, który udając się do sklepu spożywczego na zakupy, świadomie decyduje o tym, co będzie jadł. Taki konsument nie boi się zadać pytania

11 E. Kukiełka, *Zabiegi retoryczne w dyskursie politycznym, czyli jak powiedzieć wszystko, co trzeba i tylko to, co trzeba?*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Linguistica” 2010, nr 45, s. 82 i n.

12 M. Czakon, *Jak działać skutecznie, czyli o mądrym, skutecznym działaniu w życiu osobistym*: <https://jakdzialacskutecznie.pl/jak-skutecznie-dyskutowac-erystyka>, [dostęp: 20 października 2021]; szerzej: K. Szymanek, „Onus probandi”, jego funkcje i uwarunkowania, „Folia Philosophica” 2006, nr 24, s. 242-255.

13 *Sentencje łacińskie*: <https://imperiumromanum.pl/kultura/sentencje-lacinskie> [dostęp: 21 października 2021].

14 Zob. *Edukacja obywatelska w Europie*, Warszawa 2012, s. 13.

15 K. Kaszlińska, *Edukacja obywatelska – podstawowe uwarunkowania*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku. Zbliżenia Cywilizacyjne” 2013, nr 9, s. 19.

16 A. Dobrowolska, *Jak zorganizować szkolną debatę. Przewodnik praktyczny*: https://www.pah.org.pl/app/uploads/2017/06/2017_dlaszkol_kampania_zrobmypokoj_poradnik_jak_zorganizowac_debate.pdf [dostęp: 21 października 2021], s. 4.

17 B. Przybył, *Debata jak forma nauczania*: <https://szkolnictwo.pl/index.php?id=PU6963> [dostęp: 22 października 2021].

o skład produktu. Nie daje się również zbyć stwierdzeniem „będzie Pan zadowolony”, ani uwieść krzykliwemu, kolorowemu opakowaniu. Nie zrobią na nim też wrażenia informacje, że coś jest fit, że jest polecane przez gwiazdy popkultury, kupowane przez wszystkich albo tak dobre, iż każdy rozsądny człowiek powinien to jeść. Sprzedawca musi zatem umieć zachęcić klienta do zostawienia pieniędzy w jego sklepie, a to czasami oznacza konieczność podjęcia dyskusji przy ladzie lub regale z towarem. Czy zatem sklepikarz może pozwolić sobie na to, żeby nie odpowiadać na pytania stawiane mu przez klientów? Czy może być niekompetentny i arogancki oraz chować się na zapleczu albo zamykać drzwi przed nosem kupujących? Czy może wreszcie kolejny raz próbować sprzedać bezwartościowy produkt? Oczywiście, że może. My jednak nie musimy więcej robić zakupów w tym sklepie. Dodajmy, że możemy także powiedzieć wszystkim znajomym, jakie panują w nim porządki, oczywiście w sposób nienaruszający prawa (umiejętność formułowania swoich myśli). Utrata klientów, a w konsekwencji widmo nieuchronnej plajty, potrafią nader ozdrowieńczo zadziałać na aroganckich i niekompetentnych sklepikarzy. W polityce działają dość podobne mechanizmy. Partia, która zaniedbała swój elektorat, była głucha na głos opinii publicznej, nie ma programu, unika debaty ze swoimi zwolennikami i przeciwnikami, jest na prostej drodze do politycznego niebytu.

Proces podnoszenia jakości debaty w gronie rodzinnym lub przyjaciół, najlepiej rozpocząć od zapoznania się z już sprawdzonymi rozwiązaniami, dotyczącymi prowadzenia publicznych polemik. Jako przykład może posłużyć, chociażby debata oksfordzka, nazywana również debatą uniwersytecką. Przypomnijmy, że po raz pierwszy miała miejsce w 1860 r., w murach Oxfordzkiego Muzeum Historii Naturalnej. Polemika, która wówczas się wywiązała, dotyczyła wymiany poglądów pomiędzy kreacjonistami a ewolucjonistami. Oczywiście trudno oczekiwać, aby rodzinne, czy przyjacielskie dyskusje toczyły się wyłącznie w murach uczelni, gdyż najczęściej rozgrywają się w bardziej kameralnej scenarii. Niemniej jednak pewne elementy charakterystyczne dla debaty oksfordzkiej mogą być z powodzeniem w nich stosowane, np. zakaz obrażania lub wyśmiewania mówców strony przeciwnej, konieczność dyskusji nad zaproponowaną tezą, stosowanie się do zaleceń osoby prowadzącej spotkanie.

Debata oksfordzka rozgrywana jest według określonych reguł, spotkaniu przewodni marszałek, którego wspiera sekretarz, pilnujący kolejności i czasu wypowiedzi. Jej przebieg wygląda następująco:

- **Rozpoczęcie** – marszałek otwiera debatę, informując strony o jej zasadach i przedmiocie.
- **Debata spierających się stron** – głos udzielany jest stronom dyskusji, rozpoczyna ją zespół broniący tezę.
- **Głos publiczności** – osoba, która chce wypowiedzieć się w dyskusji, musi zwrócić na siebie uwagę marszałka. Jeśli ten udzieli jej głosu, musi przedstawić się wszystkim, co zapisuje sekretarz i następnie może wyrazić opinię.
- **Podsumowanie** – strony biorące udział w debacie podsumowują swoje wystąpienia.
- **Głosowanie** – zgromadzenie poprzez podniesienie ręki opowiadają się za lub przeciw tezie.

Nic zatem nie stoi na przeszkodzie, aby nawet w wąskim gronie przeprowadzić taką wymianę poglądów, oczywiście według wcześniej ustalonych zasad. Jej uczestnicy będą mogli lepiej się poznać, niekoniecznie zostając zwycięzcami lub pokonanymi. Idąc dalej, mogą również przy tej okazji nauczyć się sztuki dochodzenia do wspólnego, akceptowalnego stanowiska, pomimo tego, że nie będzie ono w pełni odpowiednie dla każdej osoby. Dodajmy, że debaty w gronie przyjaciół, mogą być również cennym doświadczeniem, przygotowującym ich uczestników do innych publicznych wystąpień. Wydaje się, że zasadne byłoby również, aby w takich wymianach poglądów osób dorosłych, mogły uczestniczyć dzieci, nawet wówczas, gdyby ich rola, sprowadzała się wyłącznie do obserwacji uczestniczącej. Dzieci – przypomina Marta Komorowska – uczą się „poprzez codzienną obserwację zachowań rodziców i nadawanie temu znaczenia. Kiedy obserwujemy czyjeś zachowanie, aktywują się u nas te same neurony, co u osoby, którą obserwujemy, zupełnie jakbyśmy sami tę czynność wykonywali. Ma to ogromne znaczenie dla modelowania zachowań również u dzieci. Z czasem uczą się rozpoznawać niespójności w postawie rodziców¹⁸.

18 M. Komorowska, *Dzieci uczą się przez obserwację*: <https://bezchemiinarodze.pl/dzieci-ucza-sie-przez-obszerwacje> [dostęp: 31 października 2021].

DEMOKRACJA I PARTYCYPACJA

Obraz Michal Jarmoluk z Pixabay
<https://pixabay.com/pl/>

POJĘCIE DEMOKRACJI

Pojęcie demokracji jest trudne do precyzyjnego zdefiniowania ze względu na różnorodne tradycje społeczne, polityczne i kulturowe dotyczące jej wprowadzania. W prawnym aspekcie, demokracja jest uważana za ustrój regulowany w konstytucji, który gwarantuje: istnienie zbiorowego podmiotu władzy w państwie, rozwinięte prawa i wolności jednostek, trójpodział władzy, wolne wybory w tym swobodę konkurencji idei i programów wyborczych (choć nie absolutną) oraz szacunek dla praw mniejszości.

Demokracja może przybierać różne formy sprawowania władzy, które wzajemnie się nie wykluczają i mogą funkcjonować razem w systemie ustrojowym

danego państwa. Można ją podzielić na **demokrację przedstawicielską (pośrednią)**, gdzie decyzje podejmowane są przez wybranych przedstawicieli społeczeństwa i **demokrację bezpośrednią**, w której członkowie społeczeństwa uczestniczą osobiście w podejmowaniu decyzji publicznych, poprzez takie formy jak: zgromadzenie ludowe, referendum, plebiscyt, inicjatywa ludowa, konsultacja ludowa. W większości krajów demokratycznych dominuje forma demokracji przedstawicielskiej z elementami demokracji bezpośredniej. Tak jest również w Polsce. W dużych społeczeństwach trudno wprowadzić pełną demokrację bezpośrednią ze względu na bariery techniczne. Demokracja bezpośrednia jest powszechniej stosowana w krajach o jej długiej tradycji, takich jak Szwajcaria.

FORMY SPRAWOWANIA WŁADZY W RP

DEMOKRACJA
POŚREDNIA

WYBORY ORGANÓW SPRAWUJĄCYCH
WŁADZĘ W PAŃSTWIE:

- PREZYDENCKIE
- PARLAMENTARNE
(POSŁÓW I SENATORÓW)
- WŁADZ SAMORZĄDU
TERYTORIALNEGO
(RADNYCH SEJMIKÓW WOJEWÓDZTW,
RAD POWIATÓW
I GMIN ORAZ PREZYDENTÓW
LUB BURMISTRZÓW MIAST I WÓJTÓW)

ORAZ WYBORY EUROPEJSKIE
(POSŁÓW DO PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO)

DEMOKRACJA
BEZPOŚREDNIA

REFERENDUM:

- OGÓLNOKRAJOWE
(W SPRAWACH O SZCZEGÓLNYM
ZNACZENIU DLA PAŃSTWA)
- LOKALNE
(W SPRAWACH O SZCZEGÓLNYM
ZNACZENIU DLA WSPÓLNOTY
SAMORZĄDOWEJ)

ORAZ REFERENDUM EUROPEJSKIE
(WYRAŻENIE ZGODY NA PRZEKAZANIE
ORGANIZACJI MIĘDZYNARODOWEJ
LUB ORGANOWI MIĘDZYNARODOWEMU
KOMPETENCJE ORGANÓW WŁADZY
PAŃSTWOWEJ W NIEKTÓRYCH SPRAWACH)

POJĘCIE PARTYCYPACJI

Podobnie, jak w przypadku pojęcia demokracji, definiowanie partycypacji jest trudne ze względu na różnorodne modele, które przyjmuje. Partycypacja to aktywny udział obywateli w procesach decyzyjnych. Polega na osobistym udziale obywateli w sprawowaniu władzy, poprzez wykorzystanie elementów demokracji pośredniej i bezpośredniej – decyzje publiczne podejmowane są przy współudziale obywateli. Stopień udziału obywateli może obejmować informowanie, konsultowanie, a nawet współdecydowanie. Najczęściej występuje na poziomie samorządowym, ze względu na możliwość zastosowania środków technicznych (informacyjnych, organizacyjnych), które ułatwiają procesy partycypacji. Istotne jest również to, że partycypacja dotyczy spraw lokalnych, czyli bliskich lub znanych mieszkańcom. Proces partycypacji realizowany jest w ramach wprowadzenia do polskiego porządku prawnego **zasady pomocniczości**. Pośrednio wynika również z innych zasad – demokratycznego państwa prawnego, dialogu społecznego, czy zasady społecznej gospodarki rynkowej. Zasada pomocniczości (jedna z podstawowych zasad konstytuujących Unię Euro-

pejską) została zawarta w Konstytucji RP, chociaż wprost wymieniono ją jedynie w **preambule**. Nawiązania do szeroko pojętej partycypacji obywatelskiej znajdują się również w innych postanowieniach konstytucyjnych m.in. dotyczących:

- **obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej** (po spełnieniu warunków określonych w art. 118 ust. 2 Konstytucji),
- **posiadania przez każdego prawa do informacji** (o stanie środowiska, o działalności organów władzy publicznej, o osobach pełniących funkcje publiczne),
- **oceny funkcjonowania instytucji władzy** (skargi, petycje, wnioski).

Biorąc pod uwagę zmiany cywilizacyjne, takie jak powszechny dostęp do mediów cyfrowych, szybki obieg informacji i aktywność mieszkańców na portalach społecznościowych, obywatele coraz częściej pragną uczestniczyć w partycypacji i proponować konkretne rozwiązania, nie tylko śledząc działania władzy. Dużą rolę w tym procesie odgrywa także rosnąca świadomość i aktywność organizacji pozarządowych, które proponują konkretne rozwiązania oraz aktywizują do pożądanego działania władze.

WYBRANE FORMY PARTYCYPACJI

KONSULTACJE SPOŁECZNE

Proces dialogu pomiędzy przedstawicielami władz a mieszkańcami. Ma na celu zebranie głosów mieszkańców i podjęcie optymalnych decyzji z uwzględnieniem potrzeb społeczności.

Podstawa prawna: ustawa z 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40), z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1526), z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 547 ze zm.).

INICJATYWA LUDOWA

Obywatelska inicjatywa ustawodawcza. Prawo inicjatywy ustawodawczej przysługuje grupie co najmniej 100 tys. obywateli mających prawo wybierania do Sejmu.

Podstawa prawna: art. 118 ust 2 Konstytucji oraz ustawa z dnia 24 czerwca 1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 2120).

INTERESARIUSZE REWITALIZACJI

Rewitalizacja oznacza proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych. Odbywa się on przy aktywnym zaangażowaniu lokalnej społeczności: mieszkańców, przedsiębiorców oraz innych osób, które mają związek z obszarem poddawanym procesom rewitalizacji, czyli interesariuszy (aktorów). Interesariusze mają wpływ na przygotowanie, prowadzenie i ocenę procesów rewitalizacji (np. poprzez uczestnictwo w konsultacjach społecznych oraz w pracach komitetu rewitalizacji).

Podstawa prawna: ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 485 ze zm.).

PROCESY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Przepisy regulujące procesy planowania przestrzennego gwarantują uczestnictwo mieszkańców w gminnej polityce przestrzennej. Umożliwiają m.in. składanie wniosków do projektu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz projektu planu miejscowego, czy uczestnictwo w dyskusji publicznej.

Podstawa prawna: ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 503 ze zm.).

BUDŻET PARTYCYPACYJNY, FUNDUSZ SOŁECKI

Budżet partycypacyjny to forma demokracji uczestniczącej, w której mieszkańcy decydują o tym, w jaki sposób wydawać część budżetu publicznego. Polega na wyodrębnieniu w budżecie gminy określonej części przeznaczonej na inicjatywy zaproponowane przez mieszkańców i wybrane w głosowaniu bezpośrednim. Ta forma partycypacji promuje integrację sąsiedzką i kształtuje poczucie odpowiedzialności za przestrzeń, którą wspólnie użytkują lub zamieszkują mieszkańcy gminy. Służy poprawie bezpieczeństwa oraz zwiększeniu zaufania do administracji, poprzez nawiązywanie relacji pomiędzy mieszkańcami zaangażowanymi w proces, a przedstawicielami władz samorządowych, którzy wspierają ich działania. Pierwowzorem europejskich budżetów obywatelskich jest Ameryka Południowa. W Polsce pojawił się po raz pierwszy w Sopocie, w 2011 r. i od tego momentu szybko się upowszechniał, w szczególności w większych ośrodkach miejskich.

Budżet partycypacyjny nie został odgórnie uregulowany, dlatego może przybierać różnorodne formy zaproponowane przez gminę. Fundusz sołecki funkcjonuje w oparciu o przepisy ustawowy o funduszu sołeckim i zasady jego realizacji zostały ujednoczone. Dlatego istnieją pewne różnice dotyczące zasad wyodrębniania i funkcjonowania obu budżetów. Budżet partycypacyjny może mieć różne nazwy i odmiany np. we Wrocławiu funkcjonują 2 budżety: budżet obywatelski i fundusz osiedlowy, a część środków przeznaczana jest na dodatkowe inicjatywy mieszkańców w programie „Mikrogranty”.

Podstawa prawna: budżet partycypacyjny wprowadzany jest w formie uchwały rady gminy lub zarządzenia organu wykonawczego, w oparciu o art. 5a ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym; fundusz sołecki na podstawie ustawy z dnia 21 lutego 2014 r. o funduszu sołeckim (Dz. U. z 2014 r., poz. 301).

We Wrocławiu pod koniec 2022 r. otwarty został „Odlot. Strefa Partycypacji”. To miejsce spotkań, rozmów o mieście i przede wszystkim – miejsce, gdzie odbywają się konsultacje społeczne z udziałem osób mieszkających we Wrocławiu. Jedno z (jeszcze) niewielu takich miejsc w Polsce.

DLACZEGO TO MIEJSCE NAZYWA SIĘ ODLOT?

Nazwa nawiązuje do całkiem niedalekiej przeszłości – przez dziesięciolecia było tu biuro Polskich Linii Lotniczych LOT. Jest też odrobinę humorystyczna i ma kojarzyć się z kreatywną, pozytywną atmosferą, cechującą to nowe miejsce.

Istnienie „Odlotu” ma pomóc w rozwijaniu dialogu społecznego i edukowaniu w zakresie partycypacji społecznej, ma też zachęcać do aktywności obywatelskiej. Ma służyć także wspieraniu i promowaniu konsultacji społecznych i wszelkich działań partycypacyjnych realizowanych w stolicy Dolnego Śląska (m.in.: Wrocławski Budżet Obywatelski, Fundusz Osiedlowy, Mikrogranty, Inicjatywa Lokalna).

KTO JEST GOSPODARZEM TEGO MIEJSCA?

Miejscem tym kieruje w 2023 r. organizacja pozarządowa – Fundacja na Rzecz Studiów Europejskich (FEPS), która realizuje tu zadanie na zlecenie Wydziału Partycypacji Społecznej Urzędu Miejskiego Wrocławia. FEPS od wielu lat zajmuje się działaniami partycypacyjnymi i konsultacjami społecznymi zarówno w grodzie nad Odrą, jak też na terenie całej Polski.

DLACZEGO TO MIEJSCE JEST WAŻNE?

Pierwsi gospodarze miejsca, Fundacja na Rzecz Studiów Europejskich, i Wydział Partycypacji Społecznej, który zlecił to zadanie Fundacji, uważają, że warto rozmawiać i być blisko spraw, które dotyczą każdego. Konsultacje społeczne i partycypacja dają możliwość rozmowy na sprawy ważne dla Wrocławia, jego mieszkańek i mieszkańców. A w tym miejscu można wymienić się argumentami i opiniami, a tym samym, współdecydować o sprawach ważnych dla miasta – tych strategicznych i tych powszednich.

Partycypacja społeczna to udział w decydowaniu i kształtowaniu rzeczywistości: podwórka, osiedla czy rozwoju całego miasta, czyli o tym wszystkim, co spr-

wia, że życie w danym miejscu staje się lepsze i bardziej komfortowe. Konsultacje społeczne (jeden ze sposobów partycypacji) to czas, kiedy to osoby mieszkające we Wrocławiu doradzają urzędowi. To oni są bowiem ekspertkami i ekspertami: najlepiej znają lokalne problemy i swoje potrzeby.

CO BĘDZIE SIĘ DZIAĆ W ODLOCIE W 2023 R.?

Zgodnie z ustaleniami będą tam odbywać się konsultacje społeczne (również z młodymi i dla młodych, czyli dla dzieci i młodzieży); prowadzone będą rozmowy o sprawach miasta i organizowane będą spotkania, warsztaty, panele dyskusyjne, mediacje. W miejscu tym można będzie zasięgnąć informacji o działaniach partycypacyjnych i wziąć udział w szkoleniach dla przyszłych liderów/ liderek i animatorów/ animatorek działań społecznych. Wszystko to po to, by wzmacniać aktywność obywatelską i upowszechniać dobre praktyki i wiedzę.

Działania te przeznaczone są dla różnych grup odbiorców: dla osób mieszkających we Wrocławiu, pracujących w organizacjach pozarządowych, dla liderów i liderek działań partycypacyjnych w mieście oraz dla grup nieformalnych.

GDZIE ZNAJDUJE SIĘ ODLOT?

To nowe miejsce na społecznej mapie Wrocławia znajduje się na Przedmieściu Świdnickim przy ul. Piłsudskiego 34, czyli przy jednej z większych ulic w mieście. Lokal ulokowany jest na parterze budynku i został dostosowany dla osób ze szczególnymi potrzebami. Główne wejście znajduje się od strony ul. Piłsudskiego. Bez problemu można dojechać do „Odlotu” komunikacją miejską, rowerem i samochodem.

Informacje o tym, co się tam dzieje, można znaleźć na stronie internetowej Fundacji na Rzecz Studiów Europejskich i na Facebooku, na fanpage’u „Odlotu”.

„ODLOT. Strefa Partycypacji” jest miejscem realizacji w roku 2023 przez Fundację na Rzecz Studiów Europejskich zadania publicznego współfinansowanego przez Gminę Wrocław.

Ten materiał przygotował dla Was:

TRZECI SEKTOR

Art. 12 Konstytucji stanowi, iż Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji.

Trzeci sektor to pojęcie, które zawiera w sobie wszystkie formy działań społecznych, które znajdują się pomiędzy sektorem państwowym (administracja rządowa i samorządowa, instytucje publiczne) a rynkowym (podmioty nastawione na zysk). W trzecim sektorze działają organizacje nie nastawione na zysk (non-profit), działające w interesie publicznym (pro publico bono), ale nie stanowiące elementu struktury państwa, dlatego też mówimy o nich, że są to organizacje „pozarządowe”, organizacje społeczne. Prawną definicję organizacji pozarządowej można znaleźć w ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1327 ze zm.). Istnieją organizacje nie należące do trzeciego sektora, ale zostały z nimi zrównane pod względem prawnym – stosuje się do nich wskazane w przepisach regulacje, które przyznają im takie same możliwości działania, są to m.in. organizacje kościelne i wyznaniowe oraz spółdzielnie socjalne. Ze względu na szeroki zakres organizacji, które mieszczą się w definicji organizacji pozarządowej, w stosunku do niektórych ustawa może przyznać im szczególny status.

DZIAŁALNOŚĆ POŻYTKU PUBLICZNEGO

Niektóre organizacje pozarządowe mogą prowadzić działalność pożytku publicznego, czyli działalność społecznie użyteczną, prowadzoną w sferze zadań publicznych, których zakres został określony w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Te organizacje, po spełnieniu warunków ustawowych, mogą otrzymać status organizacji pożytku publicznego (OPP). Dzięki temu otrzymują dodatkowe uprawnienia, jak prawo do otrzymywania 1,5% podatku czy prawo do nieodpłatnego informowania w radio i telewizji publicznej o działalności tych organizacji. Posiadają także dodatkowe obowiązki. Status organizacji pożytku publicznego mogą uzyskać również organizacje spoza trzeciego sektora, jeżeli zostały wskazane w przepisach.

NGO

Popularny skrót NGO (od ang. non-governmental organization) nie zawiera w sobie wszystkich typów organizacji z trzeciego sektora, lecz zasadniczo odnosi się do dwóch najbardziej popularnych – fundacji i stowarzyszeń.

STOWARZYSZENIE

Stowarzyszenia tworzone są przez grupy osób **mających albo wspólne zainteresowania, które chcą rozwijać albo wspólny cel, który chcą osiągnąć**. Mogą zostać utworzone w każdym celu prawnie dozwolonym pod warunkiem, że nie będzie to cel zarobkowy. Ich powstawanie oraz funkcjonowanie reguluje ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. prawo o stowarzyszeniach (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 2261).

Cechami stowarzyszenia są:

- **dobrowolność,**
- **trwałość,**
- **samorządność,**
- **niezarobkowanie.**

Działalność stowarzyszenia opiera się na pracy społecznej członków, jednak do prowadzenia swych spraw stowarzyszenie może zatrudniać pracowników.

Wyróżniamy:

- **stowarzyszenia rejestrowe** – wymagają minimum 7 założycieli, stworzenia statutu i wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego,
- **stowarzyszenia zwykłe** – mają charakter uproszczony, wymagają minimum 3 założycieli, a zamiast uchwalenia statutu, przyjęcia regulaminu. Nie wymagają rejestracji w KRS, nie posiadają osobowości prawnej, nie mogą prowadzić działalności gospodarczej, ani posiadać oddziałów, natomiast wymagania formalne powstania takiego stowarzyszenia są uproszczone.

FUNDACJA

Podstawą funkcjonowania stowarzyszeń są ich członkowie, a w przypadku fundacji, taką podstawą jest **kapitał oraz cel, na który ten kapitał będzie przeznaczany**. Fundacja nie jest tak zależna od osób, jak stowarzyszenie, gdyż nie ma członków. Natomiast ważną osobą dla fundacji jest **fundator** (mogą być to też fundatorzy), który w akcie fundacyjnym określa cel (niedochodowy) oraz reguły dysponowania kapitałem, który przekazuje na rzecz fundacji. Fundatorami nie muszą być osoby fizyczne, gdyż fundacje powoływane są również przez osoby prawne, np. przedsiębiorstwa, a nawet przez administrację publiczną. Istotne jest, że fundacja nie powinna być tworzona w celu zaspokojenia prywatnego dobra, lecz dla dobra ogólnego. Majątek przeznaczony na realizację celu fundacji powinien umożliwić jej rozpoczęcie działań, jednak wcale nie musi być duży, gdyż fundacja może pozyskiwać środki w trakcie funkcjonowania.

Aktem prawnym regulującym proces zakładania fundacji jest ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 2167). Aby fundacja powstała, fundator musi ustalić wysokość funduszu założycielskiego i ustanowić akt fundacyjny. Czynność ta wymaga formy szczególnej – aktu notarialnego, dlatego fundator musi udać się do notariusza. Fundacja, podobnie jak stowarzyszenie rejestrowe, wymaga uchwalenia statutu, czyli dokumentu określającego organizację i sposób działania fundacji. Musi również zostać zarejestrowana w Krajowym Rejestrze Sądowym (KRS). Istnieje jeden wyjątek od reguły, dotyczącej warunków ustanowienia aktu fundacyjnego, gdyż fundacja może być ustanowiona także w testamencie. W takim przypadku nie musi zostać zachowana forma aktu notarialnego.

FUNDACJA CZY STOWARZYSZENIE?

Jeżeli założyciele chcą promować niszową dyscyplinę sportu i poszerzać wiedzę o tym sporcie poprzez wspólne spędzanie czasu, powinni utworzyć stowarzyszenie. Jeżeli ich celem jest popularyzacja sportu poprzez finansowe wsparcie i doskonalenie młodych zawodników (stypendia, nagrody), powinni założyć fundację.

Tworzenie nowych organizacji nie zawsze jest uzasadnione – jest bardzo prawdopodobne, że w okolicy działa już podobny NGOs.

Warto więc skorzystać z pomocy organizacji parasolowych zrzeszających organizacje pozarządowe. Szerszym wsparciem młodych organizacji zajmują się podmioty wspierające powstawanie i rozwój organizacji, takie jak działające na Dolnym Śląsku Centrum Wspierania Organizacji Pozarządowych prowadzone przez Fundację Umbrella.

SZCZEGÓLNE ODMIANY STOWARZYSZEŃ

Szczególnymi odmianami stowarzyszeń są organizacje o szczególnych celach, podobne do stowarzyszeń i mające osobowość prawną. Działają na mocy ustaw branżowych lub umów międzynarodowych i są to m.in.:

- **organizacje społeczne działające na podstawie odrębnych ustaw lub umów międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest stroną** (np. Polski Czerwony Krzyż, związki zawodowe),
- **organizacje wyznaniowe, których sytuacja prawna jest uregulowana ustawami o stosunku państwa do kościołów i innych związków wyznaniowych, działające w obrębie tych kościołów i związków**, przy czym do tych organizacji stosuje się przepisy ustawy prawo o stowarzyszeniach w tych sprawach, które nie zostały uregulowane odrębnie w przepisach branżowych;
- **kościóły i inne związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne**,
- **komitety wyborcze utworzone w związku z wyborami do Sejmu, do Senatu, wyborem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, wyborami do Parlamentu Europejskiego lub wyborami do organów samorządu terytorialnego**,
- **partie polityczne**, przy czym do tych organizacji nie stosuje się przepisów ustawy prawo o stowarzyszeniach.

NGO PODSTAWOWE RÓŻNICE

	STOWARZYSZENIE ZWYKŁE	STOWARZYSZENIE REJESTROWE	FUNDACJA
FUNKCJE	„proste” zrzeczenie grupy osób o wspólnych zainteresowaniach lub celach	zrzeczenie grupy osób o wspólnych zainteresowaniach lub celach	przeznaczenie majątku przez fundatora na publicznie użyteczny cel
WARUNKI REJESTRACJI	min. 3 członków	min. 7 członków	fundator + kapitał
REJESTRACJA	wpis do ewidencji stowarzyszeń zwykłych w starostwie [regulamin]	wpis do KRS [statut]	akt notarialny o ustanowieniu fundacji + wpis do KRS [statut]
WŁADZE	zarząd i nieobowiązkowy organ kontroli wew. (komisja rewizyjna)	walne zebranie członków, zarząd i obowiązkowy organ kontroli wew. (komisja rewizyjna)	zarząd i nieobowiązkowy organ kontroli wew. (rada fundacji)
DZIAŁALNOŚĆ EKONOMICZNA	nie może prowadzić działalności odpłatnej i gospodarczej [ułamna osoba prawna]	może prowadzić działalność odpłatną i gospodarczą [posiada osobowość prawną]	może prowadzić działalność odpłatną i gospodarczą [posiada osobowość prawną]

PARTIE POLITYCZNE

Partie polityczne są szczególnymi odmianami stowarzyszeń, lecz trudno mówić o ich pozarządowym charakterze, gdyż ich celem jest sprawowanie władzy w państwie. Są dobrowolnymi organizacjami, występującymi pod określoną nazwą, zrzeszającymi obywateli i posiadającymi określony program działania. Ich celem jest zdobycie władzy, lub wywieranie na nią wpływu, w dążeniu do realizacji własnych postulatów. Nie stosuje się do nich przepisów ustawy prawo o stowarzyszeniach. Sytuację prawną partii politycznych reguluje ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 372). Art. 13 Konstytucji zakazuje istnienia partii, których programy odwołują się do totalitaryzmu, nazizmu, faszyzmu lub komunizmu, a także tych, które propagują nienawiść rasową lub narodowościową, stosując przemoc w celu zdobycia władzy albo wpływu na politykę państwa, lub utajniają swoje struktury lub członkostwo.

Partia może korzystać z pełni praw dopiero po uzyskaniu wpisu do ewidencji prowadzonej przez Sąd Okręgowy w Warszawie. Wniosek musi być poparty przez co najmniej 1000 obywateli pełnoletnich i z pełną zdolnością do czynności prawnych. Wpis do ewidencji wiąże się z nabyciem przez partię osobowości prawnej. W demokratycznych państwach obowiązuje zasada jawności finansowania partii politycznych. Partie nie mogą prowadzić działalności gospodarczej, muszą także przekładać Państwowej Komisji Wyborczej sprawozdania wskazujące źródła finansowania i przeznaczenie ich funduszy. Aby otrzymać subwencję, partia musi uzyskać minimum 3% ważnie oddanych głosów na swoje okręgowe listy kandydatów na poziomie krajowym, tworząc własny komitet wyborczy, lub minimum 6% ważnie oddanych głosów na poziomie krajowym, gdy kandyduje w koalicji.

STOWARZYSZENIA OGRODOWE

Do 2014 r. zakładanie i prowadzenie Rodzinych Ogrodów Działkowych (ROD) stanowiło monopol Polskiego Związku Działkowców (PZD) – samodzielnej i samorządnej organizacji społecznej, powołanej do reprezentowania i obrony praw oraz interesów członków użytkujących działki w rodzinnych ogrodach działkowych. Potrzeba zmian w przepisach dotyczących funkcjonowania ROD wynikała z orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 11 lipca 2012 r. dotyczącego ustawy z 8 lipca 2005 r. o rodzinnych ogrodach działkowych. Orzeczenie zakwestionowało monopol PZD, obowiązek zrzeszania się działkowców w Związku, zwolnienie PZD z opłat i podatków oraz obowiązek przekazywania Związkowi ziemi przez samorządy. Zmiany prawne były konieczne, aby zabezpieczyć prawa dzierżawy działkowej i zapobiec ewentualnej likwidacji ROD przez właścicieli terenu, czyli gminy.

Obecnie ROD prowadzone są przez stowarzyszenia ogrodowe – szczególny rodzaj stowarzyszeń, do których stosuje się przepisy prawa o stowarzyszeniach oraz przepisy ustawy z dnia 13 grudnia 2013 r. o rodzinnych ogrodach działkowych (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1073). Ustawa reguluje zasady zakładania, funkcjonowania i likwidacji rodzinnych ogrodów działkowych, prawa i obowiązki działkowców, zasady ich zrzeszania się oraz zadania organizacji działkowców. Ponadto przepisy precyzują zasady dziedziczenia prawa do działki.

Prowadzenie ogrodów działkowych jest wspólnym przedsięwzięciem działkowców, którzy zrzeszają się w organizację w formie stowarzyszenia. Statut stowarzyszenia ogrodowego określa sposób nabywania członkostwa, czyli wskazuje jakie są możliwości zostania działkowcem w konkretnym Rodzinnym Ogrodzie Działkowym. W stowarzyszenie ogrodowe przekształcił się również PZD.

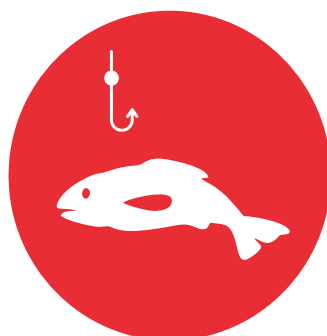

KLUBY SPORTOWE

Kluby sportowe to jedna z popularnych form uczestnictwa młodzieży w sportowej aktywności. Są to organizacje realizujących cele i zadania w zakresie danej dyscypliny sportu. Nie jest jednak prostą sprawą określenie ich formy organizacyjnej. Zgodnie z postanowieniami ustawy z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1599), klub sportowy działa jako osoba prawna (przyjmuje formę stowarzyszenia lub spółki akcyjnej) i nie może funkcjonować jako stowarzyszenie zwykłe. Jednak szczególnym rodzajem klubu sportowego jest uczniowski klub sportowy – działa na zasadach przewidzianych w przepisach ustawy prawo o stowarzyszeniach, z wyłączeniem przepisów dotyczących rejestracji w KRS. Podlega wpisowi do ewidencji prowadzonej przez starostę właściwego ze względu na siedzibę klubu. Członkami klubu są przede wszystkim uczniowie, rodzice i nauczyciele.

POLSKI ZWIĄZEK WĘDKARSKI

Polski Związek Wędkarski jest największym stowarzyszeniem miłośników wędkarstwa, a jego celem jest organizowanie wędkarstwa i kształtowanie etyki wędkarskiej. Zajmuje się także ochroną środowiska i populacji ryb oraz popularyzacją sportu wędkarskiego. Związek jest zorganizowany w oparciu o sieć oddziałów terenowych, które działają jako koła

i okręgi w obrębie całego kraju. PZW posiada prawo dysponowania około 35% powierzchnią wód śródlądowych w Polsce, co daje mu wyjątkową pozycję organizatora wędkarstwa. Żeby uzyskać uprawnienie do połowu na wodach PZW, należy wyrobić kartę wędkarską, otrzymać legitymację i opłacać składki (odpowiednie do rodzaju łowiska i wieku wędkarza). Jest to odrębne zezwolenie od wydawanego przez Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie zezwolenia „Nasze łowiska”. Obecnie Ministerstwo Infrastruktury prowadzi prace nad projektem jednego zezwolenia na wędkowanie na terenie całej Polski.

OCHOTNICZA STRAŻ POŻARNA

Obok Państwowej Straży Pożarnej (PSP), która jest zawodową formacją do walki z pożarami i innymi zagrożeniami, działania ratownicze prowadzą Ochotnicze Straże Pożarne (OSP) – organizacje pozarządowe w formie stowarzyszeń i jednocześnie jednostki ochrony przeciwpożarowej. Od niedawna ich działalność reguluje ustawa z dnia 17 grudnia 2021 r. o ochotniczych strażach pożarnych (Dz.U. z 2021 r. poz. 2490 ze zm.). Ochotnicze straże pożarne to umundurowane i wyposażone w specjalistyczny sprzęt jednostki, których zadaniem jest walka z pożarami, klęskami żywiołowymi i innymi lokalnymi zagrożeniami, a także prowadzenie specjalistycznych działań ratowniczych. Aby zostać strażakiem ratownikiem i brać udział w działaniach ratowniczych, należy mieć wiek w przedziale 18-65 lat oraz ukończyć szkolenie z pozytywnym wynikiem. Jednostki OSP ściśle współdziałają z jednostkami organizacyjnymi PSP.

Państwo nakłada na gminy obowiązek umownego uregulowania działań podejmowanych przez wszystkie OSP działające na jej terenie. Gmina zobowiązana jest do zapewnienia odpowiednich obiektów, wyposażenia i innych niezbędnych środków do działania, wynikających z przepisów ustawowych, w miarę swoich możliwości i środków.

KÓŁKA ROLNICZE

W terenach wiejskich i słabo zurbanizowanych, jednym ze sposobów na reprezentowanie interesów rolników jest tworzenie organizacji społeczno-zawodowych, takich jak kółka rolnicze. Tworzone są w celu zwiększenia i doskonalenia produkcji rolnej i działają na podstawie ustawy z dnia 8 października 1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 281). Obszarem działalności kółka rolniczego może być jedna lub kilka sąsiadujących ze sobą wsi oraz miasto. Zrzeszeni w nim mogą być właściciele, posiadacze lub użytkownicy gruntów rolnych, którzy prowadzą indywidualne gospodarstwo rolne, a także pełnoletni członkowie rodziny pracujący w gospodarstwie, jak również osoby, które przekazały gospodarstwo rolne za emeryturę lub rentę. Z inicjatywą założenia kółka rolniczego może wystąpić co najmniej dziesięć osób, w tym co najmniej osiem osób prowadzących gospodarstwo rolne. Członkowie założyciele wybierają spośród siebie komitet założycielski oraz uchwalają statut kółka rolniczego. Kółko podlega rejestracji w Krajowym Rejestrze Sądowym, a z chwilą jej dokonania nabywa osobowość prawną.

Jakie zalety ma jeszcze kółko rolnicze? Może zrzeszać się w gminnym bądź wojewódzkim związku rolników, kółek i organizacji rolniczych, a w wypadku nieprzyjęcia do takiego związku zrzesza się w Krajowym Związku Rolników, Kółek i Organizacji Rolniczych. Może być również założycielem i członkiem spółdzielni powołanej w celu świadczenia usług dla rolnictwa oraz innych rodzajów usług wynikających z potrzeb środowiska wiejskiego, do których stosuje się przepisy ustawy z dnia 16 września 1982 r. prawo spółdzielcze (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 648). Ta forma aktywności określana jest przyszłością działalności rolniczej, ze względu na proekologiczne rozszerzenie ich działań, takich jak sprzedaż bezpośrednia ekologicznych produktów rolnych oraz świadczenie usług agroturystycznych.

KOŁA GOSPODYŃ WIEJSKICH

Przed 29 listopada 2018 r. koła gospodyń wiejskich działały jako niezależne jednostki organizacyjne kółek rolniczych, na podstawie własnych regulaminów. Choć posiadały reprezentację w organach statutowych kółek, brak osobowości prawnej ograniczał ich działalność, dlatego niektóre z nich były rejestrowane jako stowarzyszenia. Obecnie podstawą prawną działalności kół gospodyń wiejskich jest ustawa z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2256). Koło utworzone lub przekształcone na jej podstawie ma osobowość prawną (po dokonaniu wpisu do Krajowego Rejestru Kół Gospodyń Wiejskich) i działa na podstawie statutu. Posiada zebranie członków i zarząd wybierany przez to zebranie. Każdy, kto ukończył 18 lat, może zostać członkiem koła, w tym także mężczyźni. Członkostwo w jednym jest jednoznaczne z wykluczeniem członkostwa w innym. Na terenie jednej wsi może działać tylko jedno koło, jednak siedzibą koła może być także teren sołectwa położonego w granicach administracyjnych miasta i miasto do 5000 mieszkańców.

Koło gospodyń wiejskich może posiadać status organizacji pożytku publicznego, może też prowadzić działalność zarobkową, w tym działalność odpłatną pożytku publicznego i działalność gospodarczą. Ważnym elementem działalności kół jest możliwość uzyskania wsparcia finansowego z budżetu państwa na realizację celów określonych w statucie, w tym dotacji przyznawanych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Mogą również skorzystać z różnych form finansowania poprzez ubieganie się o granty w licznych konkursach i programach, skierowanych bezpośrednio do kół gospodyń wiejskich lub umożliwiających im aplikowanie. W niektórych przypadkach może być łatwiej uzyskać finansowanie na konkretne działanie dla kół niż dla stowarzyszeń czy innych organizacji.

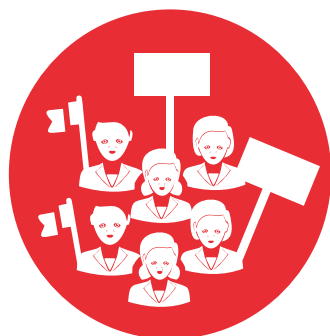
CZWARTY SEKTOR

INICJATYWY SPONTANICZNE

Pojęcie „trzeciego sektora” nie budzi już wątpliwości, ale w dyskursie społecznym możemy spotkać się również z pojęciem „czwarty sektor”. Ten termin odnosi się do nieformalnych i spontanicznych inicjatyw obywatelskich, które mogą, ale nie muszą, przekształcić się w działania prowadzące do powstania podmiotu trzeciego sektora. Są to często krótkotrwałe inicjatywy, z konkretnym celem, lokalne i nie rzadko sąsiedzkie. Również dla tego typu inicjatyw przewidziano formy finansowania, takie jak regranting (o czym w dalszej części opracowania), a także narzędzia prawne, które umożliwiają realizację inicjatyw społecznych.

ZGROMADZENIA PUBLICZNE

Oddolne inicjatywy społeczne często powstają na publicznych zgromadzeniach. Prawo do zgromadzenia gwarantuje Konstytucja w art. 57 zapewniając każdemu wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich. Ograniczenie tej wolności może być określone przez ustawę. Organizację zgromadzeń reguluje ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. prawo o zgromadzeniach (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1389). Zgodnie z zawartą w niej definicją, zgromadzeniem jest zgrupowanie osób na otwartej przestrzeni dostępnej dla nieokreślonych imiennie osób w określonym miejscu w celu odbycia wspólnych obrad lub w celu wspólnego wyrażenia stanowiska w sprawach publicznych. Wątpliwości dotyczące interpretacji czym jest zgromadzenie rozwiewa Trybunał Konstytucyjny: *zgromadzenie choć jest okazjonalne, nie jest jednak przypadkowym zgrupowaniem osób, lecz zgromadzeniem intencjonalnym, zwołanym przez jego organizatorów; ma swój konkretny cel, którym jest wyrażenie opinii lub idei albo też obrona*

określonych interesów przez jego uczestników (Wyrok TK z dnia 10 lipca 2008 r., P 15/08).

Organizatorem zgromadzenia może być każda osoba fizyczna jeśli ma pełną zdolność do czynności prawnych oraz osoba prawna (również organizacja pozarządowa). To oznacza, że dzieci nie mogą być organizatorami zgromadzeń, ale nie ma przeciwwskazań, by brały w nich udział. Udział dzieci w zgromadzeniach zależy od decyzji ich rodziców (lub opiekunów prawnych).

Formalności dotyczące organizacji zgromadzenia (uzyskanie zgody/zgłoszenie) różnią się w zależności od rodzaju zgromadzenia:

- **zgromadzenie zwykłe** – zamiar zorganizowania zgromadzenia należy zgłosić do organu gminy lub centrum zarządzania kryzysowego,
- **zgromadzenie spontaniczne** – odbywa się w związku z zaistniałym nagłym i niemożliwym do wcześniejszego przewidzenia wydarzeniem związanym ze sferą publiczną, którego odbycie w innym terminie byłoby niecelowe lub mało istotne z punktu widzenia debaty publicznej. Zgłoszenie takiego zgromadzenia nie jest wymagane,
- **zgromadzenie cykliczne** – jest specjalnym rodzajem zgromadzenia, które wymaga uzyskania zgody wojewody. Uzyskanie od wojewody zgody ogranicza prawo do organizowania innych zgromadzeń w tym miejscu i czasie, nawet jeśli były już wcześniej zgłoszone w gminie. Są to zgromadzenia, które są organizowane przez tego samego organizatora w tym samym miejscu lub na tej samej trasie co najmniej 4 razy w roku według opracowanego terminarza lub co najmniej raz w roku w dniach świąt państwowych i narodowych. Uzyskanie statusu zgromadzenia cyklicznego jest również możliwe, jeżeli tego rodzaju wydarzenia odbywały się w ciągu ostatnich 3 lat, nawet nie spełniając definicji zgromadzenia, a miały na celu w szczególności uczczenie doniosłych i istotnych wydarzeń dla historii Rzeczypospolitej Polskiej.

Organizatorzy zgromadzeń muszą spełnić szczegółowe obowiązki, aby zgromadzenie mogło się odbyć, a także nie zostało rozwiązane. Określa je ustawa, jednak w bardziej przystępny sposób opisane zostały na stronach różnych organizacji, np. Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka.

CZWARTY SEKTOR

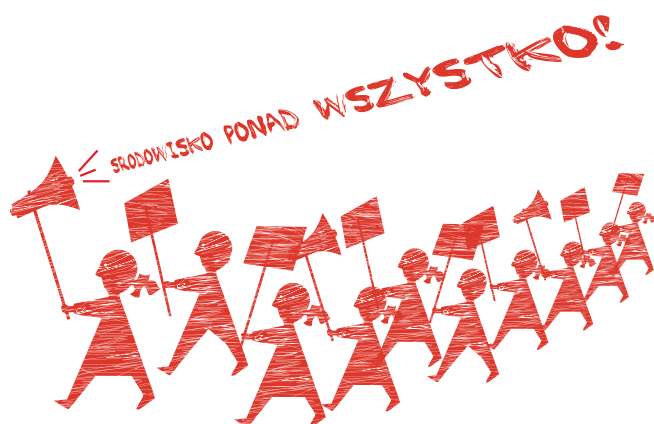

ZGROMADZENIA PUBLICZNE

To zgromadzenie nie wymaga zgłoszenia, jego spontaniczny charakter związany jest nagłym i nieprzewidzianym wydarzeniem, jakim może być wypadek na pasach, w którym uszkodzona została uczennica liceum.

ZGROMADZENIE SPONTANICZNE

To zgromadzenie zostało zaplanowane. Jego zamiar należy zgłosić do organu gminy lub centrum zarządzania kryzysowego. Może dotyczyć bardzo różnych postulatów, np. ochrony środowiska (Młodzieżowy Strajk Klimatyczny).

ZGROMADZENIE ZWYKŁE

To zgromadzenie odbywa się kolejny rok z rzędu i zostało zorganizowane w celu uczczenia doniosłego dla historii Rzeczypospolitej Polskiej wydarzenia, jakim jest rocznica odzyskania niepodległości przez Polskę. Wymaga uzyskania zgody wojewody, jednak ma pierwszeństwo przed innymi zgromadzeniami w tym miejscu i czasie, nawet jeżeli inne zgromadzenie już zostało zgłoszone.

ZGROMADZENIE CYKLICZNE

TAK, TO RÓWNIEŻ MOŻE BYĆ ZGROMADZENIE!

Chociaż w przepisach regulujących zgromadzenie spotkamy się wyłącznie z terminem „przejście”, w doktrynie nie ma wątpliwości, że zgromadzenie może być również przeprowadzone w formie przejazdu cyklistów. Stosowanie wykładni literalnej wykluczałoby przecież osoby niepełnosprawne poruszające się na wózkach. Potwierdza to linia orzecznicza.

ZDOLNOŚĆ

Przed zbadaniem możliwości udziału młodzieży w działaniach związanych z demokracją i partycypacją, warto wyjaśnić kilka pojęć

- **zdolność prawna** – to atrybut określony przepisami prawa cywilnego, oznaczający możliwość bycia podmiotem praw i obowiązków. Nie jest ona ograniczona wyłącznie do osób fizycznych, jednak **osoba fizyczna nabywa ją w momencie narodzenia** i posiada ją stale (zdolność prawna nie może zostać ograniczona). Osoby fizyczne tracą zdolność prawną w momencie śmierci lub po przeprowadzeniu procedury uznania za zmarłego. Warunkowo zdolność prawną może nabyć również dziecko poczęte [*nasciturus*]. Warunek ten odnosi się do przyszłego żywego urodzenia. Odpowiednie przepisy prawne określają możliwe korzyści dla nasciturusa (np. w zakresie spadkobrania). Zdolność prawna przysługuje również osobom prawnym oraz tym jednostkom organizacyjnym, którym przepisy przyznają osobowość prawną.
- **zdolność do czynności prawnych** – atrybut określony przepisami prawa cywilnego, oznaczający zdolność do dokonywania we własnym imieniu ważnych i wiążących czynności prawnych (nabywania praw i zaciągania zobowiązań, np. przez zawieranie umów). Osoba, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych może samodzielnie kształtować swoją sytuację prawną, co wiąże się z uzyskaniem **pełnoletności**. Zdolności do czynności prawnych nie mają osoby, które nie ukończyły 13 lat, oraz osoby ubezwłasnowolnione całkowicie.
- **ograniczona zdolność do czynności prawnej** – atrybut określony przepisami prawa cywilnego, który oznacza ograniczoną zdolność do dokonywania we własnym imieniu ważnych i wiążących czynności prawnych. Wykonywane czynności wymagają zgody (lub potwierdzenia) przez prawnego opiekuna (najczęściej rodzica), a w przypadkach wskazanych w ustawie zgody sądu opiekuńczego. Ograniczoną zdolność do czynności prawnych mają dzieci między **13 a 18** rokiem życia oraz osoby powyżej 18 roku życia ubezwłasnowolnione częściowo.

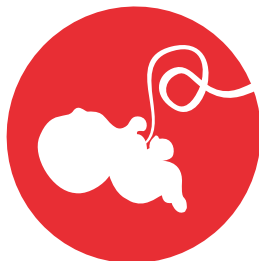
- **pełnoletność** – status prawny określony przepisami prawa cywilnego. W polskim porządku prawnym, aby osiągnąć pełnoletność **należy ukończyć 18 rok życia**. Wyjątek od tej zasady wprowadzają przepisy prawa rodzinnego, które nadają kobiecie możliwość osiągnięcia pełnoletności poprzez zawarcie małżeństwa, za zgodą sądu opiekuńczego, już w wieku 16 lat. Osiągnięcie pełnoletności wiąże się z uzyskaniem pełnej zdolności do czynności prawnych (chyba że osoba pełnoletnia została ubezwłasnowolniona).
- **małoletni** – status prawny określony przepisami prawa cywilnego, oznaczający osobę, która nie uzyskała pełnoletności (nie osiągnęła **18 lat** lub nie zawarła małżeństwa za zgodą sądu opiekuńczego). Osoby małoletnie, w zależności od wieku, mogą nie posiadać zdolności do czynności prawnej lub posiadać ograniczoną zdolność do czynności prawnej (**małoletni po ukończeniu 13 roku życia**).

Osoby, które śledzą informacje w mediach, zapewne spotkały się z dwoma innymi określeniami, które pojawiają się najczęściej w kontekście łamania prawa przez młodzież, tj. wykroczeń i przestępstw. Nie jest to przypadkowe, ponieważ te określenia są terminologicznie związane z prawem karnym:

- **nieletni** – osoba, która nie ukończyła **17 lat** (niezależnie od tego, czy jest pełnoletnia).
- **młodociany** – osoba, będąca sprawcą czynu zabronionego, która w chwili jego popełnienia nie ukończyła o **21 lat**, a w chwili orzekania w pierwszej instancji **24 lat**. Z pojęciem młodocianego spotkamy się również w prawie pracy – w nim oznacza osobę w wieku pomiędzy **15 a 18 lat**. Określa specjalny status młodocianego pracownika.

W opracowaniu pojawia się także pojęcie:

- **osobowość prawna** – zdolność osób prawnych do bycia podmiotem praw i obowiązków oraz do dokonywania we własnym imieniu czynności prawnych.

NASCITURUS

jeszcze nie posiada zdolności prawnej, ale jeżeli urodzi się żywe, będzie mogło czerpać korzyści określone w przepisach prawa (np. możliwość zostania spadkobiercą jeszcze w łonie matki)

NABYCIE ZDOLNOŚCI PRAWNEJ

0

uzyskuje zdolność do bycia podmiotem praw i obowiązków

OKOŁO

5/6

nie posiada nawet ograniczonej zdolności do czynności prawnych, może jednak samodzielnie zawierać umowy dotyczące drobnych spraw codziennego życia, takich jak np. zakup butki w sklepie

NABYCIE OGRANICZONEJ ZDOLNOŚCI DO CZYNNOŚCI PRAWNYCH

13

dokonywane przez nie czynności prawne wymagają zgody (lub potwierdzenia) przez prawnego opiekuna (najczęściej rodzica), a w niektórych przypadkach sądu opiekuńczego

15

może zostać zatrudnione na podstawie umowy o pracę, np. w celu wykonywania lekkich prac lub przygotowania zawodowego

NABYCIE ZDOLNOŚCI DO CZYNNOŚCI PRAWNYCH

18

może samodzielnie dokonywać czynności prawnych

16

wyjątkowo, kobieta która zawarła związek małżeński uzyskuje pełną zdolność do czynności prawnych

TWORZENIE I DZIAŁANIE W ORGANIZACJI

Czy małoletni może założyć stowarzyszenie lub zostać jego członkiem?

Ustawa prawo o stowarzyszeniach stanowi, że do momentu uzyskania pełnej zdolności do czynności prawnych, nie można zostać założycielem stowarzyszenia. Prawo tworzenia stowarzyszeń przysługuje obywatelom polskim mającym pełną zdolność do czynności prawnych i niepozbawionym praw publicznych, czyli nie przysługuje małoletnim. Dlatego, jeśli masz pomysł na działanie, ale nie posiadasz jeszcze pełnej zdolności, skorzystaj z pomocy osób dorosłych.

Jeśli jesteś osobą małoletnią w wieku od 16 do 18 lat, możesz bez przeszkód należeć do stowarzyszeń i korzystać z czynnego i biernego prawa wyborczego w organach stowarzyszenia, takich jak członkostwo w zarządzie. Niemniej jednak, większość członków zarządu stowarzyszenia musi posiadać pełną zdolność do czynności prawnych, co oznacza ukończenie co najmniej 18 lat.

Regulacje dotyczące udziału małoletnich członków są określone w statucie stowarzyszenia, jeżeli stowarzyszenie planuje powoływać małoletnich członków. Jeśli jesteś osobą, która nie ukończyła jeszcze 16 lat, zgodę na twoje członkostwo w stowarzyszeniu musi udzielić przedstawiciel ustawowy (bezpośredni opiekun, najczęściej jest to rodzic). Jednak tacy małoletni członkowie nie uzyskują jeszcze prawa udziału w głosowaniu na walnych zebraniach członków oraz zdolności do korzystania z czynnego i biernego prawa wyborczego do władz stowarzyszenia. Nie oznacza to jednak, że nie mają prawa uczestnictwa w walnych zebraniach stowarzyszenia, ponieważ mogą brać udział w dyskusji, a kiedy uzyskają wymagany prawem wiek, nabywają odpowiednie uprawnienia. Od powyższej reguły istnieje jeszcze

wyjątek, który dotyczy takich stowarzyszeń, których terenowa jednostka organizacyjna (np. koło, oddział) zrzesza wyłącznie małoletnich. W takim przypadku mogą oni wybierać i być wybierani do władz tej jednostki.

Warto również wiedzieć, że cudzoziemcy mający miejsce zamieszkania na terytorium RP mogą zrzeszać się w stowarzyszeniach, zgodnie z przepisami obowiązującymi obywateli polskich, natomiast niemający miejsca zamieszkania na terytorium RP mogą wstępować do stowarzyszeń, których statuty przewidują taką możliwość.

Czy małoletni może zostać fundatorem?

Osoba nieposiadająca zdolności do czynności prawnych, nawet ubezwłasnowolniona, może być fundatorem. Oznacza to, że nawet małoletni może złożyć oświadczenie o założeniu fundacji. Należy jednak pamiętać o przepisach prawa dotyczących czynności prawnych dokonywanych przez osoby niepełnoletnie.

Przeanalizujmy przepisy dla dwóch sytuacji:

- **małoletni, który ukończył 13 rok życia:** osoba o ograniczonej zdolności do czynności prawnej musi uzyskać uprzednią zgodę swojego przedstawiciela ustawowego na dokonanie takiej czynności. Jednak kiedy w grę wchodzi czynności prawne, które przekraczającą zwykły zarząd majątkiem małoletniego (prowadzące do zmiany jego wartości), takie czynności wymagają dodatkowego zezwolenia wydawanego przez sąd opiekuńczy. Założenie fundacji należy do tego rodzaju czynności, gdyż zmniejsza wartość majątku małoletniego. Zgoda opiekuna nie wystarczy aby zostać fundatorem. Potrzebna będzie zgoda sądu opiekuńczego;
- **małoletni, który nie ukończył 13 roku życia:** osoba nieposiadająca zdolności do czynności prawnej może dokonać czynności prawnej wyłącznie poprzez przedstawiciela ustawowego. W tym przypadku przedstawiciel ustawowy również będzie musiał uzyskać zgodę sądu opiekuńczego na założenie fundacji, ponieważ pojawią się takie same przeszkody, jak w sytuacji analizowanej powyżej. Jest to wyraz szczególnej ochrony majątku małoletniego.

ORGANIZACJE MŁODZIEŻOWE

Organizacje młodzieżowe to dobrowolne zrzeszenia młodzieży, zmierzające do realizacji wyznaczonych zadań. Część z nich działa w formie stowarzyszenia (np. organizacje harcerskie), ale są wśród nich i takie, które działają na podstawie odrębnych przepisów (np. samorząd uczniowski). Organizacje młodzieżowe zyskują coraz większe uznanie i znaczenie za sprawą licznych inicjatyw na szczeblu krajowym i międzynarodowym, które mają na celu umożliwienie dialogu i współpracy z młodymi ludźmi, a zwłaszcza z ich organizacjami. Są to, m.in.: Krajowe Rady Młodzieżowe – zrzeszenia funkcjonujące na szczeblu międzynarodowym, które integrują różne organizacje młodzieżowe na szczeblu lokalnym i krajowym oraz reprezentują je wobec władz. Na rzecz wsparcia organizacji młodzieżowych w Polsce działa Polska Rada Organizacji Młodzieżowych (PROM).

PROM jest zrzeszeniem 30 organizacji młodzieżowych, reprezentującym ich interesy w kontaktach na zewnątrz, m.in. z instytucjami państwowymi. Posiada status Krajowej Rady Młodzieży w rozumieniu prawa europejskiego oraz umów międzynarodowych. Posiada swoich przedstawicieli w Radzie Dialogu z Młodym Pokoleniem, czyli organie dialogu obywatelskiego pomiędzy przedstawicielami instytucji i władz publicznych a reprezentantami środowisk młodzieżowych. Prowadzi w Polsce program Unijnego Dialogu Młodzieżowego rozwijając w młodych ludziach postawy i umiejętności obywatelskie.

Wśród członków PROM szczególnie warte uwagi są takie organizacje jak:

- **Związek Młodzieży Wiejskiej** – organizacja skupiająca młodzież ze środowisk wiejskich i małomiasteczkowych,

- **Forum Młodych Lewiatan** – organizacja zrzeszająca młodych, którzy realizują ideę budowania społeczeństwa obywatelskiego przez promowanie przedsiębiorczości i społecznego zaangażowania młodzieży. Wspiera młodych ludzi w procesach zakładania działalności gospodarczej.

Jednostkami wspierającymi młodych ludzi w przedmiocie aktywizacji zawodowej i przedsiębiorczości są **Ochotnicze Hufce Pracy (OHP)** – to państwowe jednostki budżetowe nadzorowane przez ministra. Realizują zadania określone w ustawie o instytucjach rynku pracy i promocji zatrudnienia. Są to specjalistyczne inicjatywy na rzecz młodzieży (w szczególności młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym) oraz na rzecz bezrobotnych do 25 roku życia.

SAMORZĄD UCZNIÓW I STUDENTÓW

Podobnie jak w przypadku samorządu uczniowskiego, również w obrębie szkoły wyższej funkcjonuje ciało, którego celem jest współdziałanie w rozwiązywaniu problemów dotyczących życia studenckiego.

Samorząd studencki działa w oparciu o ustawę z dnia 20 lipca 2018 r. prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 574 ze zm.). Podobnie jak w przypadku samorządu szkolnego, tworzy go ogół studentów, a reprezentowany jest przez swoje organy. Samorząd prowadzi w uczelni działalność w zakresie spraw studenckich i posiada więcej kompetencji niż samorząd uczniowski. Przedstawiciele studentów powoływani są do niektórych organów uczelni i współuczestniczą w podejmowaniu uchwał przez organy uczelni. Decydują w sprawach rozdziału środków finansowych przeznaczonych przez uczelnię na sprawy studenckie, uczestniczą również w wyborze rektora.

W obrębie szkoły wyższej działają organizacje studenckie, takie jak koła naukowe, których celem jest rozwijanie zainteresowań naukowych i umiejętności swoich członków poprzez prowadzenie badań, projektów, konferencji... Działają także organizacje pozarządowe, a wśród nich najwięcej członków gromadzą: Niezależne Zrzeszenie Studentów, Zrzeszenie Studentów Polskich, Europejskie Stowarzyszenie Studentów Prawa ELSA.

ORGANIZOWANIE SIĘ MŁODYCH

MŁODZIEŻOWE DRUŻYNY POŻARNICZE

Ochotnicze Straże Pożarne (OSP) mogą tworzyć **młodzieżowe drużyny pożarnicze** lub **dziecięce drużyny pożarnicze**. Ich funkcjonowanie reguluje przywoływana już ustawa o ochotniczych strażach pożarnych. Drużyny tworzone są w celu zainteresowania dzieci i młodzieży działalnością szkoleniową, sportową oraz społeczną, poprzez zabawę, zawody sportowe, zloty, rajdy i wycieczki. Ich działania dotyczą ochrony przeciwpożarowej, bezpieczeństwa ludności i wpływu na środowisko. Uczą zasad bezpieczeństwa i współpracy w grupie, poznawania tajników służby strażackiej oraz zasad funkcjonowania systemu bezpieczeństwa przeciwpożarowego. Ważnym elementem działania drużyn jest poprawa sprawności fizycznej przez uprawianie sportu, w tym udział w zawodach sportowo-pożarniczych.

Do młodzieżowej drużyny pożarniczej lub dziecięcej drużyny pożarniczej mogą należeć osoby w wieku do 18 lat, za zgodą jednego z rodziców, opiekunów prawnych albo opiekunów faktycznych. Dolny wiek uczestnika reguluje statut OSP. Członek drużyny stawia pierwsze kroki na rzecz ochrony przeciwpożarowej po złożeniu ślubowania. Drużyny przygotowują młodzież do bezinteresownej pracy w ochotniczych strażach pożarnych, dlatego wielu pełnoletnich członków drużyn dołącza do OSP (kandydatem na strażaka można zostać już po ukończeniu 16 lat). Członkowie drużyny mogą otrzymać odznaczenie – Odznakę Świętego Floriana „Za Zasługi dla Społeczności Lokalnej”, którą przyznaje się osobom wyróżniającym się w podejmowaniu działań na rzecz ochrony życia, zdrowia, mienia lub środowiska. Przyznaje się również inne odznaczenia, na podstawie odrębnych ustaw lub regulaminów. Drużyny mogą otrzymywać dotacje od rządu i samorządu na wyposażenie oraz wsparcie ich działalności.

HARCERSTWO

Polskie harcerstwo wywodzi się z idei skautingu - ruchu wychowawczego, który rozwijał się na początku XX wieku w Europie. Na ziemiach polskich znalazł sprzyjające warunki, ze względu na narastające wśród młodzieży postawy niepodległościowe. Różnicę między tymi ruchami wyjaśnił symboliczny „założyciel” harcerstwa – Andrzej Małkowski: *harcerstwo to skauting plus niepodległość*. Chociaż dziś ruch harcerski to kilka różnych organizacji, odwołują się one do wspólnej historii i posługują się utrwalonymi symbolami, charakterystycznymi dla harcerstwa. Do najważniejszych organizacji harcerskich należą:

Związek Harcerstwa Polskiego jest największą polską organizacją harcerską, która powstała w 1918 r.

Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej ideowo i programowo kontynuuje tradycje i myśl wychowawczą polskiego harcerstwa, a jego korzenie sięgają 1980 r.

Chociaż harcerstwo starało się uregulować prawnie swoją działalność, do tej pory nie ma specjalnej ustawy regulującej ten ruch. Harcerstwo działa na podstawie przepisów ustawy prawo o stowarzyszeniach.

MŁODY WOLONTARIUSZ

Wolontariat stanowi dobrowolną, bezpłatną, świadomą „pracę” (świadczenie wolontarystyczne) na rzecz innych osób lub instytucji. Faktycznie wolontariusz nie świadczy pracy i nie jest pracownikiem, więc do świadczeń wolontariatu nie stosujemy przepisów kodeksu pracy, dlatego mówiąc o „pracy” posługujemy się cudzysłowem. Wolontariuszem jest osoba, która świadczy określone usługi ochotniczo i bez wynagrodzenia, natomiast warunki realizacji i korzystania z tych świadczeń reguluje przywoływana wyżej ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Określa ona również prawa i obowiązki wolontariusza.

Każdy może zostać wolontariuszem, włącznie z małoletnimi, jednak ze względu na brak pełnej zdolności do czynności prawnych u małoletnich, potrzebna jest zgoda ich opiekunów. Zakres obowiązków i okres odbywania wolontariatu reguluje porozumienie zawarte pomiędzy wolontariuszem a organizacją (jeżeli wolontariat trwa dłużej niż 30 dni, powinno zostać zawarte pisemnie). W celu zawarcia porozumienia, wolontariusz w wieku 13-18 lat potrzebuje zgody lub potwierdzenia opiekuna, natomiast w przypadku dzieci poniżej lat 13 stroną porozumienia będzie opiekun.

Wolontariusz ma prawo do otrzymania pisemnego zaświadczenia, potwierdzającego jego działalność wolontarystyczną, w którym zostaną wymienione jego obowiązki i wskazana liczba „przepracowanych” godzin. Organizacja może także wystawić opinię o wolontariuszu. Korzystający zobowiązany jest zapewnić wolontariuszowi ubezpieczenie od następstw nieszczęśliwych wypadków, jeżeli wykonuje świadczenia przez okres nie dłuższy niż 30 dni (jeżeli porozumienie przewiduje dłuższy czas, wolontariuszowi przysługuje zaopatrzenie z tytułu wypadku przy wykonywaniu świadczeń, na podstawie odrębnych przepisów). Jeżeli obowiązki wymagają odbycia podróży, organizacja powinna pokryć koszty przejazdu i diety (z tego obowiązku wolontariusz może ją pisemnie zwolnić).

RADA DIALOGU Z MŁODYM POKOLENIEM

Zgodnie z przepisami ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie organem administracji rządowej właściwym w sprawach pożytku publicznego i wolontariatu, w tym programowania, koordynowania i organizowania współpracy organów administracji publicznej i podmiotów działających w sferze pożytku publicznego, jest Komitet do spraw Pożytku Publicznego. Organami opiniodawczo-doradczymi Przewodniczącego Komitetu są: Rada Działalności Pożytku Publicznego oraz działająca od 2019 r. Rada Dialogu z Młodym Pokoleniem, która:

- wyraża opinie w sprawach dotyczących stosowania ustawy w zakresie dotyczącym młodego pokolenia oraz w sprawach projektów aktów prawnych oraz programów rządowych mu dedykowanych,
- inicjuje i wspiera działania na rzecz zwiększania poziomu partycypacji obywatelskiej młodych,
- tworzy forum dialogu między instytucjami społecznymi a organami władzy publicznej w zakresie dotyczącym młodego pokolenia,
- wspiera działalność instytucji dialogu obywatelskiego działających na rzecz młodego pokolenia, w tym dzieci i młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem młodzieżowych rad gmin.

W skład Rady wchodzi m.in. przedstawiciele Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Rzecznika Praw Dziecka, Prezesa Rady Ministrów, właściwych Ministrów, jednostek samorządu terytorialnego oraz (stanowiąc co najmniej połowę składu Rady): przedstawiciele organizacji pozarządowych i samorządowych rad młodzieżowych.

Od momentu jej powołania Rada zajęła się m.in.: pracami nad „Strategią RP na Rzecz Młodego Pokolenia”, wypracowaniem założeń nowego przedmiotu szkolnego „Biznes i zarządzanie”, opiniowaniem Rządowego Programu „Fundusz Młodzieżowy”.

BUDŻET PARTYCYPACYJNY A MŁODZI

Jak wskazano powyżej, od decyzji rady gminy zależy wyodrębnienie w budżecie gminy środków stanowiących budżet partycypacyjny i fundusz sołecki (funkcjonujący na terenie sołectw). Te dwie formy partycypacji są do siebie zbliżone i często do siebie porównywane, pamiętaj jednak, że są one nieco inaczej uregulowane prawnie. Budżet partycypacyjny nie jest odgórnie regulowany, natomiast funkcjonowanie funduszu sołeckiego opiera się na przepisach ustawy o funduszu sołeckim. Z tego powodu istnieją pewne różnice dotyczące zasad tworzenia i realizacji tych budżetów. Wątpliwości prawne wzbudza kwestia możliwości uczestnictwa w tych procesach młodzieży.

Sądy administracyjne prezentują różne stanowisko dotyczące tego, czy rada gminy ma dowolność w ustaleniu kto może oddawać głos na inicjatywę zgłaszaną w ramach budżetu partycypacyjnego. Przeważa stanowisko, że samodzielnie głosować może wyłącznie osoba mająca przynajmniej ograniczoną zdolność do czynności prawnych, a więc osoba, która ukończyła 13 lat. W przypadku budżetu obywatelskiego, możemy potkać się z bardziej liberalnym podejściem, gdyż niektóre gminy dopuszczają do głosowania nawet... niemowlęta (np. Wrocław). Zasady zgłaszania inicjatyw i udziału w głosowaniach dla osób poniżej 18 roku życia są ustanawiane przez radę gminy, co oznacza, że w każdej gminie mogą występować różne regulacje. W najbardziej elastycznych formach, nawet dzieci poniżej 13 roku życia mogą zgłaszać pomysły i głosować, za pośrednictwem rodzica lub opiekuna prawnego. Wiele gmin, szczególnie w dużych miastach stworzyło specjalne strony internetowe, na których znajdziesz warunki partycypacji osób niepełnoletnich.

MŁODZI KONSULTUJĄ

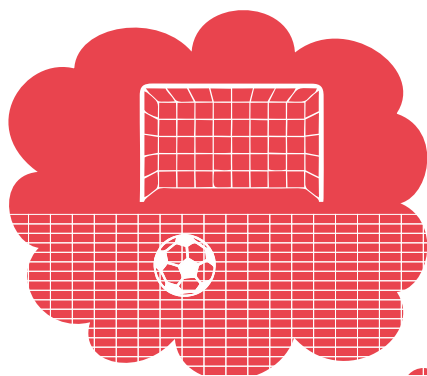
Konsultacje społeczne to proces zasięgnięcia opinii w sprawach ważnych dla władz oraz mieszkańców gminy. Gmina określa zasady i formy ich przeprowadzania, jednak niektóre procesy, takie jak rewitalizacja, wymagają ich niezbędności. Rewitalizacja, czyli proces wyprzedzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzona jest kompleksowo,

poprzez połączone działania na rzecz przestrzeni, gospodarki, jak i lokalnej społeczności. Członkowie społeczności lokalnej, w tym dzieci i młodzież, są bardzo ważnymi interesariuszami rewitalizacji i mają wpływ na jej przeprowadzanie. Działania prowadzone są na podstawie gminnego programu rewitalizacji, a ustawa gwarantuje interesariuszom uczestnictwo w konsultacjach społecznych oraz w pracach komitetu rewitalizacji. Gminy uwzględniają również młodzież i dzieci w procesach konsultacji przy użyciu różnych form, takich jak spotkania w szkołach lub innych wyznaczonych miejscach, możliwość wypełnienia ankiet lub zgłaszania uwag za pośrednictwem elektronicznych formularzy. Szczegółowe informacje o działaniach w zakresie rewitalizacji możesz znaleźć na stronach internetowych gminy (np. Wrocław rozmawia). Znajdziesz na nich również zasady uczestnictwa dzieci i młodzieży w procesach rewitalizacji, które odbywają się w Twojej gminie.

MŁODZI „NA PODWÓRKACH”

Młodzież może być bardzo zaangażowana w działania dotyczące poprawy jakości życia w swojej społeczności, również poprzez inicjatywy dotyczące nieestetycznej przestrzeni. Warto poznać kilka reguł, które pomogą robić to mądrze, nie łamiąc prawa:

- **naprawa lub zmiana elementów małej architektury (np. ławki, urządzenia na placach zabaw)** – za elementy małej architektury odpowiada właściciel lub zarządca, np. gmina (jeśli znajduje się na jej terenie) lub wspólnota/spółdzielnia mieszkaniowa. Obiekty małej architektury podlegają przepisom ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 ze zm.), a niedopełnienie obowiązków utrzymania ich w dobrym stanie podlega karze. W przypadku napotkania szkody, najlepiej jest najpierw poinformować właściciela/zarządcę terenu, a jeśli to nie przyniesie rezultatu, warto zwrócić się do Urzędu Nadzoru Budowlanego W sytuacjach, w których zagrożone jest zdrowie lub życie użytkowników, powiadom straż miejską lub policję.
- **stworzenie muralu** – wymaga uzyskania zgody właściciela lub zarządcy budynku. Musi on też sprawdzić pod względem technicznym i prawnym, czy w danym miejscu może powstać taki mural, a także czy nie jest wymagana zgoda odpowiedniej instytucji, np. konserwatora zabytków czy plastyka miejskiego.

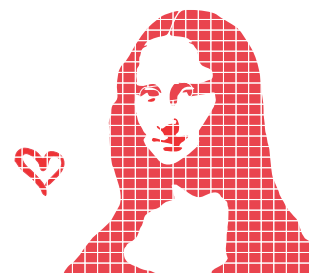
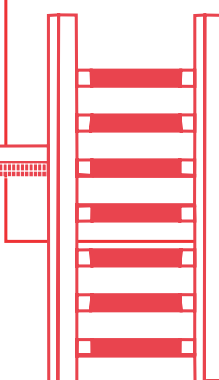
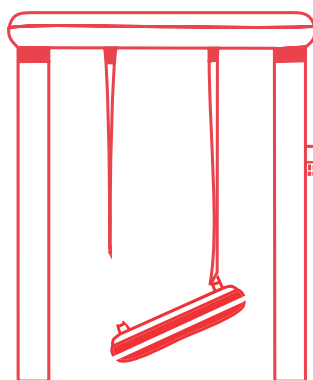
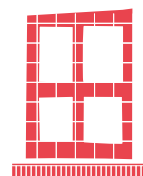
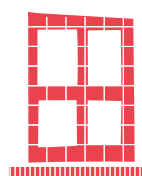
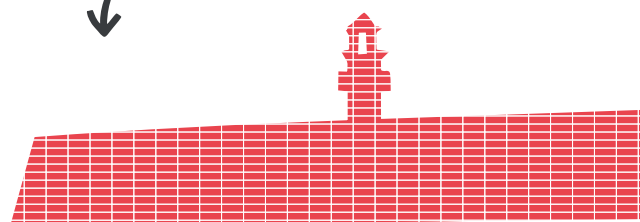

W OKOLICY BRAKUJE BOISKA

Sprawdź, czy w twojej gminie wyodrębniono środki, których wydatkowanie zależy od głosowania mieszkańców, takie jak budżet obywatelski, fundusz dla osiedli, fundusz sołecki. Sprawdź na stronie gminy, jakie obowiązują zasady zgłaszania i wybierania projektów.

CHCESZ MIEĆ WPŁYW NA WYGLĄD OKOLICY

Bierz czynny udział w konsultacjach społecznych. Jeżeli twoja okolica została objęta procesem rewitalizacji, jesteś jej interesariuszem. Sprawdź na stronie gminy, jakie są sposoby uczestniczenia w konsultacjach oraz procesach rewitalizacji.

ZEPSUTE ELEMENTY MAŁEJ ARCHITEKTURY

Poinformuj właściciela/zarządcę terenu, a jeżeli nie przynosi to skutku, Urząd Nadzoru Budowlanego. Jeżeli zagrożone jest zdrowie lub życie użytkowników, poinformuj straż miejską lub policję.

CHCESZ STWORZYĆ MURAL

Uzyskaj zgodę właściciela lub zarządcy budynku. Musi sprawdzić pod względem technicznymi i prawnym, czy mural może powstać. Być może zajdzie też konieczność uzyskania zgody odpowiedniej instytucji, np. konserwatora zabytków.

INSTYTUCJE KULTURY

Instytucje kultury to podmioty organizujące działalność kulturalną, funkcjonujące na podstawie ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 194). Są to m.in. teatry, opery, operetki, filharmonie, orkiestry, instytucje filmowe, kina, muzea, biblioteki, domy kultury, ogniska artystyczne, galerie sztuki oraz ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Działają na podstawie aktu o ich utworzeniu oraz statutu nadanego przez organizatora. Państwowe instytucje kultury tworzone są przez ministrów lub kierowników urzędów centralnych, a samorządowe instytucje kultury tworzone są przez jednostki samorządu terytorialnego.

Ogniska artystyczne to placówki artystyczne, prowadzące działalność społeczno-kulturalną oraz oświatową. Umożliwiają rozwijanie zainteresowań i uzdolnień artystycznych, realizując podstawowe formy wychowania i kształcenia artystycznego. Nauczanie odbywa się według programów ustalonych przez Ministerstwo Kultury i Sztuki oraz programów własnych. Rolą **domów kultury** (miejskich, wiejskich, dzielnicowych) jest poszerzanie dostępu do kultury, tworzenie warunków sprzyjających rozwojowi aktywności obywatelskiej oraz prowadzenie edukacji kulturalnej i artystycznej. Często łączone są z ośrodkami sportu i rekreacji. Domy kultury mają bardzo długą historię, gdyż powstawały już w XVIII w. Pełniły ważne funkcje patriotyczne w okresie zaborów, szerząc oświatę, kulturę i promując alfabetyzację niżej sytuowanych warstw społecznych. Ze względu na ich rozwój w okresie komunistycznym, dziś nierzadko postrzegane są stereotypowo. Obecnie są to instytucje nowoczesne, dobrze wyposażone, dlatego warto korzystać z ich oferty, w szczególności adresowanej do dzieci i młodzieży.

Ośrodki kultury chętnie konsultują działalność kulturalną z młodzieżą, tworząc młodzieżowe rady kultury, fora młodych lub zbliżone do nich ciała doradcze.

CENTRA AKTYWNOŚCI LOKALNEJ

Obok domów kultury, na terenach gmin powstają również Centra Aktywności Lokalnej (CAL). One nie są instytucjami kultury i pełnią inną rolę niż domy kultury, ponieważ ich oferta nie jest narzucona „z góry”. Celem CAL jest udostępnienie lokalnej społeczności infrastruktury i zasobów, umożliwiających tworzenie oferty społecznej oraz kulturalnej „szytej na miarę”. Dlatego oferta w CAL jest tworzona przez lokalną społeczność, projektowana zgodnie z aktualnymi potrzebami mieszkańców lub zdolnościami inicjatorów. Lokalna społeczność może skorzystać z zaproponowanego programu wydarzeń, ale może też zainicjować własne przedsięwzięcia lub aktywności. Oznacza to, że mieszkańcy mogą zgłosić do Centrum Aktywności Lokalnej potrzebę, taką jak warsztaty wyplatania ozdób z kwiatów, a operatorzy CAL, w ramach swoich sił i środków, mogą takie warsztaty zorganizować. Zaoferują wsparcie organizacyjne, merytoryczne lub promocyjne. Inicjatorzy działań, posiadający konkretne umiejętności, mogą zorganizować wydarzenie w CAL i wystąpić w charakterze mentorów – szkoleniowców.

CALe służą zwiększaniu zaangażowania małych społeczności oraz tworzeniu poczucia przynależności do danego miejsca i grupy, w szczególności poprzez integrację mieszkańców osiedla lub małej miejscowości. Są to również miejsca, w których można włączyć się w działania wolontariackie, lub też zgłosić potrzebę skorzystania z takiej pomocy.

CALe pełnią rolę inicjatora i uczestnika partnerstw lokalnych: szkół, rad osiedli, organizacji pozarządowych, grup nieformalnych, instytucji kultury, itp. Wspierają również aktywność młodzieżowych liderów.

Operatorami CALi są najczęściej organizacje pozarządowe, realizujące działania w ramach powierzonego im zadania publicznego.

DZIAŁAM DLA ŚRODOWISKA

Zgodnie z art 74 Konstytucji ochrona środowiska jest obowiązkiem władz publicznych natomiast art. 86 nakłada obowiązek dbałości o stan środowiska na każdego człowieka. Kształtuje więc zasadę współodpowiedzialności za środowisko zarówno poszczególnych jednostek, jak i organów państwa, określając normy regulujące: zadania władz publicznych w dziedzinie ochrony środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego, prawa i obowiązki jednostki w tym zakresie. Państwo zobowiązane jest zarówno chronić środowisko, jak też zapobiegać negatywnym dla zdrowia skutkom jego degradacji, wspierać działania obywateli na rzecz ochrony i poprawy stanu środowiska oraz prowadzić politykę zapewniającą bezpieczeństwo ekologiczne współczesnym i przyszłym pokoleniom.

Z ochroną środowiska silnie związane jest pojęcie **zrównoważonego rozwoju**, znajdujące zastosowanie w wielu aspektach ludzkiej działalności. Koncepcja zrównoważonego rozwoju wywodzi się z XIX-wiecznej gospodarki leśnej. Została przejęta przez doktryny ekonomiczne oraz ekologiczne ze względu na propagowaną filozofię rozumnego gospodarowania, właściwą dla zabezpieczenia przyszłości żyjących w nowoczesnych, prędko rozwijających się cywilizacjach. Adaptuje jej ideę – *wytnij tylko tyle drzew, ile jesteś w stanie zasadzić* – stosując ją odpowiednio w procesach gospodarowania. Najpełniej definicję zrównoważonego rozwoju oddaje wstęp do Raportu Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju „Nasza wspólna przyszłość” z 1987 r.: *...zrównoważony rozwój to taki rozwój, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie*. Dla zaspokojenia podstawowych potrzeb wszystkich ludzi oraz przyszłych generacji, należy zadbać o zrównoważony rozwój wszelkich dziedzin życia i ludzkiej działalności, w taki sposób, który

będzie miał na względzie wytrzymałość światowego systemu ekologicznego. To zobowiązanie znajduje się również w Konstytucji RP w art. 5 – Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Na rzecz klimatu i ekologii działa w Polsce około 3500 organizacji, dlatego nie trudno dziś jest zostać wolontariuszem lub zaangażować się w proekologiczne działania wspierające ich cele statutowe. Młodzież może włączyć się również w działania na szczeblu ogólnopolskim, np. uczestnicząc w inicjatywach Ministerstwa Klimatu i Środowiska.

Młodzieżowa Rada Klimatyczna

Młodzieżowa Rada Klimatyczna to organ doradczy przy Ministerstwie Klimatu i Środowiska, który wyraża opinie na temat planowanych zmian polityki, strategii i zmian legislacyjnych odnośnie środowiska oraz promuje wśród młodych ludzi postawy nastawione na aktywne współdziałanie w tym zakresie. W skład Rady wchodzi 32 młodych ludzi reprezentujących różne środowiska. Członkowie wybierani są w drodze naboru prowadzonego przez Ministerstwo (na podstawie Regulaminu dostępnego na stronie internetowej Ministerstwa).

MŁODZIEŻOWA
RADA EKOLOGICZNA
PRZY MINISTRZE ŚRODOWISKA

Młodzieżowa Rada Ekologiczna to ogólnopolska inicjatywa społeczno-edukacyjna działająca pod patronatem Ministra, mającą na celu poprawę stanu środowiska naturalnego i zwiększenie świadomości ekologicznej społeczeństwa. Rekrutacja do Rad kolejnych edycji odbywa się w drodze naboru, poprzez wypełnienie formularza zgłoszeniowego.

PRAWO WYBORCZE

Możliwość wybierania i bycia wybieranym warunkowane jest posiadaniem praw wyborczych. W państwach demokratycznych zasadniczo jednolicie rozumiana jest zasada powszechności prawa wyborczego. Oznacza zakaz wyłączenia od udziału w wyborach jednostek lub grup społecznych wchodzących w skład zbiorowości (suwerena). Zasada ta jest ograniczana cenzusami wyborczymi (wyłączeniami), z których obecnie powszechnie stosuje się trzy:

- **cenzus wieku** (omówiony poniżej),
- **cenzus obywatelstwa** (uzależnia prawo wyborcze od obywatelstwa, z tym że w kraje członkowskie UE przyznają obywatelom państw UE prawo do głosowania w wyborach na poziomie lokalnym),
- **cenzus zamieszkiwania** (uzależnia prawo wyborcze od stałego zamieszkania przez określony czas na terytorium państwa lub na terenie okręgu wyborczego – w Polsce odgrywa rolę w ordynacji do rad gmin, powiatów i sejmików województw). Istnieje również możliwość pozbawienia praw wyborczych, dwóch kategorii osób:
  - **całkowicie lub częściowo ubezwłasnowolnionych,**
  - **pozbawionych prawa na mocy wyroku sądu.**
- **CZYNNE PRAWO WYBORCZE** – prawo wybierania; umożliwia udział w głosowaniu i oddanie głosu na wybranego przez siebie kandydata (bądź w referendum),
- **BIERNE PRAWO WYBORCZE** – prawo do kandydowania; oprócz zróżnicowanego w zależności od rodzaju wyborów cenzusu wieku, może być odpowiednio ograniczane (np. przez zakaz łączenia mandatu z określoną inną funkcją lub stanowiskiem, czy też zakazem reelekcji).

Prawa wyborcze przysługują:

- w wyborach organów przedstawicielskich państwa:
  - **do Sejmu i Senatu,**
  - **na urząd Prezydenta Rzeczypospolitej,**
  - **do Parlamentu Europejskiego;**
- w wyborach organów samorządu terytorialnego:
  - **na urząd wójta, burmistrza, prezydenta,**
  - **do rady gminy,**
  - **do rady powiatu,**
  - **do sejmiku województwa.**

CENZUS WIEKU W RP

CZYNNE PRAWO WYBORCZE

18

BIERNE PRAWO WYBORCZE

18

rady gmin, rady powiatów, sejmiki województw

21

Sejm, Parlament Europejski

25

urząd wójta, burmistrza i prezydenta miasta

30

Senat

35

urząd prezydenta RP

Przyczyną stosowania takiego zróżnicowania jest przeświadczenie, że działalność publiczna i pełnienie określonych funkcji wymagają doświadczenia oraz ugruntowanych poglądów.

MOŻLIWOŚCI

Cenzus wieku ograniczający czynne i bierne prawa wyborcze nie oznacza, że dla młodzieży nie ma miejsca w polityce. Wręcz przeciwnie, polityka coraz chętniej otwiera się na ludzi młodych – przyszłych wyborców i kandydatów. Nie tylko poprzez prowadzenie wśród nich działań edukacyjnych, dotyczących praw wyborczych, ale również poprzez włączanie młodzieży w procesy szkolenia praktycznych umiejętności politycznych. Podstawowym sprawdzianem dla stawiających pierwsze kroki w polityce jest udział w gremiach szkolnych, czyli w samorządzie klasowym i samorządzie uczniowskim. Udział w wyborach w charakterze kandydata do samorządu wiąże się z przejściem podobnej drogi, jak w przypadku „dorosłego” kandydowania, czyli ze zdobywaniem poparcia społeczności, która nie koniecznie kandydata zna, więc wymaga od niego posiadania zbieżnego z ich potrzebami programu politycznego. Zainteresowani działalnością polityczną poza szkołą, również znajdą dla siebie sporo możliwości. Mogą uczestniczyć w działaniach młodzieżowych organizacji politycznych (mniej lub bardziej, związanych z działającą partią polityczną), zasiadać w strukturach rad młodzieżowych (gminy, powiatu, województwa), a także spróbować sił w konkursie, który umożliwi udział w specjalnej sesji Sejmu RP.

MŁODZIEŻOWE ORGANIZACJE POLITYCZNE

Młodzieżowe organizacje polityczne w Polsce mają bogatą i skomplikowaną przeszłość, dlatego wśród osób starszych mogą wywoływać mieszane skojarzenia, ze względu na działalność tych organizacji w okresie komunistycznym. Dziś te organizacje mają charakter nowoczesny, a wśród nich możemy wyróżnić organizacje deklarujące związek z konkretną partią polityczną i organizacje deklarujące niezależność względem partii politycznych. Te drugie skupiają młodzież wyznającą wartości bliskie określonym światopoglądom politycznym.

Organizacje młodzieżowe działają najczęściej, w formie stowarzyszenia. Funkcjonują także organizacje wyodrębnione w strukturze wewnętrznej partii macierzystej, przy strukturach terenowych partii. W statutach, bądź regulaminach, określają warunki członkostwa w tym minimalny i maksymal-

malny wiek działaczy (np. 16-30 lat).

Członkostwo w organizacjach politycznych daje młodym ludziom możliwość sprawdzenia swoich umiejętności i ułatwia zrozumienie procesów funkcjonowania struktur politycznych. Ta działalność może spotykać się również z ostrą krytyką pedagogów. Przeciwnicy działalności politycznej młodzieży zwracają uwagę na negatywny aspekt ich udziału w procesach przedwyborczych, a w szczególności na przepracowanie młodych działaczy. Krytykują ich udział w procesach agitacji wyborczej, w tym w pracach fizycznych obejmujących rozwieszanie i pilnowanie prospektów wyborczych. Dlatego członkostwo w takich organizacjach powinno być świadome i przemyślane.

SEJM DZIECI I MŁODZIEŻY

Sejm Dzieci i Młodzieży to projekt edukacyjny prowadzony przez Kancelarię Sejmu w postaci konkursu, który umożliwia młodym ludziom udział w „symulacji” prawdziwego posiedzenia Sejmu i poznanie sposobu jego pracy. Należy mieć na uwadze, że Sejm Dzieci i Młodzieży nie jest organizacją przedstawicielską młodzieży, jego uczestnicy nie są wyłaniani w wyborach i nie posiadają legitymacji demokratycznej. Jest to coroczne wydarzenie, którego zwieńczeniem jest udział uczniów (zwycięzców konkursu) w specjalnie przygotowanej na potrzeby tego wydarzenia sesji Sejmu, która odbywa się w Międzynarodowym Dniu Dziecka (1 czerwca). Inicjatywa powstała w 1994 r. i z biegiem czasu ulegała zmianom. Jej głównym celem jest przygotowanie młodzieży do świadomego uczestnictwa w życiu publicznym. Tematy posiedzeń dzieci i młodzieży podejmują aktualne kwestie społeczno-polityczne, kulturalne czy gospodarcze.

Szersze informacje na temat projektu oraz zasady uczestnictwa dostępne są na stronie internetowej inicjatywy.

MŁODZI POLITYCY

PARLAMENT MŁODYCH

Pierwsze posiedzenie Parlamentu Młodych Rzeczypospolitej Polskiej odbyło się 1 czerwca 2018 r. w Warszawie (jeszcze w ramach Parlamentu Dzieci i Młodzieży). Jest to organizacja młodzieżowa skupiająca młodych o różnych poglądach społecznych i gospodarczych w wieku od 15 do 21 lat. Łączy młodzież zainteresowaną dyskusją na bieżące tematy społeczne, ekonomiczne, kulturalne i polityczne, oraz posiadającą inicjatywę do wdrażania pomysłów i realizowania pasji. Działa w szerszej formule niż Sejm Dzieci i Młodzieży, składa się ze 120 parlamentarzystów i Zarządu krajowego (zaplecza administracyjnego w województwach). Kadencja parlamentarzystów trwa rok, ale mogą oni zostać wybrani przez Komisję Rekrutacyjną więcej niż jeden raz. Dzięki symulacjom obrad, spotkaniom z politykami i urzędnikami państwowymi, a także przynależności do wybranej frakcji politycznej, pozwala na zapoznanie się z funkcjonowaniem władzy ustawodawczej w Polsce.

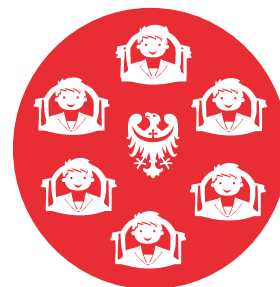
Więcej informacji o tej inicjatywie można uzyskać na profilu Parlamentu Młodych na portalu Facebook.

Młodzież może także uczestniczyć w działalności Europejskiego Parlamentu Młodzieży, który działa w Europie już od 1987 r. jako niezależna i ponadpartyjna organizacja non-profit.

Europejski Parlament Młodzieży

RADY MŁODZIEŻOWE

Na szczeblu lokalnym młodzi działacze mają możliwość aktywnego uczestnictwa w młodzieżowych radach gmin, powiatów i sejmików województw. Od 2021 r. działalność rad młodzieżowych uległa profesjonalizacji, co związane jest z przyjęciem ustawy z dnia 20 kwietnia 2021 r. o zmianie ustawy o samorządzie gminnym, ustawy o samorządzie powiatowym, ustawy o samorządzie województwa oraz ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Brak osobowości prawnej rad faktycznie ogranicza zakres ich działania, dlatego pojawił się postulat nadania radom konkretnych ram organizacyjnych. Nowelizacja przepisów umożliwiła ujednoczenie norm regulujących tworzenie rad przez organy stanowiące, unormowała charakter prawny tych ciał, tryb tworzenia, uprawnienia oraz podstawy ich działania. Uregulowała również istotną kwestię mającą wpływ na funkcjonowanie tych rad, wprowadzając zasady ich finansowania.

Rady młodzieżowe umożliwiają kształtowanie faktycznej reprezentacji młodzieży w relacjach z lokalnymi samorządami i instytucjami publicznymi. Powstają najczęściej w gminach miejskich, w których funkcjonują szkoły ponadpodstawowe oraz aktywnie działają organizacje pozarządowe, aktywizujące lokalne środowisko młodzieżowe. Wraz z nowelizacją przepisów o radach młodzieżowych, rząd przygotował specjalne programy aktywizujące tworzenie rad oraz zapewniające im dodatkowe wsparcie finansowe.

Powołując radę organ stanowiący nadaje jej statut regulujący jej funkcjonowanie, w tym określający zasady działania rady, tryb i kryteria wyboru jej członków, zasady wygaśnięcia mandatu i odwołania członka rady, a także szczegółowe zasady zwrotu kosztów oraz delegowania przedstawicieli rady na wydarzenia, na których reprezentują oni radę młodzieżową.

RADY MŁODZIEŻOWE

MŁODZIEŻOWA RADA GMINY

MŁODZIEŻOWA RADA POWIATU

MŁODZIEŻOWA RADA WOJEWÓDZTWA

Z INICJATYWY

- RADY GMINY
- WÓJTA
(BURMISTRZA, PREZYDENTA)

- RADY POWIATU
- ZARZĄDU POWIATU

- SEJMIKU WOJEWÓDZTWA
- ZARZĄDU WOJEWÓDZTWA

- PODMIOTÓW REPREZENTUJĄCYCH ZAINTERESOWANE ŚRODOWISKA,
W SZCZEGÓLNOŚCI ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH (I INNYCH WSKAZANYCH W USTAWIE), SAMORZĄDU UCZNIOWSKIEGO
LUB SAMORZĄDU STUDENCKIEGO Z TERENU DANEJ GMINY, POWIATU, WOJEWÓDZTWA

ZA ZGODĄ

RADY GMINY

RADY POWIATU

SEJMIKU WOJEWÓDZTWA

UCHWAŁA ORGANU STANOWIĄCEGO O UTWORZENIU RADY

NADANIE STATUTU RADZIE

ZAPEWNIENIE OBSŁUGI ADMINISTRACYJNO-BIUROWEJ

POWOŁANIE KOORDYNATORA RADY MŁODZIEŻY - OPIEKUNA RADY

PRZEPROWADZENIE WYBORÓW NA ZASADACH USTALONYCH W STATUCIE

OPINIOWANIE
PROJEKTÓW UCHWAŁ
DOTYCZĄCYCH
MŁODZIEŻY

UDZIAŁ
W OPRACOWANIU
DOKUMENTÓW
STRATEGICZNYCH
NA RZECZ MŁODZIEŻY

MONITOROWANIE
REALIZACJI
DOKUMENTÓW
STRATEGICZNYCH
NA RZECZ MŁODZIEŻY

ZAPYTANIA LUB WNIOSKI
W FORMIE UCHWAŁY,
DO ORGANU
WYKONAWCZEGO
(ODPOWIEDŹ
W TERMINIE 30 DNI)

DZIAŁANIA
NA RZECZ MŁODZIEŻY,
W SZCZEGÓLNOŚCI
W ZAKRESIE EDUKACJI
OBYWATELSKIEJ

FINANSOWANIE DZIAŁALNOŚCI MŁODYCH

FINANSE ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH

Podstawą finansowania młodych organizacji, czyli takich, które działają nie dłużej niż 3 lata, są najczęściej **składki członkowskie** (zbierane przez stowarzyszenia) oraz **darowizny od osób fizycznych i prawnych**. Przeznaczone są na cele lub działania zgodne ze statutem organizacji. Organizacje mogą otrzymywać nie tylko środki finansowe, lecz także **dary rzeczowe**, jak sprzęt komputerowy, sportowy, itp. Ważne jest, aby pamiętać, że takie dary również mogą służyć realizacji celów statutowych, np. sprzęt biwakowy w celu organizacji wyjazdów harcerzy, czy też samochód do przewozu osób niepełnosprawnych w organizacji działającej na rzecz osób z niepełnosprawnościami. Organizacje mogą również przyjmować **darowizny w postaci usług**, np. doradztwa prawnego, czy stworzenia strony internetowej. Kolejnym istotnym sposobem finansowania organizacji są **dotacje i granty**. Zazwyczaj sięgają po nie organizacje dojrzałe, które mają na tyle rozwinięty profil działania oraz zespół fachowców, że będą w stanie odpowiednio taką dotacją lub grant zagospodarować. Te środki mają charakter celowy, czyli są przeznaczone na konkretne działanie o z góry określonym celu, często związanym z zakresem działań sztywno określonym w konkursie, w którym organizacje starają się o finansowanie. Realizowane są na podstawie pisemnej umowy, która zawiera kosztorys finansowanego projektu. Młode i niewielkie organizacje również mogą starać się o przyznanie dotacji, zwłaszcza gdy w ich przedmiocie działania lub na terenie jednostek samorządu w których działają, funkcjonują programy wspierające młode organizacje **mikrodotacjami**.

Organizacje mające status pożytku publicznego, wpisane na odpowiednią listę prowadzoną przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, mogą otrzymywać środki od podatników w postaci **1,5% podatku**. Niektóre organizacje mogą prowadzić **działalność odpłatną pożytku publicznego**, czyli działalność mieszczącą się w sferze pożytku publicznego, za którą pobierają opłaty. Niektóre organizacje decydują się na prowadzenie **działalności gospodarczej**. Ma ona charakter pomocniczy, a zysk z niej jest również przeznaczany na działalność statutową.

Powyższa lista nie wyczerpuje wszystkich możliwości finansowania organizacji. Warto jeszcze poruszyć temat **zbiórek publicznych**, które organizowane są w miejscach publicznych na cele pożytku publicznego, poprzez zbieranie ofiar w gotówce lub darów rzeczowych. Ich organizacja jest ściśle uregulowana i wymaga odpowiedniego zgłoszenia na portalu zbiorów publicznych (za zbiórki prowadzone bez zgłoszenia grozi kara grzywny). **Zbiórkami publicznymi nie są natomiast popularne zbiórki internetowe, czy koleżeńskie zbiórki między znajomymi.**

Popularnym sposobem pozyskiwania środków są również **loterie fantowe**. W ich przypadku należy mieć na uwadze, że organizacja loterii jest dosyć restrykcyjnie uregulowana prawnie, a niezajomość tych przepisów grozi karą grzywny za popełnienie przestępstwa skarbowego! Loteria fantowa jest rodzajem gry losowej, której organizacja podpada pod wymogi ustawy z dnia 19 listopada 2009 r. o grach hazardowych (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz 888 ze zm.). Prawo do zorganizowania loterii mają różne podmioty: osoby fizyczne (czyli także grupy nieformalne), osoby prawne (w tym fundacje i stowarzyszenia) oraz jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej (np. stowarzyszenia zwykłe). Podczas organizacji loterii należy pamiętać o wymogu uzyskania zezwolenia lub też zgłoszenia do właściwych organów administracji skarbowej (urzędu celno-skarbowego). Obowiązek uzyskania zezwolenia zależy od wysokości puli nagród (wysokość kwoty bazowej jest zmienna, w 2022 r. wynosiła 5774,13 zł, a w 2023 r. wynosi 6656,44 zł). Właściwy organ administracji skarbowej ma prawo kontroli czy loteria jest organizowana zgodnie z przepisami ustawy o grach hazardowych. Organizator musi wskazać cel, na który zostaną przeznaczone zyski z loterii i stworzyć regulamin gry loteryjnej. Loteria obciążona jest podatkiem od sprzedaży losów, a organizowana na podstawie zezwolenia opłatą, od których obowiązują zwolnienia.

Organizacje działające na podstawie prawa o stowarzyszeniach i jednocześnie przepisów odrębnych, takie jak ochotnicze straże pożarne, czy kluby sportowe, finansują swoje działania także ze środków samorządu lokalnego oraz dedykowanych programów.

FORMY FINANSOWANIA ORGANIZACJI

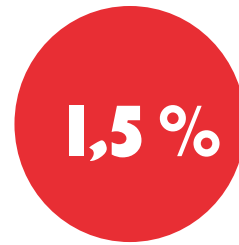
SKŁADKI CZŁONKOWSKIE
(stowarzyszenia)

DAROWIZNY
OD OSÓB FIZYCZNYCH
I PRAWNYCH

DOTACJE I GRANTY

1,5 % PODATKU
DLA OPP

DZIAŁALNOŚĆ ODPLATNA
POŻYTKU PUBLICZNEGO

DZIAŁALNOŚĆ
GOSPODARCZA

UWAŻAJ PRZY ORGANIZACJI!

ZBIÓRKI PUBLICZNE

Ich organizacja jest ściśle uregulowana i wymaga odpowiedniego zgłoszenia na portalu zbiórek publicznych.

LOTERIE FANTOWE

Ich organizacja jest restrykcyjnie uregulowana prawnie, ponieważ jest to rodzaj gry losowej (hazard).

REGRANTING

Nie wszystkie organizacje mogą uzyskiwać zewnętrzne finansowanie, ponieważ wśród organizacji młodzieżowych jest sporo takich, które nie mają osobowości prawnej. Oznacza to, że nie mogą bezpośrednio pozyskiwać funduszy na swoją działalność. Dla nich przewidziano inne formy wsparcia instytucjonalnego, w tym z wykorzystaniem coraz bardziej popularnego mechanizmu regrantingu. Ta forma wsparcia przewiduje przyznawanie środków finansowych w formule małych grantów, które docierają do odbiorców „przez pośredników”. Pomiędzy instytucją finansującą a odbiorcą znajduje się podmiot trzeci – operator. Jest to najczęściej organizacja pozarządowa, która otrzymuje środki w formie grantu i dysponuje nimi odpowiednio, aby z puli środków grantowych zapewnić właściwą obsługę projektu oraz rozdzielić je na mniejsze granty, przyznawane w ramach konkursu. Operator jest w pełni odpowiedzialny za gospodarowanie środkami finansowymi przeznaczonymi na projekty i zgodnie z umową z instytucją finansującą: wybiera projekty (na podstawie określonych w konkursie warunków), wypłaca środki, monitoruje i rozlicza projekt, a finalnie sprawozdaje się z całości realizacji zadania. Na szczeblu krajowym mechanizm ten wykorzystano w rządowym programie **Fundusz Młodzieżowy**, wspierającym działania służące aktywizacji społecznej młodzieży. Koncepcja programu jest spójna z innymi podjętymi w ostatnim czasie projektami zwanymi z aktywizacją młodzieży, takimi jak: utworzenie **Rady Dialogu z Młodym Pokoleniem**, powołanie **Pełnomocnika Rządu do spraw Polityki Młodzieżowej**, zainicjowanie prac nad **Strategią RP na Rzecz Młodego Pokolenia**. Celem programu jest tworzenie i aktywizacja rad młodzieżowych, aktywizacja samorządów uczniowskich i studenckich, wzmocnienie kompetencji organizacji młodzieżowych. Program obsługuje Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego.

Tobie się uda - Solidarność
Plakat 1989 r.
Narodowe Archiwum Cyfrowe
<https://www.nac.gov.pl/>

PRAWA I OBOWIĄZKI

PAŃSTWO PRAWA

Artykuł 2 Konstytucji stanowi, że Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, realizującym zasady sprawiedliwości społecznej. Oznacza to, że ustrój Polski opiera się na modelu państwa prawa, podobnie jak w przypadku innych państw demokratycznych. Czym charakteryzuje się państwo prawa? Czy wystarczy, że w państwie tym funkcjonują źródła prawa?

Państwo prawa to państwo oparte na poszanowaniu prawa. To państwo demokratyczne – jego obowiązkiem jest zapewnienie równości względem prawa wszystkim obywateli. Państwo prawa gwarantuje obywatelom szereg praw i wolności oraz zapewnia ład i porządek społeczny. Opiera swój ustrój na mechanizmie praworządności – wszystkie instytucje państwa działają na podstawie prawa i zgodnie z tym prawem, a odpowiednie mechanizmy odpowiedzialności politycznej i prawnej zapewniają, że władze i jednostki odpowiadają za niezgodne z prawem działania. W państwie prawa przestrzegana jest zasada zaufania obywateli do państwa. Granicą działania państwa są prawa człowieka, a praktyką jest działanie konsensualne – wspierające osiąganie kompromisów.

SYSTEM OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA

Konstytucje stanowią podstawowy dokument, który określa prawa i wolności obywatelskie, a także zasady funkcjonowania państwa. Ustawy szczegółowe są narzędziem do realizacji i wykonania tych praw, a gwarancją ich egzekwowania jest powszechny wymiar sprawiedliwości oraz wyodrębnione instytucje państwowe powołane do tego celu, przede wszystkim urząd ombudsmana (w Polsce zwanego Rzecznikiem Praw Obywatelskich). Podstawę prawną dla krajowych regulacji stanowią dokumenty międzynarodowe, które zostały zaakceptowane przez państwa biorące udział w ich tworzeniu jako wynik kompromisu. Kierunek wskazany został w 1948 r. dzięki **Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka**, uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Deklaracja ta stanowi standard regulacji i jest dzisiaj uznawana za prawo zwyczajowe. **Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych** oraz **Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych**, uchwalone w 1966 r.

przez Zgromadzenie Ogólne ONZ, stanowią kluczowe umowy międzynarodowe regulujące kwestie praw człowieka i oparte są na standardach zawartych w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Prawa zawarte w obu konwencjach są bardziej szczegółowe niż w Deklaracji i dlatego zostały ujęte w dwóch odrębnych aktach. Dzięki temu państwa, które miały wątpliwości co do wartości, na jakich oparte są te dokumenty, mogły przyjąć tylko część postanowień zawartych w jednej z konwencji. Choć system ochrony praw człowieka dąży do uniwersalności, nie wszystkie państwa na świecie są stronami tych konwencji. Czasami jest to spowodowane politycznymi, kulturowymi lub ekonomicznymi ograniczeniami. Oba dokumenty zostały ratyfikowane przez Polskę w 1977 r. Poza uniwersalnym systemem ochrony praw człowieka, istnieją też systemy regionalne, które odnoszą się do ludności zamieszkującej dane terytorium, posiadające spójne systemy wartości. W Europie taką funkcję pełni **Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności** (w skrócie – **Europejska Konwencja Praw Człowieka**) – umowa międzynarodowa, której stronami są wszystkie państwa członkowskie Rady Europy. Weszła w życie w 1953 r., a ratyfikowana przez Polskę została dopiero w 1993 r.

Obok dokumentów ogólnych, które w sposób szeroko określają prawa człowieka, po II wojnie światowej uchwalono szereg szczegółowych konwencji normujących konkretne przedmioty regulacji, takie jak np. prawa dziecka czy też prawa kobiet.

Nad monitorowaniem przestrzegania postanowień Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych czuwa **Komitet Praw Człowieka**. Po wyczerpaniu ścieżki krajowej, obywatele państw, które podpisały dodatkowy protokół do Paktu (w tym Polska w 1991 r.), mają możliwość składania skarg indywidualnych dotyczących naruszenia postanowień Paktu do tego Komitetu. Chociaż jego decyzje formalnie nie wiążą państwa-strony, jego rozstrzygnięcia są zazwyczaj realizowane, ze względu na autorytet Komitetu. Nad realizacją postanowień Europejskiej Konwencji Praw Człowieka czuwa **Europejski Trybunał Praw Człowieka**. Orzeka rozpatrując skargi obywateli państw, które ratyfikowały Konwencję. Siedziba Trybunału znajduje się w Strasburgu. Nad wykonaniem przez państwa wyroków Trybunału czuwa Komitet Ministrów Rady Europy.

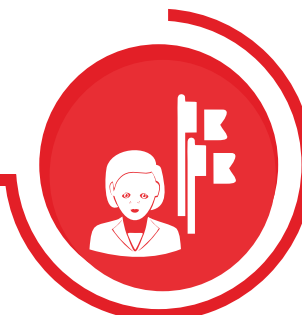

PRZYRODZONA I NIEZBYWALNA GODNOŚĆ CZŁOWIEKA
STANOWI ŹRÓDŁO WOLNOŚCI I PRAW CZŁOWIEKA
I OBYWATELA.
JEST ONA NIENARUSZALNA, A JEJ POSZANOWANIE
I OCHRONA JEST OBOWIĄZKIEM WŁADZ PUBLICZNYCH.

ZASADA PRZYRODZONEJ GODNOŚCI ART. 30

WOLNOŚĆ CZŁOWIEKA PODLEGA OCHRONIE PRAWNEJ.
KAŻDY JEST OBOWIĄZANY SZANOWAĆ WOLNOŚCI
I PRAWA INNYCH.
NIKOGO NIE WOLNO ZMUSZAĆ DO CZYNIEŃ TEGO,
CZEGO PRAWO MU NIE NAKAZUJE.

ZASADA WOLNOŚCI ART. 31 UST. 1 I 2

WSZYSCY SĄ WOBEC PRAWA RÓWNI.
WSZYSCY MAJĄ PRAWO DO RÓWNEGO TRAKTOWANIA
PRZEZ WŁADZE PUBLICZNE.
NIKT NIE MOŻE BYĆ DYSKRYMINOWANY W ŻYCIU
POLITYCZNYM, SPOŁECZNYM LUB GOSPODARCZYM
Z JAKIEJKOLWIEK PRZYCZYNY.

ZASADA RÓWNOŚCI ART. 32

PODMIOT PRAW I WOLNOŚCI

PRAWA PRZYSŁUGUJĄCE
KAŻDEJ OSOBIE

W ZAKRESIE WSKAZANYM
ODPOWIEDNIO W PRZEPISACH

SPECJALNY STATUS

PRAWA PRZYSŁUGUJĄCE
TYLKO OBYWATEŁOM

PRAWA, KTÓRE NIE ZOSTAŁY
WPROST ZASTRZEŻONE
DLA OBYWATELI

**KAŻDEGO
CZŁOWIEKA NA
TERYTORIUM RP**

WOLNOŚCI I PRAWA OSOBISTE

PRAWA PIERWSZEJ GENERACJI

- PRAWO DO ŻYCIA
- WOLNOŚĆ OD EKSPERYMENTÓW NAUKOWYCH BEZ ZGODY PODDANEJ IM OSOBY
- WOLNOŚĆ OD TORTUR, OKRUTNEGO, NIELUDZKIEGO LUB PONIŻAJĄCEGO TRAKTOWANIA LUB KARANIA
- PRAWO DO NIETYKALNOŚCI I WOLNOŚCI OSOBISTEJ
- PRAWO DO OBRONY, DOMNIEMANIE NIEWINNOŚCI
- PRAWO DO OCHRONY PRYWATNOŚCI
- PRAWO RODZICÓW DO WYCHOWANIA DZIECI ZGODNIE Z WŁASNYMI PRZEKONANIAMI
- WOLNOŚĆ I OCHRONA TAJEMNICY KOMUNIKOWANIA SIĘ
- NIENARUSZALNOŚĆ MIESZKANIA
- PRAWO DO SĄDU
- PRAWO OCHRONY DANYCH OSOBOWYCH
- WOLNOŚĆ SUMIENIA I WYZNANIA
- WOLNOŚĆ PRZEMIESZCZANIA SIĘ
- WOLNOŚĆ SŁOWA

OBYWATELA RP

- ZAKAZ EKSTRADYCCJI (ZA WYJĄTKAMI PRZEWIDZIANYMI W KONSTYTUCJI)
- ZAKAZ WYDALENIA Z KRAJU I ODMOWY POWROTU DO KRAJU

CUDZOZIEMCA

- PRAWO AZYLU, STATUS UCHODźCY

**KAŻDEGO
CZŁOWIEKA NA
TERYTORIUM RP**

OBYWATELA RP

WOLNOŚCI I PRAWA POLITYCZNE

PRAWA PIERWSZEJ GENERACJI

- WOLNOŚĆ ZGROMADZEŃ
- WOLNOŚĆ ZRZESZANIA SIĘ (W TYM: W ZWIĄZKACH ZAWODOWYCH, ORGANIZACJACH SPOŁECZNO-ZAWODOWYCH ROLNIKÓW ORAZ ORGANIZACJACH PRACODAWCÓW)
- PRAWO DO PETYCJI, SKARG I WNIOSKÓW DO ORGANÓW WŁADZY PUBLICZNEJ I INSTYTUCJI SPOŁECZNYCH W ZWIĄZKU Z WYKONYWANIEM PRZEZ NIE ZADAŃ ZLECONYCH Z ZAKRESU ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ

- PRAWO DOSTĘPU DO SŁUŻBY PUBLICZNEJ
- PRAWO DO INFORMACJI PUBLICZNEJ
- PRAWA WYBORCZE

**KAŻDEGO
CZŁOWIEKA NA
TERYTORIUM RP**

EKONOMICZNE, SOCJALNE I KULTURALNE

PRAWA DRUGIEJ GENERACJI

- **PRAWO DO (OCHRONY) WŁASNOŚCI I INNYCH PRAW MAJĄTKOWYCH**
- **PRAWO DZIEDZICZENIA**
- **WOLNOŚĆ WYBORU MIEJSCA PRACY I WYKONYWANIA ZAWODU**
- **SWOBODA ROZPOCZYNANIA I PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ**
- **PRAWO DO WYNAGRODZENIA**
- **PRAWO DO BEZPIECZNYCH I HIGIENICZNYCH WARUNKÓW PRACY, PRAWO DO URLOPU**
- **PRAWO DO OCHRONY ZDROWIA**
- **PRAWO DO POMOCY OSOBOM NIEPEŁNOSPRAWNYM**
- **PRAWO DO NAUKI**
- **PRAWO RODZINY ZNAJDUJĄCYCH SIĘ W TRUDNEJ SYTUACJI MATERIALNEJ I SPOŁECZNEJ DO SZCZEGÓLNEJ POMOCY ZE STRONY PAŃSTWA**
- **OCHRONA PRAW DZIECKA**
- **WOLNOŚĆ TWÓRCZOŚCI ARTYSTYCZNEJ, BADAŃ NAUKOWYCH, WOLNOŚĆ NAUCZANIA, WOLNOŚĆ KORZYSTANIA Z DÓBR KULTURY**
- **BEZPIECZEŃSTWO EKOLOGICZNE I OCHRONA ŚRODOWISKA**
- **OCHRONA KONSUMENTÓW**

OBYWATELA RP

- **PRAWO DO ZABEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO**
- **PRAWO RÓWNEGO DOSTĘPU DO ŚWIADCZEŃ OPIEKI ZDROWOTNEJ**
- **PRAWO POWSZECHNEGO I RÓWNEGO DOSTĘPU DO WYKSZTAŁCENIA**
- **OCHRONA LOKATORÓW I POLITYKA ZASPOKAJANIA POTRZEB MIESZKANIOWYCH**

KAŻDY MA PRAWO DO ROZPATRZENIA JEGO SPRAWY PRZEZ WŁAŚCIWY, NIEZALEŻNY, BEZSTRONNY I NIEZAWISŁY SĄD. POSTĘPOWANIE SĄDOWE JEST CO NAJMNIJ DWUINSTANCYJNE

PRAWO DO SĄDU

ART. 45 UST.1

MOŻLIWOŚĆ KWESTIONOWANIA ZGODNOŚCI Z KONSTYTUCJĄ USTAWY LUB INNEGO AKTU NORMATYWNEGO, NA PODSTAWIE KTÓREGO SĄD LUB ORGAN ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ ORZEKŁ OSTATECZNIE O WOLNOŚCIACH LUB PRAWACH ALBO OBOWIĄZKACH OKREŚLONYCH W KONSTYTUCJI. PRZYSŁUGUJE KAŻDEMU, CZYJE KONSTYTUCYJNE WOLNOŚCI LUB PRAWA ZOSTAŁY NARUSZONE, PO UZYSKANIU OSTATECZNEGO ROZSTRZYGNIĘCIA. JEST SFORMALIZOWANA.

ART. 79

SKARGA KONSTYTUCYJNA

MOŻE DOTYCZYĆ PRAW I WOLNOŚCI OKREŚLONYCH NIE TYLKO W KONSTYTUCJI, LECZ I W INNYCH AKTACH NORMATYWNYCH. MOŻE BYĆ ZŁOŻONY W DOWOLNEJ FORMIE I TERMINIE

WNIOSEK DO RPO

ART. 80

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

[HTTPS://BIP.BRPO.GOV.PL/](https://bip.brpo.gov.pl/)
BIURORZECZNIKA@BRPO.GOV.PL

BIURO RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH
AL. SOLIDARNOŚCI 77
00-090 WARSZAWA

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Rzecznik Praw Obywatelskich pełni w Polsce funkcję ombudsmana, czyli niezależnego organu powiązanego z parlamentem, oddzielnego od administracji i sądownictwa. Jego zadaniem jest wysłuchiwanie skarg obywateli na nieprawidłowe działania administracji, informowanie parlamentu o stanie praworządności w działaniu administracji, oraz podejmowanie działań w celu eliminowania nieprawidłowości. Pierwszy Ombudsman powołany został przez parlament w Szwecji w 1809 r., chociaż podobny urząd przy królu funkcjonował już od 1709 r. Za pierwowzór Rzecznika Praw Obywatelskich uznaje się urząd Trybuna Ludowego, który został utworzony w V w. p.n.e. w Republice Rzymskiej. Jego podstawowym zadaniem była ochrona interesów obywateli.

Działalność Rzecznika Praw Obywatelskich reguluje Konstytucja RP w art. 208–212 oraz ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 627 ze zm.). Rzecznikiem w kadencji 2021-2026 jest Marcin Wiącek.

Do RPO może zgłosić się zarówno obywatel lub cudzoziemiec (jeśli znajduje się pod władzą RP), również grupa obywateli lub organizacja. O pomoc w ochronie swoich praw może zgłosić się:

- **każdy, kto uważa, że państwo naruszyło jego prawa,**
- **każdy, kto uważa, że jest nierówno traktowany z powodu tego, kim jest,**
- **osoba pozbawiona wolności, żeby poskarżyć się na nieludzkie traktowanie.**

Do RPO można również wносить petycje w sprawie zmiany przepisów prawa lub o podjęcie rozstrzygnięcia lub innego działania w sprawie dotyczącej:

- **osoby lub podmiotu wnoszącego petycję,**
- **życia zbiorowego,**
- **wartości wymagających szczególnej ochrony w imię dobra wspólnego.**

Złożenie wniosku do RPO nie wiąże się z koniecznością poniesienia jakichkolwiek opłat, wniosek nie jest też sformalizowany. Rzecznik może podjąć działania z własnej inicjatywy, nie tylko na wniosek pokrzywdzonego. Działa wtedy na podstawie informacji pozyskanych samodzielnie.

Należy pamiętać, że RPO nie zastępuje administracji publicznej lub wymiaru sprawiedliwości w załatwianiu sprawy należącej do ich kompetencji (ich rozstrzygnięcia). Nie zajmuje się również sprawą, jeżeli nie została wykorzystana droga odwoławcza.

Podjmując i badając sprawę Rzecznik może wyjaśnić wnioskodawcy, że nie stwierdził naruszenia albo podjąć odpowiednie działania, takie jak:

- skierowanie wystąpienia do organu, w którego działalności stwierdził naruszenie,
- żądanie wszczęcia postępowania sądowego bądź administracyjnego,
- wniesienie nadzwyczajnego środka zaskarżenia wyroku (kasacja).

Oprócz wsparcia RPO, obywatel może skorzystać również z pomocy innych organów, które są właściwe w sprawach określonych na podstawie ustaw szczególnych, m.in.:

- **Rzecznik Praw Pacjenta,**
- **Rzecznik Konsumenta i Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów,**
- **Rzecznik Finansowy,**
- **Urząd Ochrony Danych Osobowych.**

RZECZNIK PRAW DZIECKA

[HTTPS://BRPD.GOV.PL/](https://brpd.gov.pl/)
RPD@BRPD.GOV.PL

BIURO RZECZNIKA PRAW DZIECKA
UL. CHOCIMSKA 6,
00-791 WARSZAWA

Rzecznik
Praw Dziecka
Mikołaj Pawlak

Rzecznik Praw Dziecka pełni funkcję ombudsmana do spraw dzieci. Prawa dziecka zostały wyodrębnione już w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, a otrzymały szczegółowe unormowanie w uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1959 r. Deklaracji Praw Dziecka, a następnie Konwencji Praw Dziecka w 1989 r. (wstępny projekt tego aktu zaproponowała i przygotowała Polska). Na podstawie Konwencji powołano do życia organ nadzorujący jej realizację przez państwa, które ją ratyfikowały – Komitet Praw Dziecka. Pierwszy Rzecznik został powołany w 1981 r. w Norwegii, a w Polsce w 2000 r.

Pozycję RPD reguluje ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 141 ze zm.), a obowiązek uchwalenia ustawy art. 72 ust. 4 Konstytucji RP. Rzecznikiem w kadencji 2018-2023 jest Mikołaj Pawlak.

Rzecznik podejmuje działania na rzecz zapewnienia dzieciom pełnego i harmonijnego rozwoju, z poszanowaniem godności i podmiotowości dziecka. Wykonując swoje uprawnienia, kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji RP, Konwencji o Prawach Dziecka i ustawie o RPD. Działania podejmuje z inicjatywy własnej, biorąc pod uwagę napływające do niego informacje pochodzące od obywateli lub ich organizacji, wskazujące na naruszenie praw lub dobra dziecka. **Z prośbą o interwencję występują najczęściej instytucje pozarządowe, pedagodzy szkolni, nauczyciele, jak również rodzice i same dzieci.**

Rzecznik Praw Obywatelskich ma możliwość podjęcia spraw, m.in. poprzez zlecenie badań i sporządzania ekspertyz i opinii. Organy władzy publicznej, organizacje i instytucje są zobowiązane udzielać informacji na żądanie RPD, złożyć wyjaśnienia i udostępnić akta oraz dokumenty. RPD może także skierować żądania wszczęcia postępowania cywilnego lub administracyjnego oraz wnioski do właściwych instytucji w celu podjęcia określonych działań.

DZIECIĘCY TELEFON ZAUFANIA 800 12 12 12

pod tym numerem RPD oferuje pomoc
za darmo i przez całą dobę:

Nie trzeba się przedstawiać ani mówić, skąd dzwonisz. Możesz pozostać całkowicie anonimowy. Nikt się nie dowie o tej rozmowie, ani rodzice, ani szkoła, ani znajomi. Eksperci z Telefonu Zaufania pomogą Ci rozwiązać Twój problem, wyjaśnią, co robić, jak się zachować, gdzie znaleźć konkretne wsparcie.

**Tu znajdziesz pomoc,
zadzwoń!**

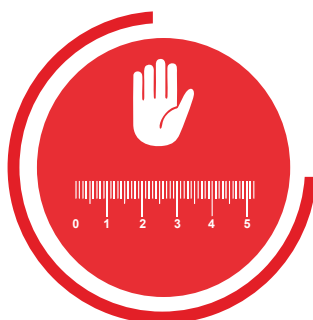
800 12 12 12
Dziecięcy Telefon Zaufania
Rzecznika Praw Dziecka
www.800121212.pl

116 111 Telefon Zaufania Dla Dzieci i Młodzieży	222 309 900 Numer SOS Linia Pomocy Pokrzywdzonym	800 190 590 Rzecznik Praw Pacjenta

ZASADY OGRANICZANIA PRAW I WOLNOŚCI

- **WYŁĄCZNOŚCI USTAWY** – NAJWAŻNIEJSZE MATERIE MOGĄ BYĆ REGULOWANE TYLKO W USTAWIE
- **PROPORCJONALNOŚCI** – KONIECZNOŚĆ ZACHOWANIA PROPORCJI MIĘDZY ZAKRESEM OGRANICZEŃ, A RANGĄ INTERESU PUBLICZNEGO
- **ZACHOWANIA ISTOTY WOLNOŚCI I PRAW JEDNOSTKI** – ZAPOBIEGANIE ZNISZCZENIA TOŻSAMOŚCI DANEGO PRAWA CZY WOLNOŚCI

ZAKRES OGRANICZANIA PRAW I WOLNOŚCI

TYLKO DLA OCHRONY NASTĘPUJĄCYCH WARTOŚCI:

- **BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA**
- **PORZĄDKU PUBLICZNEGO**
- **ŚRODOWISKA**
- **ZDROWIA PUBLICZNEGO**
- **MORALNOŚCI PUBLICZNEJ**
- **WOLNOŚCI I PRAW INNYCH OSÓB**

SYTUACJA SZCZEGÓLNA OGRANICZANIA PRAW I WOLNOŚCI

WPROWADZENIE STANU NADZWYCZAJNEGO:

- **STAN WOJENNY**
- **STAN WYJĄTKOWY**
- **STAN KLĘSKI ŻYWIOŁOWEJ**

OBOWIĄZKI KONSTITUCYJNE

**OBOWIĄZEK
WIERNOŚCI RP**

**OBOWIĄZEK
PRZESTRZEGANIA
PRAWA**

**OBOWIĄZKI
FISKALNE**

**OBOWIĄZEK
OBRONY
OJCZYZNY**

**OBOWIĄZEK
DBAŁOŚCI
O ŚRODOWISKO**

SPIS NAJWAŻNIEJSZYCH AKTÓW PRAWNYCH

(w kolejności pojawiania się w tekście)

- Ustawa o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1461).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1997 nr 78 poz. 483 ze zm.).
- Ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1480).
- Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 275 ze zm.).
- Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2000 ze zm.),
- Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 902).
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1082 ze zm.).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2230).
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1762 ze zm.).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360).
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40).
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1526), z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 547 ze zm.).
- Ustawa z dnia 24 czerwca 1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 2120).
- Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 485 ze zm.).
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 503 ze zm.).
- Ustawa z dnia 21 lutego 2014 r. o funduszu sołeckim (Dz. U. z 2014 r., poz. 301).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1327 ze zm.).
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. prawo o stowarzyszeniach (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 2261).
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 2167).
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 372).
- Ustawa z dnia 13 grudnia 2013 r. o rodzinnych ogrodach działkowych (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1073).
- Ustawa z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1599).
- Ustawa z dnia 17 grudnia 2021 r. o ochotniczych strażach pożarnych (Dz.U. z 2021 r. poz. 2490 ze zm.).
- Ustawa z dnia 8 października 1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 281).
- Ustawa z dnia 16 września 1982 r. prawo spółdzielcze (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 648).
- Ustawa z dnia 9 listopada 2018 o kołach gospodyń wiejskich (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2256).
- Ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. prawo o zgromadzeniach (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1389).
- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 574 ze zm.).
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 194).
- Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 627 ze zm.).

WYDAWCA

Stowarzyszenie Projekt Akademia
ul. Legnicka 65
54-206 Wrocław
www.projektakademia.org
kontakt@projektakademia.org

PARTNERZY

Uniwersytet
Wrocławski

**DOLNY
ŚLĄSK**

ODLOT
STREFA PARTYCYPACJI

Wrocław
miasto spotkań